

Outi T. Sivonen

KIRJAILIJAVETOISET OSUUSKUNNAT JA OMAEHTOINEN KUSTANTAMINEN
Tapaustutkimus kolmesta pienosuuskuntamuotoisesta erikoiskustantamosta
suomalaisella kirjallisuuden kentällä

Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Kirjallisuus / Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma
Kevät 2014

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Outi T. Sivonen	
Työn nimi – Title KIRJAILIJAVETOISET OSUUSKUNNAT JA OMAEHTOINEN KUSTANTAMINEN – Tapaustutkimus kolmesta pienosuuskuntamuotoisesta erikoiskustantamosta suomalaisella kirjallisuuden kentällä	
Oppiaine – Subject Kirjallisuus / Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Huhtikuu 2014	Sivumäärä – Number of pages 126
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkielma on tapaustutkimus kolmesta suomalaisesta pienosuuskuntamuotoisesta erikoiskustantamosta. Osuuskuntia tarkastellaan tutkielmassa sekä omina erillisinä kokonaisuuksinaan että yhdessä suhteessa <i>osuustoiminnallisuuteen, suomalaiseen kustannuskenttään ja kirjallisuusinstituutioon</i>. Tutkielmaa varten on haastateltu runoutta kustantavaa <i>Osuuskunta Poesiaa</i>, spekulatiivista fiktiota kustantavaa <i>Osuuskumma-kustannusta</i> sekä dekkarikirjailijoiden kirjailijaosuuskunta <i>CrimeTimea</i>.</p> <p>Tutkielman teoreettinen osuus jakaantuu kahteen osaan, joista ensimmäinen keskittyy <i>kirjallisuuden kentän</i> (Pierre Bourdieu) ja <i>kirjallisuusinstituution</i> (Juhani Niemi, Johan Svedjedal) käsitteisiin. Tutkielmassa kustannusalalle syntyneet osuuskunnat nähdään osana laajempaa kustannuskentän murrosta. Kirjailijoista pääosin koostuvat osuuskunnat ovat rikkoneet kustannusalan hierarkiaa kaappaamalla vallan kustannusalan perinteisiltä portinvartijoilta. Tutkielman tarkoitus on selvittää kustannusosuuskuntien sijoittumista muuttuvalle kustannuskentälle sekä sitä, kuinka osuuskunnissa on otettu käyttöön kustannuskentälle uudenlaisia toimintatapoja.</p> <p>Toinen teoriakappale käsittelee osuustoiminnallisuutta suhteessa osuuskuntamuotoon ja yhteiskuntaan sellaisten käsitteiden kuin <i>yhteisötalous</i> (mm. Niina Immonen, Juhani Laurinkari) ja <i>yhteisöyrittäjä</i> näkökulmasta. Osuuskuntia tarkastellaan tutkielmassa sekä tasaomisteisina ja demokraattisesti johdettuina työskentely-yhteisöinä (mm. Eliisa Troberg) että laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin kiinnittyvänä yhteistoimintana (mm. Henry Hansman, Pekka Pättiniemi).</p> <p>Kustannusalan osuuskuntia yhdistää erityisesti se, että ne pyrkivät kaikki luomaan jotain sellaista kirjallista toimintaa, mikä ei perinteisen kustannustoiminnan puitteissa ole ollut mahdollista. Esimerkkiosuuskunnat käyttävät osuuskuntaa erityisesti oman kirjallisuudenlajinsa ja alakenttensä edistämiseen. Osuuskunnat tarjoavat jäsenilleen ulkopuolisista omistajista vapaan omalakisien toimintaympäristön. Tutkielmassa yhdistetään yhteisötalouden ja osuustoiminnan mahdollistama vapaus kirjallisuuden kentän omalakisyyden vaatimukseen. Tutkielmassa todetaan, että osuustoiminta on vapauttanut kirjailijat taloudellisista paineista sekä yksipuolisesta ja paikoin alistaisesta suhteesta kustantamoon. Tutkielmaa varten haastatelluissa kustantamoissa osuuskunta oli tarjonnut jäsenilleen mm. <i>aikaa ja rauhaa kirjalliseen työhön; vapaan, avoimen ja demokraattisen toimintaympäristön sekä mahdollisuuden osallistua merkittäväksi kokemaansa kirjalliseen toimintaan ja tilaisuuden kehittää omaa kirjallista työtään</i>.</p>	
Asiasanat – Keywords kustannustoiminta, osuustoiminta, pienosuuskunnat, uusosuuskunnat, kustannusosuuskunnat, kirjallisuuden kenttä, kirjallisuusinstituutio, kirjallisuuden kriisi, Poesia, CrimeTime, Osuuskumma	
Säilytyspaikka – Depository Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Jyväskylän yliopisto; Jyväskylän yliopiston kirjasto	
Muita tietoja – Additional information -	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. KIRJALLISUUDEN KENTTÄ JA KUSTANNUSTOIMINTA SUOMESSA	8
2.1. Kirjallisuuden kenttä ja kirjallisuusinstituutio.....	10
2.2. Kustannustoiminta ja kirjallisuuden kentän portinvartijat.....	14
2.3. Kustannusalan kriisi.....	20
2.4. Uudistuva kirja-ala.....	23
3. OSUUSKUNNAT, OSUUSTOIMINTA JA YHTEISÖTALOUS	29
3.1. Osuustoiminnallisuus.....	29
3.2. Osuustoiminnan historia ja pienosuustoiminta.....	32
3.3. Osuustoiminnan periaatteet, arvot ja yhteisötalous.....	36
3.4. Osuuskunta yhteisöyrityksenä ja osuustoiminnan puitteet.....	43
3.5. Osuuskunta työskentelyn ympäristönä ja kulttuurialan osuuskunnat.....	46
4. KOLME KUSTANNUSALAN OSUUSKUNTAA	50
4.1. Osuuskumma-kustannus: omaehtoisesti marginaalissa.....	56
4.1.1. Osuuskumma osuuskuntana.....	57
4.1.2. Kirjallisuuden kenttä ja alakulttuurinen kustantaminen.....	62
4.1.3. Osuuskumma ja uudenlaisia toimintatapoja kirja-alalla.....	66
4.2. Osuuskunta Poesia: taiteellisista lähtökohdista.....	71
4.2.1. Poesia osuuskuntana.....	71
4.2.2. Kirjallisuuden kenttä ja runouden edellytykset.....	77
4.2.3. Poesia ja uudenlaisia toimintatapoja kirja-alalla.....	82
4.3. CrimeTime osuuskunta: kirjailijan asialla.....	85
4.3.1. CrimeTime-osuuskuntana.....	86
4.3.2. Kirjallisuuden kenttä ja dekkarikirjailijat.....	90
4.3.3. CrimeTime ja uudenlaisia toimintatapoja kirja-alalla.....	94
4.4. Kolme erilaista osuuskuntaa – yhteenveto.....	97
4.4.1. Kustannusalan osuuskunnat ja kirjallisuuden kenttä ja kustannustoimittaminen.....	97
4.4.2. Kustannusalan osuuskunnat osuustoimintana.....	100
5. PÄÄTÄNTÖ	102
LÄHTEET	106
LIITTEET	118
LIITE 1 Taustatietolomake.....	118
LIITE 2 Haastatteluiden kysymyspohja.....	120

1. JOHDANTO

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani kirjankustannusosuuskuntia ja niiden suhdetta muuttuvaan kustannusalaan ja kirjallisuuden kenttään. Pyrin myös arvioimaan kustannuskentän nykytilaa sekä kentällä tapahtuvia muutoksia uudenlaisen kustannusosuustoiminnan näkökulmasta. Olen haastatellut tutkielmaani varten kolmen osuuskunnan jäseniä, tarkemmin kahden kustannusosuuskunnan ja yhden kirjailijaosuuskunnan. Kustannusalan osuuskunnat ovat niin sanottuja pienosuuskuntia, joita kutsutaan usein myös uusosuuskunniksi. Innostus osuustoimintaan ei itsessään ole mikään uusi ilmiö, mutta erityiseksi tilanteen juuri nyt tekee se, kuinka osuustoiminta näyttäisi nyt tunkeutuvan uusille toimialoille. Uudenlaisia pienosuuskuntia on 2000-luvulla perustettu erityisesti *taide- ja kulttuurialalle, sosiaalialalle, asiantuntija-alalle* sekä *tietotekniselle alalle* (Pättiniemi 2007, 106; Troberg 2008, 28).

Tarkastelemani kustannusosuuskunnat ovat syntyneet kustantamokentälle, joka on vahvasti kaupallisten toimijoiden hallussa. Kaupallisen kustannustoiminnan rakennemuutokset ja teknologian kehittyminen ovat aiheuttaneet levottomuutta kirjankustannusalalla. *Kirjan kriisi* on tuttu käsite kirja-alan toimijoille, mutta tilanne ei ehkä kuitenkaan ole aivan niin synkkä, kuin yleisessä keskustelussa on annettu ymmärtää. Kriisiytyminen ei näyttäisi koskevan niinkään kirjaa, vaan enemmänkin juuri kustannustoimintaa ja tarkemmin vakiintuneita kaupallisia kirjankustantamoita. Kriisiytyminen ja uudistuminen liittyvät tyypillisesti toisiinsa ja tämä käy ilmi myös tarkasteltaessa kustannustoimintaa.

Teoreettinen näkökulmani aiheeseen on poikkitieteellinen. Pyrin työssäni sekä taiteentutkimukselliseen että yhteiskuntatieteelliseen näkökulmaan. Tutkielmani teoriaosuus jakautuu rakenteellisesti kahteen osaan: ensin käyn läpi kirjallisuuden kentän ja kirjallisen instituution tutkimusta, minkä jälkeen katse kääntyy kohti osuustoimintaa ja yhteisötaloutta. Tämän lisäksi käytän muun muassa joitakin mediatutkimuksen lähteitä.

Tutkielmani taustana voisi pitää *kirjallisuussosiologista* lähestymistapaa, eli Juhani Niemeä (1991, 10) mukaillen, *yhteiskuntatieteellisestä viitekehyksestä lähtevää kirjallisuusinstituution tutkimusta*. Erkki Sevänen (2011, 12) on selventänyt kirjallisuussosiologia-

käsitettä toteamalla, että kirjallisuussosiologit tutkivat kirjallista elämää erityisesti muuhun yhteiskuntaan sidosteisena alueena. Tällainen järjestelmätutkimus tarkastelee kirjallisuutta yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkoituksenaan selvittää kirjallisuuden suhdetta yhteiskuntaan ja sen järjestelmiin (Sevänen 1994, 8). Vaikka kirjallisuussosiologit ovat toisinaan olleet epävarmoja siitä mikä kirjallisuussosiologian tutkimuskohde lopulta on (ks. esim. Sevänen 2011, 15–17), rajaan näkökulman tässä työssä koskemaan kirjallisuuden kenttää, eli kirjallisia instituutioita ja toimintaa kirjallisuuden kentällä, jättäen itse teokset tarkastelun ulkopuolelle. Kirjallisuuden kentällä keskityn erityisesti kustannusalaan. Kirjallisuuden kentän käsitettä avaan sosiologi Pierre Bourdieun kenttäteorian avulla. Bourdieu korostaa yhteiskunnallisen toiminnan kenttien omalakisuuutta ja Bourdieun mukaan tietyllä kentällä pärjää vain omaamalla kentälle tyypillistä pääomaa sekä hallitsemalla kentälle ominaiset säännöt. Bourdieulainen kenttä määrittää kaiken sen, mitä kentällä tapahtuu, ja se koostuu jatkuvasta kamppailusta uusien ja vanhojen auktoriteettien välillä. (ks. esim. Bourdieu 1993, 133 & 163.) Bourdieu (emt., 84) on todennut, että kulttuurin kentällä vallankumous syntyy tyypillisesti vaatimuksesta palauttaa taide takaisin juurilleen, jolloin pyrkimys on syrjäyttää mukaviin oloihinsa tottuneet toimijat vetoamalla taloudellisen vallan ulkopuolella sijaitseviin kulttuurisiin arvoihin.

Miksi kustannusinstituutiota sitten kannattaa tutkia? Esimerkiksi Sevänen (1994, 18) on painottanut kustannustoiminnan tutkimisen tärkeyttä korostamalla kustantajien portinvartijaroolia ja sitä kuinka kustantamoilla on huomattava merkitys siinä millaiseksi kirjallinen elämä rakentuu (ks. myös Bourdieu 1993, 29). Kustantajat karsivat arvioiden mukaan jopa 99 % teksteistä ja kustantajien erityistehtäväksi onkin annettu *kirjallisuuden jalostaminen* (Niemi 2000, 86; Ekholm & Repo, 143). On ymmärrettävää, ettei kaikkia tekstejä olisi edes mielekästä julkaista, mutta instituutiotutkimusta tehdessä on kuitenkin hyvä muistaa tämä erityisrooli, joka kustantamoilla on. Näistä lähtökohdista myös kirjailijavaltaisten osuuskustantamoiden tarkastelu saa uudenlaisen ulottuvuuden: mitä tapahtuu, kun kirjailijat ryhtyvät kustantajiksi?

Mitä sitten on osuustoiminta? Vuoden 2014 alusta voimaan tullut tuore osuuskuntalaki määrittelee osuuskunnan tarkoituksen seuraavasti:

Osuuskunnan toiminnan tarkoituksena on jäsenten taloudenpidon tai elinkeinon tukemiseksi harjoittaa taloudellista toimintaa siten, että jäsenet käyttävät hyväkseen osuuskunnan tarjoamia palveluita, taikka palveluita, jotka osuuskunta järjestää ty-

täryhteisönsä avulla tai muulla tavalla. Toiminnan tarkoituksen voi säännöissä määrätä toisin. (Osuuskuntalaki 28.12.2001/1488, 4 §.)

Vaikka juuri osuuskuntalain voisi ajatella kuvaavan parhaiten osuustoiminnan todellisuutta, ei asia ole kuitenkaan aivan näin yksinkertainen. Seppo Pöyhönen (2013) on hahmotellut osuustoiminnallisuuden käsitteestä neliportaisen hierarkiarakenteen, jonka avulla on mahdollista havainnollistaa sitä kuinka osuustoiminnan periaatteet, laki ja käytäntö ovat suhteessa toisiinsa.

Pöyhösen määritelmän mukaan osuustoimintaa tutkitaan tyypillisesti jokseenkin abstraktina ilmiönä. Samalla tasolla operoi Kansainvälisen osuustoimintaliiton (International Co-operative Alliance, ICA) määrittelemät osuustoiminnan periaatteet, jotka toimivat jonkinlaisina yleisinä ohjenuorina osuustoiminnan käsittelemiseen verrattain teoreettisella tasolla. Seuraava taso on kansallinen lainsäädäntö, joka saattaa osin nojata ICA:n periaatteisiin, mutta menee käytännössä pakottavana näiden periaatteiden ohi, kun osuustoimintaa harjoitetaan paikallisella tasolla. Seuraava taso puolestaan on osuuskunnan säännöt, jotka laaditaan kansallisen lainsäädännön ohjaamana toteuttamaan niitä periaatteita, joita jäsenet ovat osuuskunnalleen asettaneet. Tässä välissä on hyvä huomauttaa, että erityisesti Suomen uusi osuuskuntalaki antaa huomattavan suuret vapaudet sille, kuinka osuuskunnat haluavat oman toimintansa määritellä. Osuuskunnat voivat tietenkin ottaa halutessaan myös osuustoiminnan yleiset periaatteet huomioon, mutta se ei ole osuuskuntalain puitteissa välttämätöntä. Edes osuuskunnan säännöt eivät kuitenkaan vielä kerro siitä, millaista osuustoiminta todellisuudessa on, sillä ne määrittelevät vain sen millaisissa puitteissa osuustoimintaa harjoitetaan. Loppu on siis kiinni osuuskunnan jäsenistä. (emt., 31–34.)

Tutkielmani näkökulmia osuustoimintaan voisikin kuvailla Pöyhösen hierarkiarakenteen avulla. Valtaosa käyttämästäni osuustoimintaa koskevasta kirjallisuudesta nojautuu osuustoimintaan teoreettisena ilmiönä ja liikkuu siis näin ollen osuustoimintaperiaatteiden tavoin melko abstraktilla tasolla pohtien osuustoiminnan merkityksiä osana yhteiskuntaa. Toisaalta osuustoimintatutkijat ovat kiinnostuneet myös osuustoiminnan käytännöstä, mistä johtuen teoria ei jää pelkästään omaksi irralliseksi tasokseen. Käytännön tason läheisyys ilmenee osuustoimintatutkimuksessa selkeästi esimerkiksi siinä, kuinka osuustoimintakirjallisuudessa yhdistetään sujuvasti samoihin teoksiin sekä osuustoiminnan yhteiskuntatieteellistä analyysiä että osuustoimintaan liittyviä neuvoja ja käytännön oppeja

(ks. esim. Köppä, Laukkanen & Santala 2000). Osuuskunnan juridiseen ulottuvuuteen sekä uuteen osuuskuntalakiin viitataan työssäni vain lyhyesti. Osuuskuntien sääntöihin en puutu työssäni ollenkaan. Merkittävimmän annin tuovat työhöni osuuskuntalaisten haastattelut eli kustannusosuuskuntien käytännön taso ja se miten osuuskunnissa toimitaan. Käsittelenkin tätä tasoa työssäni laajimmin.

Tasot myös usein yhdistyvät. Esimerkiksi Eliisa Troberg on tutkinut pienosuuskuntia käytännön tasolla ja kiinnittänyt huomiota myös kulttuurialan osuuskuntiin. Troberg on liittänyt kysymyksen arvoista osuuskuntien käytännön tasoon ja tarkastellut näin osuustoimintaa näitä kahta tasoa yhdistäen. Osuustoiminnan arvoilla onkin Trobergin mukaan läheinen kytkös osuuskunnan käytännön toimintaan (ks. esim. Troberg 2009a, 36). Palaan Trobergin tutkimukseen osuustoimintaa käsittelevän luvun lopussa. Erottelusta huolimatta kaikki edellä mainitut tasot liittyvät lopulta toisiinsa niin, ettei niitä ole enää mahdollista erottaa toisistaan. Osuustoiminnan käsitteen eri tasot tulivat esiin myös haastatteluissa ja eräs haastateltava kommentoi kysymystä seuraavasti:

osuuskunta on suunnilleen yhtä kun osuuskuntalaki, mutta kun se joka toimii osuuskunnassa, ei ajattele osuuskuntalakia, vaan osuuskunta on tavallaan se idea, mikä meillä on osuuskunnassa toimimisesta, sillon tavallaan, se olennainen asia on se, että mikä idea meillä on osuuskunnassa toimimisesta ja miten hyvin se, miten hyvin mun idea vastaa muiden siellä toimivien ideoita (Poesia, haastattelu 2)

Kustannusosuuskunnista itsestään ei ole aiempaa suomalaista tutkimusta. Myös kulttuurialan osuuskuntien tutkimus on vielä vähäistä, eikä sopivaa lähdeaineistoa ollut Trobergin havaintoja lukuun ottamatta saatavilla. Pienosuuskuntia on puolestaan tutkittu jonkin verran, mutta koska tutkimuskohteet poikkeavat huomattavasti kustannusalan pienosuuskunnista, ei tutkimuksesta ole tämän tutkielman kannalta juurikaan merkitystä. Aiemman tutkimuksen vähäisyys viittaa siihen, että tutkimuskohteeni valinta on perusteltu.

Liitän osuustoiminnan tutkielmassani myös laajempaan yhteisötalouden käsitteeseen. Yhteisötalous on osuustoiminnan näkökulmasta mielenkiintoinen käsite siksi, että yhteisötalouden ajatellaan tyypillisesti paikkaavan juuri sellaisia toiminnan aukkoja, jotka eivät jostain syystä kiinnosta markkinavetoisia toimijoita (Laurinkari 2007, 195). Näin myös kustannusosuuskunnat edustavat jonkinlaista vaihtoehtoa kirjallisuuden kentällä. Sovellan yhteisötalouden teoriaa jonkin verran myös esimerkkiosuuskuntiin, mutta yhteisötaloutta

koskevan alaluvun tarkoitus on ensisijaisesti teoreettinen ja pyrkimys on sijoittaa osuustoiminta näin laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin.

Olen haastatellut tutkielmaani varten jäseniä kolmesta eri osuuskuntamuotoisesta kustannusalan yrityksestä. Jokaisesta osuuskunnasta haastattelen kolmea keskeistä jäsentä. Haastattelujeni tarkoitus on kartoittaa niitä syitä ja tavoitteita joita kustantamon toiminnan taustalla on. Haastatteluissa käytiin myös läpi itse osuuskunnan toimintaa ja osuuskuntamuodon merkitystä kustannustoiminnalle. Lisäksi pyrin selvittämään sitä, millainen näiden kustantamoiden suhde on muuhun kirjallisuuden kenttään. Kerron kunkin kustantamon toiminnasta tarkemmin niitä koskevissa alaluvuissa. Analysoin haastatteluja ensisijaisesti *osuustoimintatutkimuksen, kirjallisuuden kentän ja instituutioiden sekä uudistuvan kustannustoiminnan* näkökulmista. Käsittelen jokaista osuuskuntaa erikseen omassa alaluvussa, mutta tuon tapausesimerkkejä esille jo tätä aiemmin, mistä johtuen esittelen osuuskunnat seuraavaksi lyhyesti.

Osuuskunta Poesia kustantaa runoutta lajityypin hidasta luonnetta kunnioittaen. Erityisesti Poesian toiminnan tekee avoimuuden periaate, mikä tarkoittaa sitä, että julkaistavat teokset ovat ilmaiseksi kaikkien saatavissa Poesian kotisivuilla. Poesiasta kerrotaan myös, ettei esimerkiksi toimittamisesta makseta toimittajille palkkiota, vaan työtä tehdään ”taiteellisesta mielenkiinnosta” (Osuuskunta Poesian kotisivut). Toinen esimerkkikustantamoista on tamperelainen *Osuuskumma*. *Osuuskumma* julkaisee scifiä, fantasiaa ja kauhua, sekä muuta spekulatiivista fiktiota (*Osuuskumma-kustannuksen kotisivut*). *Osuuskunta* mahdollistaa *Osuuskummalle* kaupallisille kustantamoille kelpaamattoman pienen yleisön kirjallisuuden julkaisemisen. Dekkareihin ja rikoskirjallisuuteen keskittyvän *CrimeTime-kirjailijaosuuskunnan* perustamisen taustalla on puolestaan ajatus oikeudenmukaisemmasta tekijänpalkkiosta. *CrimeTime* ei ole varsinainen kustantamo, vaan kirjailijaosuuskunta, sillä osuuskunnan kustannustoiminnan käytännönasioista vastaa *Pulizer Oy*.

Kuten osuuskuntien esittelystä voi havaita, ovat syyt osuustoiminnan taustalla vaihtelevia, mutta yksi ajatus kyseisiä kustantamoita yhdistää: osuuskunnalla pyritään mahdollistamaan jotain sellaista toimintaa, jota muuten ei ehkä olisi mahdollista toteuttaa, ainakaan siinä muodossa kuin toimijat haluaisivat. Karkeaa erottelua erilaisista motiiveista voi tehdä esimerkiksi näin: *CrimeTime* -osuuskunnan taustalla on ajatus reilummasta tekijäpalkkiosta ja kirjailijan itsenäisyydestä, *Osuuskumman* taustalla on tarve luoda taloudellisesti kannattamattomalle alakulttuuritoiminnalle mielekäs julkaisukanava ja Poesian tarkoitus on

puolestaan pitää yllä taiteellisesti kunnianhimoista kustannustoimintaa. Lisäksi kaikki osuuskunnat myös palvelevat jäseniään, toimimalla kirjallisena vertaisryhmänä sekä julkaisukanavana jäsentensä tuotoksille. Huomattavaa on, että kukin osuuskunta hyödyntää osuuskuntamuotoa omalla tavallaan.

Tutkielmassani etsin vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Miten kustantamo-osuuskunnissa toimitaan? Miten kustantamo-osuuskunnat sijoittuvat suomalaiselle kustantamokentälle ja mikä on niiden suhde muihin kustantamoalan toimijoihin? Millainen vaihtoehto kirjailijoiden keskinäinen osuuskunta on muuttuvan kustannustoiminnan kentällä? Millaisia motiiveja, toiveita, tavoitteita ja odotuksia kustantamo-osuuskuntatoiminnan taustalla on?

Analyysini perustuu osuuskuntien jäsenten haastatteluihin (LIITE 2) sekä kustantamokoh-
taiseen taustatietolomakkeeseen (LIITE 1). Koska tutkimus on vahvasti aineistooni kiinnit-
tynyt, käytän esimerkiosuuskunnista kerättyjä tietoja läpi tutkielman. Haastatteluista
poimitut sitaattit on merkitty kirjain-numero-tunnisteella (esim. O1). Kirjain viittaa osuuskun-
nan nimeen (esim. O = Osuuskumma) ja numero haastatteluun. Näin lukijan on mahdollis-
ta erottaa jokaisesta osuuskunnasta kolme eri vastaajaa. Käsittelen osuuskuntia tässä
työssä yksikköinä, mistä johtuen en henkilöi haastatteluvastauksia tämän tarkemmin.
Analyysi on tehty laadullisesti. Kerron haastatteluista, aineiston rajaamisesta ja tutkimus-
menetelmistä tarkemmin luvun *Kolme kustannusalan osuuskuntaa* alussa.

Tutkielmani etenee seuraavaksi kirjallisuuden kenttää ja kustannustoimintaa käsittelevään
lukuun *Kirjallisuuden kenttä ja kustannustoiminta Suomessa*, jossa käyn läpi kustannus-
toimintaa sekä kirjallisuussosiologisesta näkökulmasta että sen historian ja nykypäivän
valossa. Sen jälkeen tulee luku *Osuuskunnat, osuustoiminta ja yhteisötalous*, jossa käyn
läpi osuustoimintaa käsitteen kaikilla tasoilla, aina arvotaustasta käytännön toimintaan.
Neljännessä luvussa *Kolme kustannusalan osuuskuntaa* siirryn itse osuuskuntien analy-
ysiin. Tarkastelen jokaista osuuskuntaa omassa erillisessä alaluvussa, joissa myös haas-
tatellut jäsenet pääsevät ääneen. Neljännen luvun viimeisessä alaluvussa kokoon tutkiel-
mani tuloksia ja teen yhteenvetoa siitä millaisia yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia osuuskun-
tien väliltä löytyi. *Päätännössä* teen yhteenvetoa kustannusosuustoiminnasta yleisemmällä
tasolla ja liitän aineiston tutkielman teoreettiseen taustaan. Lisäksi pohdin päätännössä
tutkielmani onnistumista ja mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

Olen saanut tätä tutkielmaa varten *Kansan sivistysrahaston* ja *Hannes Gebhardin rahaston* opinnäytetyöapurahan.

2. KIRJALLISUUDEN KENTTÄ JA KUSTANNUSTOIMINTA SUOMESSA

Tässä luvussa teen katsauksen suomalaiseen kustannuskenttään. Vaikka osuuskuntamuotoiset kirjankustantamot ja kirjailijaosuuskunnat saattavat käyttää apunaan hyvinkin uudenlaisia toimintamuotoja, eivät ne kuitenkaan synny tyhjiöön, mistä johtuen kustannusalan nykyisen toimintaympäristön kartoittaminen on tarpeellista. Toisaalta kustannusinstituution tarkastelu tuo esille niitä eroavaisuuksia, joita perinteisen kustantamisen ja osuuskuntamuotoisen kustannustoiminnan väliltä löytyy. Selvittääkseni kustannustoiminnan nykymuotoa sivuan tässä luvussa hieman myös suomalaisen kustannustoiminnan historiaa.

Lähestymistapani on kirjallisuussosiologinen ja käsittelen kustannustoimintaa kirjallisuuden kentän ja kirjallisuusinstituution käsitteiden avulla. Kirjallisuuden kentän käsitteen olen omaksunut sosiologi Pierre Bourdieulta. Bourdieun teoriaa käytän ensisijaisesti havainnollistamaan kentän omalakisuutta ja sen erikoista suhdetta talouden kenttään sekä kuvaamaan kirjallisuuden kentän sisäistä hierarkiaa ja valtakamppailuja. Bourdieun kenttäteoria tarjoaisi myös muita mahdollisia tutkimuskehikkoja, joiden puitteissa voisi tarkastella yksityiskohtaisemmin kustantamoiden eroavaisuuksia, kuten niiden suhdetta autonomisuuteen ja markkinoihin, sekä kirjallisuuden kentän dualistiseen rakenteeseen (ks. esim. Bourdieu 1996). Tarkoitukseni on kuitenkin pyrkiä muodostamaan kuvaa kirjallisuusosuuskuntien suhteesta kenttään ja toisiinsa ensisijaisesti osuustoiminnan ja siihen liittyvien erityispiirteiden näkökulmasta. Kustantamoiden lajityyppikohtaiset erot tulevat myöhemmin esiin eri osuuskuntien kohdalla siinä määrin, kuin ne näyttäisivät vaikuttavan itse kustannustoimintaan ja näin myös osuustoiminnan mahdollisuuksiin.

Tarkastellessani suomalaista kirjallisuusinstituutiota tukeudun Juhani Niemen havaintoihin ja vastaavanlaista ruotsalaista tutkimusta edustaa Johan Svedjedal. Juhani Niemi (2000, 10 & 12) on kuvaillut kirjallisuusinstituutiota kirjallisen elämän verkostoksi, joka rakentuu kirjallisen toiminnan ympärille (kritiikki, kustannustoiminta, tutkimus jne.) ja jolle on olennaista myös sen sisäinen normisto, joka ohjaa kentän toimintaa ja esimerkiksi sitä, mikä lopulta on oikeaa kirjallisuutta (emt., 13–14 & 88–89). Kirjallisuuden kentän ja kirjallisuusinstituution käsitteet ovat pitkälti päällekkäisiä, mutta niiden välille on mahdollista tehdä myös eroa. Taiteen ja kulttuurin kenttien tutkimuksessa ja kirjallisuussosiologiassa painotetaan tyypillisesti kentän valtarakenteita, kentän suhdetta muuhun yhteiskuntaan sekä

kentällä käytäviä kamppailuja. Kirjallisuusinstituutiota tarkastellessa mennään puolestaan hyvin lähelle kustannustoiminnan käytänteitä sekä kentällä vaikuttavia toimijoita ja usein myös jotain tiettyä ajallista ja paikallista kirjallista tilaa, jonka puitteissa toimitaan. Toisaalta nämä käsitteet ovat lähes päällekkäiset, eikä tarkempi käsitteellinen analyysi ole nähdäkseen tarpeellista. Kenttäteoria on itsessään joustava ja sitä on mahdollista soveltaa yhä uusiin kohteisiin, mutta suomalaisen kirjallisuusinstituution tutkimus vaikuttaa paikoin jääneen jälkeen alan nykytilanteesta.¹

Kirjallisuussosiologisen taustoituksen on tarkoitus toimia kontekstina kun ryhdyn tarkastelemaan kustantamo-osuuskuntia. Aion pohtia erityisesti sitä, miten osuuskustannustoiminta sijoittuu kirjallisuuden kentän ja sen hierarkioiden sekä perinteisen kaupallisen kustantamisen kontekstiin. Teen tässä luvussa myös lyhyen katsauksen kirjallisen kentän nykytilaan, ottamalla esille *kirjan kriisin*, tai oikeastaan tarkemmin *kustantamoiden kriisin*, pohti- en sitä mistä kirjan kriisissä todella on kyse. Lisäksi käyn lyhyesti läpi sellaisia aiheita kuin *e-kirja*, *uudet lukijat*, *vastikkeeton jakaminen*, *amatöörituotanto* ja *kirjailijan ansio*. Näiden teemojen voidaan ajatella koskevan lähes kaikkia kustannusalan toimijoita, mutta tarkoitukseni on selvittää nyt sitä, kuinka kyseiset kustannusosuuskunnat ovat omalta osaltaan vastanneet näihin uusiin haasteisiin. Osuuskuntien on ehkäpä juuri vapaan ja kirjailijakeskeisen muotonsa vuoksi mahdollista luoda uusia toimintatapoja, sellaisiakin, joita perinteisen kustannusmallin puitteissa ei olisi mahdollista toteuttaa. Olettamukseni onkin, että osuuskuntamuodon tarjoama vapaus ulkopuolisesta omistajasta tarjoaa näille kustantamoille myös vapauden erilaisiin kokeiluihin (ks. myös Laukkanen 2000,108–110). Vaikka huomioni kiinnittyy tässä tutkielmassa erityisesti osuuskuntamuotoisen kustannustoiminnan erityispiirteisiin, voidaan kyseisiä kustantamoita tarkastella myös pelkästään esimerkkeinä uudenaikaisista erikoistuneista kustannustoiminnan malleista. Näin esimerkkikustantamot tarjoavat mielenkiintoisen tarkastelukohteen myös muuten kuin vain osuustoiminnan viitekehyksessä.

Kustannusalan historiaa käsittelen pääasiassa Kai Häggmanin *Paras tawara maailmassa* -historiateosta (2008) apuna käyttäen. Käytän nykyisen kirja-alan tarkastelussa hyväksi Kansalliskirjaston johtaja Kai Ekholmin ja kirja-alan tutkija Yrjö Revon yhteisteosta *Kirja tienhaarassa vuonna 2020* (2010). Ekholmin ja Revon teos toimii käypänä asialähteenä

¹ Tutkielman kirjoittamisen aikoihin julkaistiin uusi kirjallisuushistoriateos *Suomen nykykirjallisuus 1 & 2*, jonka toinen osa *Kirjallinen elämä ja yhteiskunta* tarjoaa ajankohtaista yhteiskunnallista kirjallisuudentutkimusta. Julkaisu osaltaan viittaa siihen, että kirjallisuussosiologia olisi jälleen nousemassa tutkijoiden mielenkiinnon kohteeksi (ks. Hallila ym. 2013).

alan nykytilaa tarkastellessa, mutta se paljastaa myös sen, miten kirja-alasta ylipäättään puhutaan.

2.1. Kirjallisuuden kenttä ja kirjallisuusinstituutio

Avaan tässä alaluvussa kirjallisuuden kentän² käsitettä Bourdieun kenttäteorian avulla. Vaikka teoria on vain osittain sovellettavissa tutkimuskysymyksiini, tuo se kuitenkin uudenlaisen näkökulman osuustoiminnan hyödyntämiseen kustannuskentällä.

Bourdieun kenttäteoriassa sosiaaliset rakenteet, kuten erilaiset instituutiot yhdistyvät symboliseen valtaan luoden kentälle oman sisäisen järjestelmän, jonka piirissä kentällä toimitaan. Bourdieu (1993, 163) on kuvaillut kirjallisuuden kenttää seuraavasti:

*The literary field (one may also speak of the artistic field, the philosophical field, etc.) is an independent social universe with its own laws of functioning, its specific relations of force, its dominants and its dominated, and so forth. Put another way, to speak of 'field' is to recall that literary works are produced in a particular social universe endowed with particular institutions and obeying specific laws.*³

Kenttäteorialle on siis ominaista ajatus siitä, että erilaiset sosiaalisen toiminnan kentät, tässä tapauksessa kirjallisuuden kenttä, ovat erotettavissa muusta yhteiskunnasta erillisiksi ja omalakisiksi valtajärjestelmiksi. Kenttäteoriassa olennaista on myös se, että kaikki kentän toiminnot määrittyvät kentän rakenteiden mukaisesti (emt., 133). Kirjailija ja teos ovat siis Bourdieun (emt., 163) mukaan itse asiassa kentän tuote ja ne voivat olla olemassa vain suhteessa kirjalliseen kenttään. Toisaalta myös kirjallisuuden kentällä toimitaan suuremman yhteiskunnallisen valtakentän sisällä, eikä se näin ollen ole täysin itsenäinen muusta yhteiskunnasta (ks. myös Sevänen 1994, 16 & 62). Bourdieu huomauttaa, että mikäli kirjallisuuden kenttä menettäisi kaiken autonomiansa, katoaisi se toiminta-alueena kokonaan. Kentän vahva autonomia puolestaan lisää sen sisäisen valtajärjestelmän merkitystä, eli kentän sisäistä itseohjautuvuutta ja kentän sisäisen pääoman merkitystä. (Bourdieu 1993, 37–39 & 117.)

² Käytän tutkielmassa käsitettä *taiteen kenttä* yleisesti viitaten taiteen ja kulttuurin tuotannon omalakiseseen kenttään arvottamatta sen tarkemmin sitä, millaista taidetta tai kulttuuria kentällä tuotetaan. *Kirjallisuuden kenttä* sisältyy tähän kenttään omana erityisenä alakenttänään.

³ Lähde on englanninkielinen alkuperäisteos. Luennosta kääntänyt Claud DuVerlie (1986).

Vaikka kenttäteoria korostaa kenttää ohjaavaa sosiaalista hierarkiaa, Bourdieu painottaa, että kentälle on ominaista jatkuva kamppailu kentän lainalaisuuksien säilyttämisestä ja toisaalta myös niiden muuttamiseksi. Kentän valtarakennelma muodostuu erilaisista asemista ja aseman ostoista sekä strategioista, joiden avulla kentällä toimitaan. (emt., 30 & 34.) Bourdieu (emt., 30–32 & 58) toteaa, että jokainen kamppailu ja muutos kentällä vaikuttaa siihen, kuinka kentän tuottama taide määrittyy. Toisin sanoen, kamppailu kentällä määrittelee sen, mikä on mahdollista (emt., 64) ja jokaisen toimijan ja teoksen merkitys on omassa erityisessä suhteessa kenttään (emt., 118). Valtakamppailun voisi ajatella merkitsevän esimerkiksi uudenlaisen estetiikan murtautumista kentälle, mutta muutos voi olla myös institutionaalinen. Näin ajateltuna uuden kulttuurin tuottamisen tavan kuten esimerkiksi taiteilijavetoisen osuustoiminnan legitimoiminen vaatii jonkinlaisen valtakamppailun päästäkseen osaksi kentän rakennetta.

Bourdieu (1993, 41 & 101) kenttämallissa merkittävää on erityisesti huomio siitä, että tietyllä kentällä toimivien ei kannata liikaa tähdätä muiden kenttien pääoman keräämiseen, sillä tämä vähentää toiminnan arvoa toimijan omalla kentällä. Vaikka nyt keskitytään erityisesti taiteen ja talouden kentän tavoitteiden ristiriitaan, pätee omalakisyyden ihanne myös muihin alueisiin, kuten esimerkiksi tieteen ja politiikan kenttiin. Bourdieu määrittelee *taiteen kentän ekonomian* taloudellisen ekonomian kieltäväksi rakenteeksi ja näin *epäkiinnostuneeksi*, sillä taloudellisen pääoman sijaan tarkoitus on tavoitella taiteen kentän pääomaa. Tämä pääoma puolestaan on symbolista ja se kasautuu Bourdieun mukaan niille, jotka uskottavimmin kieltävät muunlaisen pääoman tavoittelun, mutta symbolisen pääoman kertyminen lopulta johtaa myös aineellisen pääoman karttumiseen. (emt., 74–75.) Kirjallisuuden kentän ytimen muodostaakin *autonomisen kirjallisuuden* kenttä, jolla hyljeksitään vahvimmin kentän ulkopuolisia hierarkioita (emt., 39–40).

Taloudellisen pääoman karttaminen ei suinkaan tarkoita sitä, etteivätkö taiteen kentällä toimivat voisi saada tai jopa tavoitella myös taloudellista pääomaa, mutta se ei saisi olla ensisijainen tavoite (Bourdieu 1993, 75). Taiteen kentän pääoman voisikin ajatella yksinkertaisesti kuvaavan niitä ihanteita, joita autonomiselle taiteelle on asetettu. Näin ollen esimerkiksi taloudellisen kentän hierarkioiden karttaminen vahvistaa taiteen kentän autonomisuutta, minkä voisi tulkita toimivan taiteen kentän omalakisyyden eduksi. Kyse ei siis ole niinkään kieltämisestä kieltämyksen ilosta, vaan siitä että talouden logiikka ei yksinkertaisesti päde taiteen kentällä. Voisikin ajatella, että taloudellisen tuoton paineesta

ainakin teoriassa vapaa osuustoiminta kykenisi vahvistamaan juuri taiteen kentän ja kulttuurituotannon omalakisuuutta.

Bourdieu (1993, 35) korostaa, että taiteen kentällä on oma erityinen ekonomiansa, joka perustuu kollektiiviseen käsitykseen siitä, mikä on taiteellisesti arvokasta. Bourdieu (emt., 76) pitää tätä *uskoon* perustuvaa taiteen arvostusta hankalana erityisesti siksi, että se ei ole helposti määriteltävissä, vaikka se on selkeästi yhteydessä kenttään ja sen instituutioihin. Bourdieu onkin pyrkinyt analysoimaan tätä taiteellisen arvon ja siihen uskomisen logiikkaa muodostamalla teorian *symbolisten tuotteiden kaupasta* sekä *uskomisen universumista* todeten, että siinä missä taiteen kenttä tuottaa fyysisiä teoksia, tuottaa se samalla symbolisia teoksia, joiden arvo perustuu lähinnä kentän sisällä muodostuneeseen käsitykseen niiden arvosta (ks. esim. emt., 164).

Vaikka taiteellisen arvon muodostuksen logiikka on jokseenkin toissijainen tämän tutkimuksen kannalta, liittyy se kuitenkin läheisesti kentän sisäisiin hierarkioihin ja niiden ymmärtämiseen. Taloudellisia määreitä pakeneva arvonmuodostus on nimittäin yksi niistä tekijöistä, jotka tuovat esille taiteen kentän ominaislaatua erillisenä muista kentistä ja erityisesti talouden kentästä (ks. esim. emt., 82). Toisaalta juuri taiteen symbolinen tuottaminen ja sen kollektiivinen luonne ovat Bourdieun (emt., 37) mukaan syy siihen, miksi kirjallisuuden kenttää ja sen sisäisiä valtarakenteita on syytä tutkia, sillä kirjallisuuden arvon symboliseen tuottamiseen osallistuu kirjailijan lisäksi myös muu kirjallinen instituutio.

Bourdieuin kenttäteoria on perusajatukseltaan käyttökelpoinen, mutta ei täysin sovellettavissa tähän tutkielmaan. Ensinnäkin Bourdieuin teoria pohjautuu olennaisesti porvarillisen, eli kaupalliseen menestykseen tähtäävän (vrt. populaarikulttuuri) sekä autonomisen eli kieltäytykseen perustuvan (taidetta taiteen vuoksi) kulttuurin vastakkainasettelulle (ks. esim. emt., 82–83). Tähän erotteluun liittyy ajatus siitä, että populaarikulttuuri on liian lähellä talouden kenttää, jotta se voisi olla omaehtoista (emt., 40 & 46). Bourdieuin mukaan arvostuksen saaminen taiteen kentällä on kiinni juuri kaupallisuuden kieltämisestä, joskin Bourdieu (emt., 82) tarkentaa, että kyse on usein kaupallisten toimijoiden (esim. yritykset jotka eivät ole pääasiassa kulttuurituottajia) sekä varsinaisten kulttuuritoimijoiden välisestä vastakkainasettelusta. Lisäksi Bourdieuin näkemys kirjallisuuden kentästä on paikoin kovin pessimistinen, sillä se perustuu oletukseen taiteen ja kirjallisuuden kentän läpituokevasta

teennäisyydestä.⁴

Omat esimerkkini sopivat siis Bourdieun kirjallisuuskäsitykseen verrattain huonosti. Kaksi käsittelemääni kustantamoa julkaisee populaarikirjallisuudeksi määriteltävää genrekirjallisuutta, rikoskirjallisuutta ja fantasiaa. Nämä kustantamot sijoittuisivat tiukan määritelmän mukaan kirjallisuuden kentällä vähiten autonomiseen lohkoon, kolmannen kohteen eli runokustantamon ollessa malliesimerkki autonomisen kirjallisuuden kentästä (Bourdieu 1993, 47–48). Tulkintani mukaan kaikki nämä kustantamot kuitenkin pyrkivät toimimaan mahdollisimman autonomisesti osuuskuntansa kautta. Tarkoitukseni ei myöskään ole luoda vastakkainasettelua ”autonomisen” ja ”populaarin” kulttuurin välille. Käytän hyväksi Bourdieun ajatusta taloudellisten pakotteiden haitallisuudesta autonomisen ja näin itseriit-toisen kustannustoiminnan harjoittamiseksi ja sovellan sitä epäbourdieumaisesti myös populaarikirjallisuutta kustantaviin kustantamoihin. Ymmärrän osuuskunnan toimintamuotona tässä siis tietyssä määrin taloudellisen kentän vaatimuksista vapauttavaksi tekijäksi. Näihin oletettuihin vapauksiin ja niiden toteutumiseen palataan tarkemmin osuuskuntia koskevissa alaluvuissa.⁵

Kenttäteoria on siis edelleen varsin ajankohtainen, sillä sen avulla on mahdollista havainnollistaa selkeästi ja yksinkertaisesti sitä logiikkaa, joka yhteiskunnallisen toiminnan erilaisiin kenttiin sisältyy. Näin Bourdieu tarjoaa houkuttelevan vaihtoehdon ymmärtää kirjallisuuden kenttä omalakisena toimintaympäristönä, jota ei voi pelkistää taloudelliseksi toiminnaksi. Kenttä voidaan ymmärtää positiivisesti sekä omaehtoisena toimintaympäristönä että negatiivisesti toimintaa rajoittavana valtahierarkiana. Teorian avulla pystytään kuvaamaan juuri niitä rakenteita, jotka pitävät yllä kentän hierarkiaa ja jotka sulkevat pois eihaluttua kustannustoimintaa. Osuuskuntamuotoiset kustantamot joutuvat siis kamppailemaan legitimitetistään ja vallasta vanhan kustannusinstituution kanssa. Kamppailu on tosin haastatteluiden perusteella liioiteltu ilmaisu, sillä kaikki haastattelemani kustantamot vakuuttivat rauhanomaista lähestymistapaansa suhteessa muihin kustantamoihin. Toisaalta vähäpätöisiltä vaikuttavat asiat, kuten pääsy tiettyihin kirjakauppoihin tai jonkin tietyn

⁴ Bourdieu esitti avointa kritiikkiä kirjallisuusinstituutiota kohtaan mm. kutsumalla kirjailijoita rahanahneiksi teeskentelijöiksi: ”with a few illustrious expectations, seemingly designed to recall the ideal, painters, and writers are deeply self-interested, calculating, obsessed with money and ready to do anything to succeed” (Bourdieu 1993). Etäisyyttä lisää se, että Bourdieu perusti teoriansa pitkälti tulkintoihinsa ranskalaiskirjailija Flaubertin elämästä 1800-luvun Ranskassa (ks. esim. Bourdieu 1996).

⁵ Jätän tämän työn ulkopuolelle myös Bourdieun käsityksen mausta ja luokasta (ks. esim. Pierre Bourdieu *La Distinction* (1984), vaikka se tietyssä määrin liittyy populaarikirjallisuuden ja kirjallisuuden kentän valtataisteluihin. Bourdieusta ja rikoskirjallisuudesta on kirjoittanut esimerkiksi Voitto Ruohonen teoksessaan *Kadun varjoisalla puolella – Rikoskirjallisuuden ja yhteiskuntatutkimuksen dialogeja* (2008).

lehden kriitikon arvioitavaksi ovat juuri niitä kamppailun muotoja, joilla on ainakin perinteisesti ollut kirjallisuuden kentällä merkitystä. Lisäksi erilaisista kriiseistä keskusteltaessa on muistettava, että vanhojen valtarakenteiden murtuminen tarkoittaa vain sitä, että tilalle tulee taas uusia.

Kuten aiemmin jo todettiin, sosiologisen kirjallisuuden tutkimuksen soveltaminen tutkimusaiheeseen on erityisen hankalaa siksi, että suomalainen kirjallisuussosiologia, eli kirjallisen elämän ja kirjallisuusinstituutioiden tutkimus, vaikuttaisi jämähtäneen esidigitaaliseen aikaan. Esimerkiksi Voitto Ruohonen (2011, 82) totesi vuonna 2011, että Juhani Niemen *Kirjallisuus instituutioina* (2000) oli ainoa systemaattisluontoinen tarkastelu suomalaisesta kirjallisuusjärjestelmästä ja se perustuu aikaan, jolloin roolit kirjallisuuden kentällä olivat vielä selkeät. Toisaalta Johan Svedjedal piti vielä vuonna 2000 Pierre Bourdieun makrotason kenttäteoriaa ainoana, joka on kyennyt selittämään kirjallisuuden kentän logiikkaa sekä sen suhdetta markkinoihin selkeästi ja uskottavasti (Svedjedal 2000, 110). Perinteisen kirjallisuussosiologiaan tukeutuminen on hankalaa siksi, että monet kustannustoimintaan liittyvät rakenteet ovat joko muuttumassa tai jo muuttuneet niin, ettei vanhoja lainalaisuuksia ole enää mahdollista soveltaa uskottavasti nykyiseen kirjallisuuden kenttään. Myös kustannusosuuskunnat ovat viite tästä muutoksesta, sillä kirjailijat ovat osuuskunnissa tehneet jonkinasteisen vallankaappauksen ja ottaneet kustantamoinstituutiolle kuuluneen kustantamisen omiin käsiinsä. Kirjallisuuden kentän muutokset saattavatkin olla merkittävässä asemassa myös pohdittaessa sitä, kuinka kustannusosuuskuntien perustaminen on tullut juuri nyt ajankohtaiseksi. Palaan vanhan ja uuden kustannusmaailman yhteentörmäykseen tarkemmin tämän luvun viimeisessä alaluvussa.

2.2. Kustannustoiminta ja kirjallisuuden kentän portinvartijat

Kuten aiemmin on todettu, kirjallisuuden kentän käsite sisältää kirjallisten töiden ja niiden kirjoittajien lisäksi myös kaiken muun kirjallisuuden oheen liittyvän toiminnan ja näin myös kustannustoiminta lasketaan osaksi kirjallisuuden kenttää. Kirjankustannustoiminnan historia on itsessään muokannut kirjallisuuden kenttää ja kustannushistoria onkin vaikuttanut siihen kuinka kustannuskenttä on nykyään järjestäytynyt. Kustannustoiminta on historiansa eri vaiheissa ollut sidoksissa erilaisiin instituutioihin ja luvanvaraisuuteen, mikä saattaa osaltaan valaista myös nykyisiä kirjallisen kentän hierarkioita.

Kustantaminen liittyi aluksi läheisesti kirjapainotoimintaan, ja suomalaisen kustannushistorian varhaisessa vaiheessa 1700- ja 1800-luvuilla omalla kirjapainolla olikin hyvin keskeinen rooli kustantamon kannalta, vaikka työnjako oli muuten vielä melko kehittymätöntä. Kirjapainon omisti usein joko kustantaja tai kirjakauppias, mutta myös kirjailijat tai toimittajat saattoivat painaa, kustantaa ja levittää omia tekstejään. Kirjojen levitys- ja painotoiminta perustuivat *privilegioihin* ja erityislupiin, mistä johtuen kirjapainoilla ja kirjakaupoilla oli lähes virallisen instituution asema. Kustantajia sellaisina kuin ne nykyään toimivat ei tuolloin kuitenkaan vielä ollut. (Häggman 2008, 23–24 & 61–62.) Liiketoiminta tuli kirjankustantamiseen mukaan jo varhain, 1800-luvun puolenvälin tienoilla (emt., 87). 1800-luvun alussa kirjapainoja perustettiin Suomessakin jo useampiin kaupunkeihin ja näin syntyi kilpailua kustannusoikeuksista (Niemi 2000, 34). Niemi (emt., 34–35) sijoittaa modernin kustannustoiminnan synnyn 1800-luvun loppupuolelle, jolloin mm. kustannusmäärät kasvoivat huomattavasti ja kirjailijat alkoivat saada rahapalkkioita työstään. Suhde tekijyyteen muuttui merkittävästi juuri 1800-luvulla, jolloin kirjailija tekijänä tuotiin ensi kertaa esille. Huomionarvoista onkin, että osa kirjoista julkaistiin 1800-luvulla vielä ilman kirjoittajan nimeä. (emt., 68.)

Kysymys siitä, mikä on oikeaa kirjallisuutta ja kenellä on oikeus tuottaa ja myydä oikeaa kirjallisuutta, on ollut kiistanalainen niin kauan kuin kirjallisuutta on nykymuodossaan kustannettu (Häggman 2008, 17–19). Lisäksi kysymys oikeasta kirjallisuudesta on liittynyt läheisesti kirjallisuuden kaupalliseen ulottuvuuteen, sillä vaikka kirjoja on aina kustannettu kaupallisesti, on kustannusbisnekseen liittynyt aina myös ristiriitaisuutta. Huomattavaa onkin, että kirjallisuuden kaupallisesta luonteesta ja kirjojen myymisestä kauppatavarana käytiin arvokeskustelua Suomessa jo 1800-luvun puolivälissä. Kaupallinen roskakirjallisuus, aikalaistermillä kuvattuna *humbuugi*, herätti levottomuutta kirjallisuuspiireissä niinkin varhain kuin 1900-luvun taitteessa. (emt., 23 & 293.) Onkin muistettava, että vaikka kirjallisuuden markkinaistumisen voisi ajatella olevan juuri 2000-luvun ja suurten kustannustalojen fuusioitumisen oire, on tuotannon kaupallisuus aiheuttanut hermostuneisuutta läpi vuosikymmenten. Esimerkiksi 1960-luvulla lukijoiden kiinnostus uudenlaista kevyempää kirjallisuutta kohtaan aiheutti huolta kirja-alan toimijoissa (emt., 450). Jopa markkinaoptimistisella 1980-luvulla kirja-alalla oltiin huolissaan kirjan sisällöstä ja siitä kuinka laatukirjallisuus kykenee pitämään pintansa alan kaupallistuessa (emt., 537). Erkki Sevänen (1994, 16) puolestaan kirjoitti vuonna 1994, että kirjallisuus on sulautumassa osaksi elinkeinoelämää ja liiketoimintaa korostaen kuitenkin sitä, kuinka alalla oli vielä joitakin pieniä aatteelliselta pohjalta toimivia kustantamoita (ks. myös Niemi 1991, 95).

Keskustelu kaupallisuudesta ja sen vaaroista on siis kirja-alalle jo elimellistä, sillä kirjankustannustoiminta on monia muita kulttuurialoja vahvemmin sidoksissa juuri kaupallisiin toimijoihin. Vaikka kirjailijoille toki myönnetään julkista tukea esimerkiksi kirjailija-apurahojen muodossa (ks. esim. Jokinen 2013, 161), on kirjailijuus ja kirjan symbolisen statuksen saavuttaminen kuitenkin ollut hyvin pitkälti juuri kaupallisten toimijoiden käsissä (ks. esim. Bourdieu 1993, 76–77). Tämä vaikuttaa kirjallisen kentän luonteeseen merkittäväällä tavalla. Voidaankin ajatella, että osuuskunnat tarjoavat jäsenilleen hyvin poikkeuksellisen kustannusympäristön kirja-alalla.

Yhdenmukaistumisesta huolimatta suomalaisen kustannuskentän sisällä on runsaasti myös pienempiä, erikoistuneita ja erilaisista lähtökohdista alaa harjoittavia kustantajia. Häggmanin mukaan kirjat eivät varsinaisesti kilpaile keskenään, koska erilaisia kirjoja luetaan erilaisista syistä, mistä johtuen pientoimijoiden on verrattain helppo tulla kentälle. Kirja-ala onkin tässä mielessä avoin uusille toimijoille. Pienkustantamisen murros tapahtui jo 1990-luvulla, kun alalle tuli uusia erikoistuneita kustantamoita. Teknologian kehittyminen ja siitä seurannut kevytrakenteisemmän toimitustekniikan syntyminen 1990-luvulla johti tuolloin erilaisten vaihtoehtoisten pienkustantamoiden syntyyn. (Häggmann 2008, 552 & 556; ks. myös Halttunen 1995, 6.) 1990-luvulla syntyneille uusille pienkustantajille oli Häggmanin (2008, 553 & 557; 2013, 187) mukaan ominaista sisältökeskeisyys ja yhteisöllisyys liiketaloudellisten tavoitteiden sijaan. Myös Niemi (2012, 194) on todennut, että juuri pienkustantamot voivat erikoistuneella tuotannollaan korjata kustannuskentän aukkoja ja toimia jonkinlaisina kirjallisuuden *jalostamoina*. Niemi (emt., 196–197) onkin arvioinut, että vaikka kirja-ala elää juuri nyt muutoksen aikaa ja suuret yritykset hallitsevat myyntilistoja, on pienillä ja keskisuurilla kustantamoilla edelleen kaikki mahdollisuudet menestyä, kun ne vain ottavat käyttöönsä uusia ja joustavia toimintamalleja ja kustannuskonsepteja (ks. myös Sevänen 2013, 25; Häggman 2013, 187). Toisaalta esimerkiksi Kai Halttunen (1995, 83–84) on 1990-luvun alussa tehtyjen tutkimustensa pohjalta kritisoinut näkemystä pienkustantamoiden roolista kirjallisuusjalostamoina ja todennut sen viittaavan lähinnä pienkustantamon ideaalityyppiin.

Mitä kaikkea kirjallisuuden kenttään, eli kirjallisen tuotannon ja kustantamisen instituutioon voidaan sitten sosiologisesta näkökulmasta liittää? Kirjan kirjoittajan ja lukijan välissä on ainakin perinteisessä kirjankustannusmallissa ollut huomattava määrä erilaisia toimijoita ja instituutioita, joihin voi tässä viitata vain lyhyesti. Jokaisen kustantamiseen ja kirjan julkistamiseen liittyvän toimijan voidaan ajatella käyttävän jonkinasteista valtaa siinä proses-

sisä, joka määrittelee sen päätyvätkö teos ja kirjailija osaksi kirjallisuuden kenttää vai eivät. Bourdieu onkin huomauttanut, että kulttuurin tuotantoporras yhtä aikaa käyttää taiteilijoita ja kirjailijoita hyväkseen tekemällä kauppaa heidän tuotoksillaan, mutta samalla ne ovat juuri se taho, jolla on valta tuoda kirja markkinoille, eli kirjallisen yleisön tietoisuuteen. (Bourdieu 1993, 76.) Niin kustantajan hyväksyntää, kuin kriitikoiden arvioita tai kirjallisuuslehtien suopeuttakin voidaan kustannusinstituution puitteissa pitää kentän sisään rakennettuna valtarakennelmana ja legitimointiprosessina. Tätä prosessia esimerkiksi Bourdieu (emt., 76) on kutsunut *konsekraatioksi* ja Niemi (2000,14) *kanonisoinniksi*. Bourdieu (1993, 76) painottaa, että teos saa merkityksensä vasta tässä kentän sisäisessä prosessissa, jolloin kirja saa tunnustuksensa kirjallisena teoksena. Tekstien valtavan määrän on puolestaan arvioitu johtavan siihen, että yhä harvempi kirja saa osakseen tämän konsekraation, eli pääsee osaksi kirjallisuuden kenttää (Niemi 2000, 103; Herkman & Vainikkala 2012, 97).

Perinteisessä kirjankustannusmallissa kirjailijan on siis tullut ensin löytää itselleen kustantaja. Niemi (2000, 14) kuvailee kustantajan rooleja moninaisiksi, sillä pelkän alkupään tuotannon lisäksi kustantaja on mukana teoksen elinkaaren eri vaiheissa tekstien löytämisestä levittämiseen. Kustantajan merkittävimpänä tehtävänä on kirjallisuusinstituution kannalta nähty juuri *portinvartijan* rooli, mikä tarkoittaa sitä, että kustantaja pääsee valikoimaan kirjailijan kirjailijoiksi pyrkivien joukosta (ks. esim. Niemi 1991, 93; Bourdieu 1993, 77; Svedjedal 2000, 102). Kustantaja on perinteisesti ollut se taho, joka on päättänyt tullaanko kirjaa ylipäätään julkaisemaan. Myös kustantajan taloudellinen rooli vastuunkantajana kirjan julkituomisessa on ollut merkittävä, sillä erityisesti epäkaupallisen kirjallisuuden osalta kirjamyynnin tuotto tulee tyypillisesti hitaasti (ks. esim. Svedjedal 2000, 101 & 110). Lisäksi kustantaja on usein ollut mukana myös kirjoittamisessa, sillä kustantajan hyväksymä käsikirjoitus saattaa käydä läpi pitkän jälleenkirjoitus- ja muokkausprosessin ennen varsinaista julkaisemista (Niemi 1991, 93; Svedjedal 2000, 100).

Svedjedal (2000, 101) on myös huomauttanut, että vaikka kustantaja perinteisen käsityksen mukaan hoitaa kustantamiseen liittyvän käytännön työn, ovat kirjailijat itse asiassa usein osallistuneet myös muuhun kuin pelkkään kirjoittamisprosessiin. Näin kirjailijan ja kustantajan roolit ovat jo pitkään olleet joustavat, joskin kustantajaa on tarvittu erityisesti kirjallisen työn symboliseen legitimitoimiseen. Myös kustantajan rooli on riippuvainen kentän valtarakenteista, sillä ollakseen uskottava kustantajalla täytyy olla kentälle ominaista pääomaa. Kustantamalla voi olla tällaista legitimitettä esimerkiksi julkisen tunnustuk-

sen, kuten kirjailijoille myönnettyjen kirjallisuuspalkintojen muodossa. Sama legitimitetin vaatimus pätee luonnollisesti kaikkiin konsekraatioprosessiin osallistuviin toimijoihin. (Bourdieu 1993, 78; Svedjedal 2000, 111.)

Konsekraatioprosessiin liittyy käsitys siitä, että kustantaja, sisäänostajat ja kriitikot toimivat kirjallisen työn laaduntarkkailijana (Svedjedal 2000, 130). Tämä laadun ja ammattimaisuuden problematiikka on läsnä myös kustannusosuuskunnista keskusteltaessa. Omakustanteilla on huono maine kirjallisuuden kentällä erityisesti juuri laaduntarkkailun puuttumisen vuoksi. Tästä näkökulmasta katsottuna kirjailijat joutuvat osuuskunnissa kaksoisroolinsa vuoksi ottamaan haltuun myös kustantajalle kuuluvaan laaduntarkkailun. Tämä ei ole perinteisen instituution näkökulmasta aivan ongelmatonta. Käsittelemäni osuuskunnat ovatkin pyrkineet ratkaisemaan tätä ongelmaa eri tavoilla ja erityisesti korostamalla jäsenyyden valintaa osana laaduntarkkailua. Toisaalta osuuskunnissa on perinteisiä kustantamoita mukailen nimetty kustannuspäälliköitä ja kustannusneuvostoja päättämään julkaisuista. Palaan osuuskuntien laaduntarkkailuun tarkemmin kutakin osuuskuntaa käsittelevässä alaluvussa.

Yksi kirjankustantajan merkittävimmistä tehtävistä on kirjan levittäminen, eli myynti kirjakaupoille (Svedjedal 2000, 128). Kirjojen saaminen kirjakauppoihin ei ole marginaalisen kirjallisuuden kustantajille aina helppoa. Onkin selvää, että kirjakaupoilla ja niiden sisäänostajilla on merkittävä portinvartijan rooli (Niemi 1991, 95). Tämä valta näyttäisi keskittyvän kirjakauppojen piirissä, sillä kirjakaupat ketjuuntuvat ja keskittyvät, minkä lisäksi suurien kauppojen myyntiosuudet kasvavat. Toisaalta kirjakauppojen osuus kirjojen myynnistä yksityisille kirjanostajille on laskenut. (Mäkinen 2013, 232–233.) Kirjamyynnin siirtyessä yhä enemmän kirjakauppojen ulkopuolelle sisäänostajien valta puolestaan pienenee (ks. esim. Niemi 2012, 198). Esimerkiksi verkkokauppa on jo jossain määrin vienyt sisäänostajilta valtaa, sillä nykyisin kustantajilla on ainakin teoriassa mahdollisuus levittää kirjoja kirjakauppaketjujen ohi esimerkiksi omassa verkkokaupassaan.

Niemi (2000, 16–17) muistuttaa, että kirjalliseen kenttään liittyy olennaisesti myös tietynlainen *takaisinkytkentä*, joka liittää kirjoittajan ja lukijan toisiinsa. Näin jokainen kirjailija kiinnittyy kirjallisuuden kenttään sekä kirjallisen toiminnan intertekstuaalisen luonteen että kentältä saamansa palautteen, eli kritiikin kautta. Kritiikillä on ollut ja on edelleen huomattavan suuri merkitys kirjallisen näkyvyyden kannalta, joskin myös kritiikin merkityksen vähenemisestä on kirjoitettu (ks. esim. Niemi 2000, 13; Niemi 2012, 193). Esimerkiksi

Mervi Kantokorpi (2013, 194) on huomauttanut, että yleisöjen eriytyminen on johtanut myös kritiikin eriytymiseen ja entisistä portinvartijoista on tullut enemmänkin oman lajityypinsä *erikoisasiantuntijoita*. Kritiikit saattavat vaikuttaa lukevan yleisön lisäksi myös kirjojen sisäänostajiin tai esimerkiksi kirjastojen tilauspäätöksiin (Svedjedal 2000, 122). Myös kritiikin painoarvo on suhteessa siihen, kuinka uskottava kriitikko on kirjallisen kentän näkökulmasta.

Silti, vaikka esimerkiksi *Helsingin Sanomien* kulttuuritoimitus on edelleen merkittävä mieli-pidevaikuttaja, on kritiikissä erilaisten blogien ja verkkojulkaisujen aikakaudella kuitenkin tapahtunut jonkinasteista hajaantumista. Tästä hyvänä esimerkkinä voisi pitää erilaisia alakulttuurisia genrejä, kuten fantasia- ja scifikirjallisuutta, joita arvioidaan ja seurataan tyypillisesti niiden vertaisryhmien piirissä omilla keskinäisillä foorumeillaan (ks. esim. Hirsjärvi 2009, 293). Näin ollen keskeinen kirja-arvostelublogi saattaa olla alakulttuurin harrastajille yhtä merkittävä kritiikkikanava, kuin perinteinen kirjallisuuslehti olisi jonkin toisen lajityypin kirjailijalle. On siis muistettava, että vaikka kirjalliseen kenttään viitataan tässä kokonaisuutena, se kuitenkin koostuu erilaisista alakentistä, joilla kirjailijat ja kustannustalot toimivat. Näin jokaisen kirjailijan tulee paitsi osata valita itselleen sopiva kustantaja, tulee hänen hallita myös oman alakenttensä säännöt ja tietää ne puitteet, joissa kyseisellä kentällä on mahdollista toimia (Bourdieu 1993, 95). Myös tässä työssä tarkastellut erikoiskustantamot noudattavat toiminnassaan logiikka, jonka mukaan jokaiselle työlle on oma luonnollinen julkaisukanavansa, yleisönsä ja vertaisryhmänsä. Erilaisten kritiikkiväylien ja yleisöjen roolia eri genreille käsittelen lisää Osuuskummaa käsittelevässä alaluvussa.

Erkki Seväsen (1994, 57) mukaan *horisontaalista eriytyneisyyttä* on pidetty kirjallisuusjärjestelmän tutkimuksessa tärkeänä osana modernia kirjallisuusinstituutiota. Kirjallisuuden kentälle on siis ollut ominaista, että kirjailija, kustantaja ja kauppias toimivat omissa loke-roissaan, hoitaen kukin oman tehtävänsä. Kirjataloutta on kuvattu myös erityisesti liiketaloudelliseen ajatteluun omaksutulla *arvoketjumallilla* (ks. esim. Ekholm & Repo 2010, 36). Arvoketjulla tarkoitetaan sitä, että jokainen ketjun osanen tuo lopputuotteelle jonkinlaista lisäarvoa. Lisäksi jokainen lisäarvoa tuonut toimija saa panoksestaan korvauksen. Sellaiset ketjun osat, jotka eivät lisäarvoa kykene tuottamaan, ovat luonnollisesti hyödyttömiä. Juuri kustannustoiminnan pelkistäminen arvoketjuksi paljastaa mahdollisuuden rakenteiden muutokseen. Arvoketjumallin mukaan voisi olettaa, että jos tekstin tuottaja kykenee kohtaamaan tekstin lukijan ilman tätä arvoketjua, ovat väliin jäävät portaavat turhia. Johan Svedjedal kirjoitti vuonna 2000, että kirjallisuuden prosessit ovat niin tekstien muodon kuin

niiden tuottamisenkin näkökulmasta muuttumassa yhä verkkomaisemmiksi. Tämä kehitys näkyy Svedjedalin mukaan esimerkiksi siinä, kuinka kirja-alan ammatit ovat muuttuneet. (Svedjedal 2000, 9.) Myös Raine Koskimaa (2007, 71) on arvioinut, että kustannusalan arvoketjusta ollaan siirtymässä kohti *arvoverkkoa*, jossa teksti ei enää kulje monipolvisen suodattimen läpi tekijältä lukijalle, vaan se voi kulkea omia reittejään ollen enemmän tai vähemmän sidoksissa kirjallisuusinstituutioon. Kirjailijavetoiset kustannusosuuskunnat ovat nähdäkseni oiva esimerkki arvoketjun purkautumisesta. Svedjedal (2000, 122) onkin osuvasti todennut, että lopulta kirjailijan on mahdollista pärjätä ilman kustantajaa, mutta kustantaja ei voi jatkaa toimintaansa ilman kirjailijaa. Näiden havaintojen pohjalta onkin hyvä siirtyä tarkastelemaan sitä, millaisessa tilassa kustannusmaailma tällä hetkellä on.

2.3. Kustannusalan kriisi

Ekholm ja Repo kuvasivat vuonna 2010 julkaistussa *Kirja tienhaarassa vuonna 2020* -selvityksessään kirjan kriisiä dramaattisesti. Ekholm ja Repo (2010, 5) kertoivat 2010-luvun lopulla kriisin kulminoituneen erityisesti kustantamoiden taloudellisista ongelmista johtuvien leikkausten ja irtisanomisten vuoksi ja huolen kirjallisuuden tulevaisuudesta johtaneen jonkinlaiseen kollektiiviseen paniikkiin (ks. myös Häggman 2013, 180). Kustannusalan nykyiset ongelmat ovatkin tulleet tutuksi kaikille kirjallisuuden parissa toimiville, mutta harvemmin pohditaan sitä, mistä kustannustoiminnan kriisiytymisessä on oikeastaan kyse. Nykyiselle kustannusalan kriisille täytyy etsiä syitä historiasta. Suurten suomalaisten kirjankustantamoiden menestystarinat linkittyvät merkittävällä tavalla vuonna 1921 voimaan tulleeseen oppivelvollisuuteen ja siitä seuranneeseen tuottoisaan oppikirjabisnekseen. Kai Häggman onkin todennut, että vaikka kaunokirjallisuuden kustantaminen on kautta aikojen ollut suomalaisten kustantamoiden virallista julkisivua, on suurten kustantamoiden todellinen menestys perustunut hyvin pitkälle oppikirjojen ja tietokirjallisuuden kustantamiseen. (Häggman 2008, 342, 383, 536 & 502; ks. myös Niemi 2012, 192.) Myös Ekholm ja Repo (2010, 53) toteavat, että kustannusalan kriisiytyneitä alueita ovat juuri aiemmin parhaiten myyneet tietokirjallisuus ja oppikirjat, joiden myynti on nyt laskussa. Tietokirjojen ja hakuteosten suosio on romahtanut internetin ja sähköisten palveluiden täyttäessä perinteisen tietopankkien tehtäviä (Häggman 2008, 561–562). Kirjojen kokonaisyntymisen väheneminen johtuu siis lähinnä näiden ennen niin kannattavien käyttökirjalajien myynnin laskusta, eikä suinkaan siitä, ettei kirjallisuus taiteenlajina enää kiinnostaisi suomalaisia.

Toisaalta kyse on myös kentän laajenemisesta ja pirstaloitumisesta. Niemi on tuonut esille, että kirjojen vuosittain julkaistujen nimekkeiden määrän kasvu ei ole johtanut kirjojen myynnin kasvuun, mikä tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että yhä useampi nimikkeitä myydään, mutta vähemmän. Toisin sanottuna, kirjoja on nykyään tarjolla laajempi valikoima, mutta painosmäärät ovat pienempiä, mikä osaltaan nakertaa kustantajien tuottoja. Kuitenkin, vaikka kirjoja on enemmän markkinoilla, saavuttavat tietyt yksittäiset kirjat entistä suurempia myyntimääriä, jolloin tuntemattomimmat teokset jäävät yhä enemmän sivuun. (Niemi 2012, 192–193.) Lisäksi kustantamoiden myyntiä syö kirjojen hintojen aleneminen (Ekholm & Repo 2010, 58). Toisaalta käytettyjen kirjojen myynti ja antikvariaattien suosio ovat kasvaneet (Niemi 2012, 193).

Vaikka kirja-alalla vaikuttaisi liiketoiminnan kehityksen näkökulmasta menevän huonosti, ei tilanne ole aivan näin mustavalkoinen, sillä se mikä on tappiota liiketaloudellisesti, ei itse asiassa kerro kirjojen suosiosta vielä paljoakaan. Suomessa kustannetaan edelleen kansainvälisen vertailun mukaan huomattavan paljon kirjoja. Asukaslukuun suhteutettuna Suomessa julkaistaan kirjoja yli kaksinkertaisesti Euroopan keskimääräisiin julkaisulukuihin nähden (Nordenstreng & Wiio 2012, 23).⁶ Kaunokirjallisuuden ja sarjakuvien myynti on kasvussa ja myös lasten- ja nuortenkirjat ovat yhtä suosittuja kuin ennenkin. Positiivisesta kehityskulusta kertoo myös se, että tilastojen mukaan kirjoja ostaa nykyään yhä laajempi joukko suomalaisia. Ekholm ja Repo toteavatkin, että kirjallisuus ei ole suinkaan menettänyt asemiaan lukijoiden keskuudessa, vaan kyse on alan sisäisestä ongelmasta, eli siitä ettei nykymuotoinen kustannustoiminta enää yksinkertaisesti kannata. (Ekholm & Repo 2010, 53 & 59.) Lukeminen ei sen sijaan ole vähentynyt, sillä suomalaisten lukuinto on pysynyt viime vuosikymmenet tilastollisesti suunnilleen samalla tasolla (emt., 55).⁷

Kustannusalan kriisi on siis toisinaan jokseenkin virheellisesti ymmärretty kirjan kriisiksi vaikka se onkin oikeastaan kustantamoiden kriisi. Toisaalta kustannusala on samalla pelkistetty kirjamyynniksi päättelemällä, että kirjojen myyntiluvut viestisivät kustannustoiminnan tai kirjan aseman yleisestä huonosta tilasta. Väärinkäsityksiä aiheuttaa osaltaan myös liiketalouskeskeinen puhetapa, kun esimerkiksi Ekholmin ja Revon analyysissä kirja-alan muutostekijöiksi mainitaan se, kuinka kirja-alan myynti *ei kasva* tarpeeksi, aivan kuin

⁶ Kirjoja julkaistaan Suomessa vuosittain n. 10 000 nimikettä, joista neljäs osa on ensipainoksia (Nordenstreng & Wiio 2012, 23). Kirjan suosiosta Suomessa kertoo myös maailmanlaajuisesti verrattuna huomattavan suosittu kirjastolaitos (ks. esim. Mäkinen 2012; 2013).

⁷ Ks. myös Suomen virallinen tilasto, Ajankäyttötutkimus 2009. Uusi ajankäyttötutkimus julkaistaan 16.4.2014.

vakaus olisi jonkinlainen odottamaton muutostekijä. Juuri kasvun katteettomat odotukset saattavat olla niitä tekijöitä, jotka kustantamoiden kriisiin ovat johtaneet (ks. esim. Häggman 2008, 561–562). Häggman (2013, 180) kuvaa kirja-alan nykytilannetta ”paikallaan polkevaksi”. Kirjamyynnin kehityssuunta ei oikeastaan ole yllättävä, sillä vaikka 1900-luvun parhaina vuosikymmeninä kirja-alan kasvulla ei näyttänyt olevan rajoja, jo 1980-luvulla kuitenkin havaittiin, että alan kokonaisymyynti ei enää noussut (Niemi 2000, 84; Häggman 2008, 536). Herkman ja Vainikkala (2012, 145) toteavatkin, että loputtoman kasvun odottaminen on Suomen kokoisilla kirjamarkkinoilla itsessään melko epärealistista. Kyse ei siis ole äkillisestä kirjan kiinnostuksen romahtamisesta, vaan jo pitkään kestäneestä alan rakenteellisesta muutoksesta (ks. esim. Ekholm & Repo 2010, 78). Myyntiluvuista huolimatta, esimerkiksi Sevänen (2013, 188) pitää kustannusalan nykytilannetta valoisana, korostaen nimekkeiden ja kustantamoiden määrän kasvua alaa kehittäväenä positiivisena piirteenä.⁸

Kirjankustantamot ovat olleet myös mukana laajamittaisessa media-alan murroksessa ja kustantamot ovat yksi toisensa jälkeen sulautuneet osaksi yhä suurempia mediakonserneja.⁹ Samaan aikaan suorkustantamoiden johtohahmot ovat vaihtuneet kirja-alan ulkopuolisiin toimijoihin. (Ekholm & Repo 2010, 78 & 83; ks. myös Häggman 2013, 180 & 183.) Liiketalous- ja media-alapainotteinen johtaminen on näkynyt myös kustantamoiden toiminnassa ja paikoin on ollut aiheellista kysyä, onko kyse enää varsinaisesta kustannustoiminnasta (ks. esim. Häggman 2008, 561–562; Niemi 2012, 196). Heiskanen (2002, 152) arvioi vuonna 2002, että kustannusalan keskittyminen on vaikeuttanut pienten ja keskisuurien kustantamoiden toimintaa ja johtanut liikevoittokeskeiseen johtamiseen, sekä kirjallisuuden nopeatahtiseen tuottamis- ja kulutusyhteyksiin. Tämä näkyy nyt suurimpien kirjamyymälöiden hyllyissä, kun tarjolla on vain nykyisen sesongin kirjoja edelliskauden kirjojen ollessa jo alekorrissa. Kaupallisuuden problematiikkaa lisää se, että suomalaista kustantamoalaa voi sekä nykyään että historiansa valossa kuvailla varsin keskittyneeksi (Ekholm & Repo 2010, 14,

⁸ Ristiriitaisia näkemyksiä kustannusalan tilanteesta esitettiin myös tämän kirjoittamishetkellä: ks. esim. Luukka 2014.

⁹ Kustannusalan kehitymisestä ja erilaisten fuusioiden vaikutuksesta kustannuskentän rakenteeseen on mahdoton tehdä tässä yksiselitteistä selvitystä. Ajankohtaisen analyysin kustannuskentän tilanteesta tarjoaa Kai Häggmanin (2013) artikkeli *Kustannusala - tienhaarassa vai vapaassa pudotuksessa?*, jossa käydään läpi kustannusalan monimutkaisia omistussuhteita.

38 & 64; Häggman 2008, 508; ks. myös Heiskanen 2002, 152).¹⁰ Talouskriittisestä näkökulmasta kirja-alaa leimaa myös ikikriisiksi vakiintunut kysymys kirjallisen tuotannon laadullisesta tasosta kaupallisessa kustannustoiminnassa. Kaupallistumisen kriisin voi ajatella koskevan myös kustannustaloille työtään tekeviä kirjailijoita, joilta odotetaan yhä kaupallisempaa otetta työhönsä.¹¹ Erilaiset kriisit voisi Bourdieun kenttäteoriaa tulkitsemalla nähdä osana muutosta, eli kamppailuina jotka ennen pitkää muuttavat kentän rakennetta.

Nykyisen kirjan kriisin voi ymmärtää myös välineen kriisiksi. Juhani Niemi (1991, 106) totesi 1990-luvun alussa, että kirjan kriisi oli kestänyt jo koko 1900-luvun ajan, kun kirjan kilpailijaksi oli vuosikymmenten kuluessa nostettu aina uusia mediateknologioita niiden ilmestyessä markkinoille (ks. myös Häggman 2008, 391). Tyypillinen kriisipuhe sisältääkin spekulointia paperisen kirjan tulevaisuudesta sekä uusien medioiden ja digitalisoitumisen vaikutuksista kirjankustannustoimintaan. Kirja välineenä liitetään myös tyypillisesti kirjan sisältöön ja teknologinen kehitys onkin synnyttänyt mitä erikoisempia arvioita kirjan tulevaisuudesta sekä mediumina että teoksena. Muun muassa näihin teemoihin siirrymme seuraavassa alaluvussa.

2.4. Uudistuva kirja-ala

Verkko, uudet teknologiat ja tekijänoikeudet puhuttavat kirja-alan toimijoita. Tässä alaluvussa luon lyhyen katsauksen näihin aiheisiin. Tämä alaluku pohjustaa niitä teemoja, jotka liittyvät esimerkkiosuuskuntien uudenaikaiseen toimintaan kirjankustantamoina. Kaksi esimerkeistäni, Osuuskumma ja Poesia, ovat kokeilleet e-julkaisemista poikkeuksellisilla tavoilla. Poesia jakaa lähtökohtaisesti kaikki julkaisunsa ilmaiseksi PDF-muodossa kotisivuillaan ja myy samaan aikaan teoksia myös paperisina kirjoina. Osuuskumma on puolestaan kokeillut ilmaisen lukemistolehden julkaisemista ja pyrkii jakamaan e-kirjansa teknisesti mahdollisimman avoimessa muodossa, joskin maksua vastaan. Näin molemmat kustantamot pyrkivät eroon omistamisen taakasta, joka liittyy materiaalien jakamisen ja monistamisen rajoittamiseen pyrkimyksiin. Toisaalta teknologioiden kehitys kytkeytyy kentän uudelleenjärjestymiseen, sillä kirjankustannusprosessi itsessään on muuttunut. Myös amatöörijulkaiseminen sekä amatöörien ja ammattilaisten vastakkainasettelu liittyvät lähei-

¹⁰ Niemen (2012, 196) vuonna 2012 esittämän arvion mukaan Suomen kustannusmarkkinoita hallitsi kymmenen suurimman kustantamon joukko, joiden kirjamyynni kattoi yhdessä yli puolet Suomen kustannusyhtiöiden kokonaiskirjamyynnistä. Nämä kymmenen kustantamoa olivat Edita, Gummerus, Karisto, Kirjapaja, Otava, Sanoma Magazines Finland, Tammi, Weilin+Göös, WSOY ja WSOYPro.

¹¹ Kaupallisia kustannustaloja on kirjailijanäkökulmasta kritisoinut esimerkiksi Marko Hautala (2013), joka näkee kustannustoiminnan kaupallistumisen merkittävänä alaa koskettavana ongelmana.

sesti näihin kysymyksiin.

Kuten muutenkin kulttuuri- ja viestintäalalla, ovat uudet teknologiat tuoneet mukanaan siis uusia mahdollisuuksia ja ennen kaikkea mahdollisuuden demokratisoitumiseen (Niemi 2000, 86–87; Niemi 2012, 194; Häggman 2013, 187). Toiminnan rakenteellista keveyttä edistävät digitaalisuus, internet ja ammattimaistuva amatööriteknologia saattaisivat olla juuri niitä tekijöitä, jotka tulevaisuudessa avaavat osuuskuntamuotoisen yrittämisen ovia niin kirjankustantamisesta kuin muustakin kulttuurialan pienyrittämisestä kiinnostuneille. Erkaneminen kustantamisen ja painamisen välillä alkoi jo 1970-luvun tietokoneistumisen aikoihin, kun taittaminen ja tekstien muokkaaminen irtautuivat itse painoprosessista (Häggman 2008, 517). Uuden teknologian tunteva kustantaja pystyi jo tuolloin työskentelemään verrattain vapaasti, vaikka kotoaan käsin. Nykyään pienkustantamot saavat uusista teknologioista huomattavia etuja, mistä esimerkkinä voisi mainita pienemmät painokustannukset ja painosmäärät mahdollistavan tekniikan, internetin kautta jaeltavat digitaaliset julkaisut sekä perinteisten kirjojen suoramyynnin oman verkkokaupan kautta (Ekholm & Repo 2010, 121 & 146; Nordenstreng & Wiio 2012, 24). Toisaalta ainakin Ekholmin ja Revon (2010, 142) mukaan kirja-alan rakenteet ovat perinteisen jakelun osalta vielä sen verran raskaat, ettei omatoimisuus automaattisesti kannata.

Median ja erilaisten sisältöjen digitalisoitumiseen on liitetty monenlaisia odotuksia ja uhkakuvia. Esimerkiksi Juhani Niemi (2000, 10) on nostanut tekstien digitalisoitumisen Gutenbergin kirjapainokoneen keksimisen rinnalle yhdeksi kirjallisen maailman vallankumoukseksi ja todennut samalla suurellisesti, että nyt ”tietoverkkojen ansiosta tekstit on vapautettu fyysisistä kahleistaan ja ne elävät vuorovaikutteisesti digitaalisessa avaruudessa”. Lisäksi Niemi (emt., 87 & 2012, 194) on esittänyt epäilyksen, että verkkoon siirrettynä fiktiiviset tekstit voisivat kaikessa kontrolloimattomuudessaan aiheuttaa kirjallisen tuotannon arvonmenetyksen. Erityisen mielenkiintoista onkin se, kuinka verkko aika on nähty tyypillisesti negatiivisena tekijänä ja verkkoympäristössä julkaistavan materiaalin laatuun ja merkityksellisyyteen, tai paremminkin niiden puutteeseen on toistuvasti kiinnitetty huomiota (ks. esim. Niemi 2000, 87; Niemi 2006, 25; Ekholm & Repo 2010, 88).

Digitaalisen ajan kirjallisuudessa vaikuttaisikin olevan jotain erityisen epäilyttävää ja näyttäisi siltä, että eroa sen ja perinteisen eli arvokkaaksi koetun kirjallisuuden välille pyritään tekemään vaikka väkisin. Lisäksi tarve pitää harrastelu erossa ammattilaisista toistuu huomattavalla tavalla kirjallisuuden tulevaisuuskeskusteluissa (ks. esim. Niemi 2006, 24).

Kysymys amatöörituottajista on puhuttanut myös mediatutkimuksen puolella ja esimerkiksi Nordenstreng ja Wiio (2012, 28–29) ovat ilmaisseet huolensa internetin vapaan sisällöntuottamisen ja toimittamattoman sisällön haittavaikutuksista. Instituutioiden merkitystä korostavat myös esimerkiksi Ekholm ja Repo (2010, 94) peräänkuuluttaessaan lukijoiden tarvetta nähdä *ihmisen käden jälki* kohtaamassaan teoksessa. Merkittävää näissä kommentteissa on se, kuinka internetissä julkaistu sisältö leimataan lähes automaattisesti toimittamattomaksi, käsittelemättömäksi ja kaikin puolin epämääräiseksi. Tähän tuomioon liittyy erikoinen näkemys siitä, että auktorisoitu materiaalintuottaja olisi automaattisesti auktorisoimatonta luotettavampi ja kykenisi näin paremmin tuottamaan laadukasta sisältöä lukijoilleen.

Verkko aika ei tietenkään tarkoita täydellistä tuottajien ja yleisön yhteensulautumista, sillä huomatuksi tuleminen vaatii myös verkkoympäristössä tietynlaisia edellytyksiä (ks. esim. Herkman & Vainikkala 2012, 60). On myös myönnettävä, että hyvin tehty ja erottuva työ on aina eri asia, kuin valtava määrä keskinkertaista materiaalia, mutta tarvitaanko laadukkaan työhön todella instituutiota? Svedjedal huomauttaa, että vaikka kirjan tuotantoprosessi muuttuisi, ei se silti tarkoita sitä, etteikö teksti vaatisi yhä työtä ja asiantuntemusta tullakseen teokseksi. Svedjedal onkin optimistinen todetessaan, että toimittamisen prosesseja on mahdollista toteuttaa erilaisissa ympäristöissä, eikä vanhojen toimintatapojen poistuminen siis automaattisesti tarkoita kirjallisuuden alennustilaa, jollaista muutoksen kynnyksellä on mielellään ennustettu. (Svedjedal 2000, 10.)

Vaikka verkossa tapahtuva amatöörijulkaiseminen ei suoranaisesti liity tutkimuskohteisiini, on tämä kysymys läsnä käsiteltäessä Osuuskummaa kustantamana. Osuuskumma on syntynyt alakulttuurin harrastajien foorumilla virinneen toiminnan pohjalta ja osuuskunnan tarkoitus on ollut mahdollistaa näille kirjoittajille keskinäinen julkaisukanava. Näin Osuuskumman voi ajatella rikkovan perinteisen kustannustoiminnan ja amatöörituotannon välille asetettua rajaa. Osuuskumma todistaa myös osaltaan, että se mikä saattaa vaikuttaa verkossa tapahtuvalta amatöörien puuhastelulta voi hyvinkin nopeasti olla järjestettävissä kustannusmaailman kriteerit täyttäväksi kustannustoiminnaksi. Näin amatöörituotannon voidaan ajatella saavan myös kirjallisuuden kentällä uusia merkityksiä.

Paljon keskusteltu digitaalirstuminen on siis vaikuttanut kirjan elämänkaareen niin sen tuottamisen kuin jakelun ja vastaanottamisenkin tasoilla. Svedjedal (2000, 130–133) uskoo, että teknologiset uudistukset muuttavat kirjantuotannon prosessia muuttamalla koko

kenttää ja sitä miten kustannusprosessi nykyisellään ymmärretään. Digitaalinen kirja, eli e-kirja näkyy ehkä selkeimmin ulkopuolisille, vaikka se on vain pieni osa sitä muutosta, joka kustantamoissa on ollut käynnissä. Vanhan instituution säilyttämisen tarve näkyy esimerkiksi voimakkaana paperisen kirjan puolustamisena. Kirjan oletettava muuntuminen digitaaliseen muotoon on aiheuttanut hämmentävän laajaa vastustusta, mikä ilmenee paperisen kirjan ylistyksenä, eli pyrkimyksenä pyhittää vanha väline kuolemattomaksi. Esimerkiksi Svedjedal (2000,12) oli itse vielä vuonna 2000 varma, että painettu paperinen kirja tulee selviytymään digitaalisten muotojen rinnalla. Toisenlaisesta kehityssuunnasta viestii kuitenkin se, että esimerkiksi Nordenstrengin ja Wiion (2012, 28) mukaan painoviestinnän ja kustannustuotteiden siirtyminen digitaaliseen muotoon on jo nyt hyvässä vauhdissa. Svedjedal (2000, 96) korostaakin, että puhuttaessa kirjan muutoksesta olisi hyvä tehdä ero paperisen kirjaobjektin ja teoksen välillä, sillä paperisen kirjan mahdollinen katoaminen ei suinkaan tarkoita kirjallisuuden katoamista teoksina.

Digitaalisen ajan lisäksi, ja siihen läheisesti liittyen, huolta aiheuttavat myös uusi lukijasukupolvi ja uudet lukemisen tavat. Herkmanin ja Vainikkalan (2012, 17, 31 & 143) tekemän lukemistutkimuksen mukaan nuorten aikuisten lukeminen on moninaistunut, mutta lukemisympäristöt ovat muuttuneet kun lukemiseksi ei ymmärretä enää vain niin sanotun laatukirjallisuuden tai paperilehtien lukemista. Verkkoajan yleisöjä kutsutaankin usein *sirpaloituneiksi*, millä tarkoitetaan muun muassa yleisön uudenlaista jakautumista ja maantieteelliset rajat ylittäviä erityisyleisöjä (ks. esim. Koskimaa 2007, 72; Herkman & Vainikkala 2012, 52, 120 & 122; Saresma 2013, 239). Kiusallista kyllä, nämä verkkoajan lukijat eivät ole yksiselitteisesti *asiakkaita*, eikä maksullisten materiaalien ja verkkopalvelujen tuottaminen kustannusalalla toimi samalla logiikalla, kuin kirjan myyminen kirjakaupassa on toiminut (Ekholm & Repo 2010, 13 & 88; Herkman & Vainikkala 2012, 19 & 84). Herkman ja Vainikkala toteavatkin (2012, 86 & 92), että verkko on jo vakiintunut ilmaiskäytön ympäristöksi, mistä johtuen maksullisten palveluiden myyminen tälle sukupolvelle verkon kautta tulee olemaan erittäin haasteellista.

E-kirjamarkkinoilla erityisen ongelman muodostavat erilaiset julkaisumuodot ja standardit, jotka osaltaan jarruttavat e-kirjojen suosiota (ks. esim. Nordenstreng & Wiio 2012, 24; Herkman & Vainikkala 2012, 89). Herkmanin ja Vainikkalan (2012, 89–90) tutkimuksessa kävi ilmi, että erityisesti epäluottamus e-kirjan formaatteihin ja niiden pysyvyyteen sekä niiden käytön rajoitukset saivat nuoret vielä valitsemaan paperisen version kirjasta. Käsittelemistäni kustantamoista erityisesti Osuuskumma on lähtenyt ratkaisemaan e-kirjojen

ongelmia valitsemalla DRM-suojaamattoman e-kirjamallin. Myös Poesia vastaa nuorten lukijoiden odotuksiin tarjoamalla e-kirjansa verkon kautta ilmaiseksi.

Verkkoaikakauden demonisointi liittyy osaltaan tekijänoikeuskeskusteluun ja ajatukseen siitä, että sisällön tuottajalla on oikeus ansaita työllään. Huomionarvoista on kuitenkin se, kuinka tekijänoikeudet sekoittuvat helposti tuotannon omistajan oikeuksiin, eli siihen, ettei suurin huoli lopulta ole taiteilijan elinkeinon turvaaminen, vaan työhön liittyvän liiketoiminnan ylläpitäminen. Kirja-alalla kirjailijan osuus kustannustoiminnan tuotosta onkin lopulta hyvin pieni. Vuonna 2010 tehdyn *Suomen kirjailijaliiton* teettämän laskelman mukaan kirjailijaliiton jäsenkirjailijan keskimääräinen kirjoista saatu ansio jäi noin 2 000 euroon vuodessa, mikä tarkoitti noin 21 prosentin osuutta kirjan myyntihinnasta. (Grönlund 2011, 3 & 14.)¹² Kustantamoiden historiaa tutkinut Kai Häggman (2008, 569) onkin rinnastanut kirjailijat banaaninpoimijoihin, jotka tuotantoketjun alkupään toimijoina saavat vain minimaalisen korvauksen työstään. Myös Niemi (1991, 95) on tuonut esille, että kirjailijan tekijänoikeudellinen asema on ollut perinteisen kustannustoiminnan puitteissa verrattain heikko.¹³ Elina Jokinen (2013, 162) onkin huomauttanut, että kirjallisen kentän vaalima kirjabisneksestä irrallisen ”vapaan kirjailijuuden” toteuttaminen on mahdollista lähinnä erilaisten apurahojen turvin.¹⁴

Tekijänoikeudet ja kirjabisnes on tulenarka keskustelunaihe, mistä kertoo osaltaan kirjallisuuslehti *Parnassossa* viime vuoden puolella käyty kirjoittelu. Keskustelunavauksessaan Maaria Pääjärvi kyseenalaisti muun muassa kaupallisen kustannustoiminnan ja laajemmin globaalin kulttuuribisneksen tekijänoikeuksiin sitoutunutta logiikkaa ja sen todellisia hyötyjä kirjailijalle sekä kirjallisuudelle taiteenlajina. Suomen Kirjailijaliiton puheenjohtaja Tuula-Liina Varis vastasi kirjoitukseen puolustamalla voimakkaasti kirjailijan tekijänoikeuteen perustuvaa tuloa korostaen kirjailijoiden huonoa taloudellista asemaa harjoittaessaan ammattiaan, syyttäen Pääjärveä samalla piraatti-ideologiasta. Pääjärven ja Variksen välinen keskustelu on kuvaava esimerkki siitä ristiriitaisuudesta, jota tekijänoikeuteen ja verk-

¹² Kyseessä on mediaani ja tulot vaihtelivat nolasta 200 000 euroon vuodessa. Tutkimuksessa laskettiin myös kirjailijan muusta kirjalliseen uraan liittyvästä työstä kertyvä vuosiansio (tekijänoikeuskorvaukset, lainauskorvaukset ym.), mutta myös näiden tulojen mediaani jäi noin 3 000 euroon vuodessa. Apurahojen ja kirjallisuuspalkintojen lisääminen vuosiansioon nosti mediaania lähes 10 000 euroon vuodessa. (Grönlund 2011, 16–18.)

¹³ Myös Suomen kirjailijaliitto on esittänyt Opetus- ja kulttuuriministeriölle lausuntoja uuden tekijänoikeuslain valmisteluun liittyen ja todennut mm. että kirjailijoiden asema kustantamoiden sopimuskumppanina on huomattavan heikko (Suomen kirjailijaliitto ry:n lausunto 30.8.2012; ks. myös lausunnot 21.2.2013; 16.1.2014; ks. myös Suomen kirjailijaliitto ry:n tiedote ”Kirjailijan sopimusasemaa tulee vahvistaa”).

¹⁴ Tuoretta analyysia kirjailijoiden asemasta ja kirjailijuudesta löytyy tutkielman kirjoittamisen aikoihin julkaisusta Elina Jokisen (2013) artikkelista *Kirjailijoiden yhteiskunnallinen asema*.

koajan yleisöihin liittyy. (ks. Pääjärvi 2013a; Varis 2013; Pääjärvi 2013b.)

Kirjailijan saama palkkio ja kysymys kirjailijan ansioista tuli esiin myös tekemissäni haastatteluissa. Yksi Osuuskumman haastateltavista totesi, ettei palkkiolla lopulta ole kovin-kaan suurta merkitystä kirjailijalle, sillä palkkiot jäävät joka tapauksessa häviävän pieniksi. Erilaisesta näkökulmasta ja lähtöasetelmasta asiaa tarkastelevat CrimeTime-osuuskunnan perustajat ovat puolestaan korostaneet kirjailijan taloudellisia oikeuksia painottamalla, että nykymuotoinen kustannustoiminta ei huomioi riittävällä tavalla kirjailijan oikeuksia työstään saatavaan ansioon. CrimeTimen tarkoitus onkin nimenomaan parantaa tekijän taloudellista asemaa maksamalla perinteisiä kustantamoita huomattavasti suurempia tekijänoikeuspalkkioita.

Kirjailija luonnollisesti saa myyntiosuutensa vain myydyistä kirjoista. Poesian tilanne onkin erityinen siksi, että se jakaa runoteoksiaan kotisivuillaan ilmaiseksi, mutta myy paperisia teoksia samanaikaisesti verkkokaupassa. Näin teoksen voi joko ladata verkosta, tai ostaa paperisena teoksena tai hankkia ehkä jopa molemmat. Poesiasta ei osattu vastata kysymykseen siitä, miten ilmaisjakaminen vaikuttaa teosten myyntiin, mutta käytäntöä ei kuitenkaan pidetty uhkana kirjamyynnille. Näin vastikkeeton jakaminen yhdistyy Poesiassa uudella tavalla perinteisempään kirjamyyntiin. Merkittävää on tietenkin se, että ilmaisesta jakamisesta on päätetty juuri kirjailijavetoisessa osuuskunnassa. Myös tämä tapaus antaa vahvistusta siitä, ettei perinteinen malli ole välttämättä kirjailijan etujen tai tavoitteiden mukaista. Nämä tapaukset osaltaan osoittavat, että tekijänoikeuskysymys ei ole itseltään selvä vastakkainasettelu tekijän ja lukijan osapuolten välillä, vaan kyse on laajemmasta muutoksesta, joka rikkoo hetkellisesti vakiintunutta järjestelmää.

3. OSUUSKUNNAT, OSUUSTOIMINTA JA YHTEISÖTALOUS

Tässä luvussa lähestyn osuustoimintaa pääosin suomalaisen osuustoimintatutkimuksen ja yhteisötaloutta käsittelevän kirjallisuuden valossa. Koska osuuskuntamuoto itsessään on verrattain heikosti tunnettu, selvitän ensin osuustoiminnan ominaispiirteitä ja muotoja osuustoimintatutkimuksen sekä suomalaisen osuustoimintahistorian avulla. Osuustoiminnan erityisyys piilee sen omistajarakenteessa, mistä johtuen käsittelen osuuskuntaa myös tarkemmin yhteisöyrityksenä sekä erityisesti suhteessa osakeyhtiöön. Osuustoiminnan arvot ja toimintaperiaatteet ovat yleisellä tasolla merkittävä osa osuustoiminnan määritteilyä, joten käsittelen lyhyesti myös Kansainvälisen osuustoimintaliiton (International Co-operative Alliance, lyhenne ICA) määrittelemiä periaatteita ja perusarvoja. Lisäksi sijoitan osuuskunnat erilaisten yhteiskunnallisen toiminnan sektoreiden konteksteihin. Viimeisessä alaluvussa siirrytään kohti kulttuurialan osuuskuntia.

Käyttämästäni osuustoimintatutkimuksesta ei erotu mitään muista selvästi eroavaa teoriaa, mutta käsittelen osuuskuntia tutkielmassani ensisijaisesti yhteisöllisenä ja yhteiskunnallisena toimintana, enkä kiinnitä huomiota niinkään osuuskuntien liiketoiminnalliseen ulottuvuuteen. Oppaana osuuskunnan juridiseen järjestäytymiseen olen käyttänyt Seppo Pöyhösen tuoretta osuuskuntalakiopasta. Yhteisötalouden käsitettä hahmottelen muun muassa Niina Immosen yhteisötaloutta koskevaa väitöskirjaa apuna käyttäen. Kulttuurialan osuuskuntia lähestyn puolestaan Eliisa Trobergin tutkimusten valossa.

3.1. Osuustoiminnallisuus

Aivan aluksi on hyvä käydä hieman läpi osuustoiminnan ja osuuskunnan käsitettä. Tyypillisen määritelmän mukaan osuuskunta on taloudellista toimintaa harjoittava yritys, jonka omistavat sen jäsenet (Troberg & Tainio 2009, 18). Pöyhönen (2013, 40) puolestaan kuvaillee osuuskuntaa *tavaksi organisoida jäsenten välinen yhteistyö*, usein jonkin tarvittavan toiminnon aikaansaamiseksi. Eri määritelmässä esiintyvät painotukset taloudellisen sekä aatteellisen tai sosiaalisen toiminnan välillä saattavat vaihdella, ja esimerkiksi Laakkonen ja Laurinkari (1995, 15) ovat määritelleet osuuskuntatoiminnan kaksinapaisesti sekä *taloudelliseksi*, että *sosiaalisesti yhteistoiminnaksi*, jonka tarkoitus on nämä painotukset huomioottaen tyydyttää jäsentensä tarpeita. Osuustoimintaa pidetäänkin *kaksoisluonteen* omaavana (emt., 25). Osuuskunta voi turvata osallistensa työllisyyttä ja sen tarkoitus on

usein tyydyttää sekä jäsentensä että lähiympäristönsä tarpeita (Laukkanen 2000, 105.)

Osuuskunnassa jäsenet jakavat yhdessä toimintojen ylläpitämisen vastuun, joten yhteistyö tekee toiminnasta kevyempää (Laakkonen & Laurinkari 1995, 42). Osuuskunnille on tyypillistä, että jäsenet hyötyvät osuuskunnasta samassa suhteessa kuin he ovat käyttäneet osuuskunnan palveluita tai kuinka paljon he ovat osuuskuntaan työnsä puolesta panostaneet (Laurinkari 2004, 26). Laurinkari (emt., 53) onkin määritellyt osuvasti, että osuuskunta on pohjimmiltaan *työnjakoa*. Laukkanen (2000, 125) painottaa, että osuuskunta käy yritysmuodoksi erityisesti silloin, kun tarkoitus on luoda jäsenille elinkeinoa tai taloudellista vakautta ja kun toimintaan ei haluta sijoittaa suurta alkupääomaa ja jäsenet ovat valmiita osallistumaan toimintaan aktiivisesti. Osuuskunnan hierarkiarakenne on seuraavanlainen: ylintä strategista toimivaltaa käyttää osuuskunnan kokous, jossa toimitaan tyypillisesti jäsen- ja ääniperiaatteella, kokous valitsee osuuskunnalle kokouksen linjoja toteuttavan hallituksen ja hallitus puolestaan toimitusjohtajan (ks. esim. Laakkonen 2000, 132–138). Tämän lisäksi osuuskunta voi valita itselleen myös muita toimielimiä, kuten jäsenten puolesta päätöksiä tekevän edustajiston (Pöyhönen 2013, 39).

Osuuskunnan jäsenilleen tuottamat hyödyt saattavat olla yllättäviä. Vaikka osuuskunta ei kykenisi tuottamaan jäsenilleen taloudellisia voittoja, saattaa se olla jäsenilleen korvaamaton tarjoamalla heille sellaisia palveluita tai etuja, joita muualta olisi mahdotonta saada (Laakkonen & Laurinkari 1995, 29). Toisaalta ns. aineettomat hyödyt saattavat ohittaa aineelliset. Santala (2000, 70) korostaakin, että osuustoiminnan menestyksellisyyttä ei ole mielekäästä arvioida pelkästään taloudellisilla mittareilla, sillä vaikka taloudellinen toimeentulo on aina olennaista osuuskunnan jatkuvuudelle, täytyy osuuskunnan toimintaa arvioidessa ottaa huomioon myös osuuskunnan itselleen asettamat muut tavoitteet (ks. myös Immonen 2006, 43). Pöyhönen vertaa osuustoimintaa osakeyhtiötoimintaan toteamalla, että siinä missä osakeyhtiö tuottaa osakkailleen *omistaja-arvoa*, voidaan osuuskunnan tuottamaa arvoa nimittää *jäsenarvoksi*. Jäsenarvoon puolestaan sisältyy kaikki se hyöty, mitä jäsen osuuskunnasta saa. (Pöyhönen 2013, 42–43.)

Osuuskuntia syntyy Henry Hansmanin mukaan erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa markkinoiden toimijoiden välillä on *epäsymmetrisen informaation* ristiriita. Tyypillinen esimerkki tästä voisi olla tilanne, jossa kuluttajat yhdistyvät osuuskunnaksi saadakseen edullisempia ja laadukkaampia tuotteita yhteisomistamastaan osuuskaupasta. Tällöin asiakas astuu palvelun tarjoajan saappaisiin varmistaakseen saamansa palvelun laadun. Toisaalta

myös tuottajat saattavat ryhmittyä osuuskunnaksi, jolloin tuottajat pystyvät suojelemaan itseään tehokkaammin epäreiluilta sopimuksilta ja ylimääräisiltä välikäsiltä. Hansman jatkaa, että omistuksesta hyötty parhaiten se markkinoilla toimiva ryhmä, jolle vaihdannan kustannukset ovat suurimmat. (Hansman 1999, 476.) Vaikka Hansmanin ajatukset vaikuttavat kovin markkinatalousteknisiltä, on niiden pohjalta johdettavissa myös kustannusosuuskuntiin sopivia päätelmiä. Esimerkiksi Osuuskunnan tapauksessa vaikuttaisi siltä, että osuuskuntalaiset kokivat kustantamoiden roolin ”markkinoilla”, eli kirjallisuuden kentällä, liian määrääväksi. Tällöin kustannukset eli haitat olivat suurimmat juuri fantasia- ja scifikirjoittajille, joille ei kustantamokentän piirissä löytynyt sopivaa kustannuskanavaa. Niin Osuuskunnan kuin Poesiankin tilanteessa korostuu myös tarve edistää ja kehittää omaa alakulttuurista kenttää, jonka toiminta on osuuskuntalaisten näkökulmasta nähty vaillinainen. Voidaan siis ajatella, että niin fantasiaa ja sci-fiä harrastavat osuuskuntalaiset kuin runouteen paneutuvat poesialaisetkin toimivat myös laajemmin oman piirinsä tarpeesta luoda sellaista kustannustoimintaa, jota ei suomalaisen kustannuskentän puitteissa muuten ehkä syntyisi, edistäen näin oman ”korkeammista kustannuksista kärsivän” alakenttäänsä etua suhteessa kirjallisuuden kenttään. Samantyyppisiä pyrkimyksiä oli myös CrimeTimen dekkaristeilla, joskin tavoitteet eivät painottuneet yhtä paljon kuin muissa osuuskunnissa. Toisaalta CrimeTimen kohdalla markkinoiden kustannukset voisi ymmärtää suuremmin taloudellisiksi, sillä kyseisen osuuskunnan perustamisen takana on jäsenten kokemus siitä, että he todella jäivät kustannustoiminnassa taloudellisesti alakynteen.

Osuuskuntien syntyyn vaikuttaa siis usein epätasapuolinen markkinatilanne. Kustannuskentälle sopii osuvasti myös Hansmanin (ema., 477) esilletuoma epäsymmetrinen, eli *ex post markkinavoima*. Hansman viittaa käsitteellä tilanteeseen, jossa markkinoiden toinen osapuoli joutuu liian riippuvaiseksi hallitsevasta osapuolesta, jolloin riskit yhteistyösuhteen purkamiseksi muuttuvat liian suuriksi. Voisikin ajatella, että kustannuskentällä tällaisessa tilanteessa ovat tyypillisesti juuri kirjailijat, jotka pitkäjänteisesti rakentavat kirjailijanuraansa jonkun tietyn kustantamon suojissa. Kustantamosta lähteminen ei tällöin ole helppoa, sillä kirjailija tarvitsee kustantajaansa liikaa ja lähtö saattaisi olla kuolinisku kirjailijan uralle. Kuten myös tekemissäni haastatteluissa kävi ilmi, kustantajilla on valtava määrä alalle elintärkeää hiljaista tietoa, jota edes kustantamoiden ulkopuolella osuuskustantamista harjoittavat kirjailijat eivät täysin hallitse. Lisäksi jäsenet kokivat, ettei kirjailijan ja kustantamon suhde ollut tasavertainen ja aiemmasta menestyksestä huolimatta kirjailijat pitivät kustannussopimuksia aivan liian epävarmoina turvaamaan tulevaisuuden kirjallista työtä. Hansmania mukaillen, riippuvuudesta voi pyrkiä eroon ottamalla haltuun niitä toimintoja

joista ollaan riippuvaisia.

3.2. Osuustoiminnan historia ja pienosuustoiminta

Osuustoiminnan erityispiirteitä on hyvä havainnollistaa katsauksella osuustoiminnan syntyhistoriaan. Suomalaisen osuustoiminnan juuret ulottuvat 1800-luvun lopulle, vaikka osuustoiminnallisille periaatteille pohjautuvaa esiosuustoimintaa oli myös Suomessa harjoitettu jo aiemmin (Laakkonen & Laurinkari 1995, 1 & 15). Osuustoiminta oli tuolloin saanut jo jalansijaa muualla Euroopassa ja suomalaisessa ympäristössä sen nähtiin tuovan ratkaisun erityisesti maanviljelijöiden vaikeaan asemaan uudenlaisen kapitalistisen talousjärjestelmän ja markkinoihin perustuvan tuotannon valloittaessa perinteisiä tuotannon alueita (Kuisma 1999, 15). Osuustoiminta syntyikin jokseenkin suorana vastauksena laajenevalle markkinataloudelle, ja sen nähtiin mahdollistavan työn ja pääoman välisen konfliktin purkamisen sosiaalisia oloja parantavan yhteistyön muodossa (Henttinen 1999, 51). Osallistumisen oli tarkoitus mahdollistaa omaehtoinen toimeentulo ja itsenäisyys niille, jotka muutoin olisivat jääneet uusien rakenteiden jalkoihin, poistaen näin eriarvoisuutta sekä ehkäisten sellaisia yhteiskunnallisia uhkia kuin velkaantuminen, työttömyys ja köyhyys (Laakkonen & Laurinkari 1995, 2 & 9).

Osuustoiminnan alkuaikoina suomalainen yhteiskunta oli vielä monilta osin hyvin järjestäytymätön ja osuuskuntia perustettiin siis parantamaan yksilöiden mahdollisuuksia toimia sääntelemättömillä markkinoilla (ks. esim. emt., 71–73). Sääntelemättömyys aiheutti Hansmanin viittaamaa epätasa-arvoa toimijoiden välillä ja osuuskunnat vastasivat osaltaan juuri näiden ongelmien ratkaisemiseen. Oloja on kuvailtu esimerkiksi seuraavasti:

Vaikeimpia ongelmia maassa olivat sekavat maanomistusolot, maakauppiaiden vilpillisyys sekä tarvikkeiden laatu- ja hintataso, rajalliset ansiomahdollisuudet, riitämättömät luotonsaantimahdollisuudet sekä ammattitaidon puute (emt., 71).

Näitä laajoja ongelmia paikkaamaan perustettuja osuuskuntia olivat muun muassa erilaiset *tukemisosuuskunnat*, kuten *hankinta-* ja *markkinointiosuuskunnat*. Näiden osuuskuntatyyppien määrittely lähtee yksinkertaisesti siitä, millä tavoilla ne pyrkivät jäseniään palvelemaan. Hankintaosuuskunnan tarkoitus on ensisijaisesti parantaa jäsentensä suhdetta markkinoihin tarjoamalla yhteisiä hankintapalveluita, joiden myötä on mahdollista saada esimerkiksi mittakaavaetuja. Markkinointiosuuskunnat toimivat puolestaan keräten, jalos-

taen ja markkinoiden jotain tiettyä tuotetta jäsentensä puolesta. Tukemisosuuskunnat eli palveluosuuskunnat toimivat siis jollain tapaa jäsentensä talouksien palveluksessa. Tällöin jäsenet eivät varsinaisesti työskentele osuuskunnalle ja jäsenten taloudellinen toiminta on pääosin osuuskunnan ulkopuolella. Tukemisosuuskunnat ovat Laakkosen ja Laurinkarin mukaan käsitteellisesti lähellä uudenlaista työosuustoimintaa ja työosuuskuntia voisikin hankinta- ja markkinointiosuuskuntien lisäksi pitää eräänlaisina tukemisosuuskuntina. Eri osuuskuntatyypit saattavat myös sekoittua, kun esimerkiksi työosuuskunnat tai hankinta-osuuskunnat saattavat toimia kuten markkinointiosuuskunnat levittäen jäsentensä tuotoksia. (emt, 52–53.)

Näkemykset osuuskunta-aatteen takana ovat moninaiset. Laakkonen ja Laurinkari (emt., 12) ovat muotoilleet, että osuustoiminta-aatteen takaa löytyi ”sekä demokraattisia sosialisteja että sosiaalisesti ajattelevia liberaaleja”, eli ainesta poliittisen kentän eri laidoilta, äärikonservatiiveja lukuun ottamatta. Niinpä, niin sanotun yhteisen hyvän tavoitteista huolimatta, suomalaisen osuustoiminnan alkuvaiheet olivat ideologisesti jokseenkin ristiriitaiset. Osuustoiminnan edistäjien joukossa oli sekä konservatiivisia arvoja, kuten kansallista yhtenäisyyttä, kuuliaisuutta ja omistusoikeutta ajavia tahoja, että sosiaalipoliittisista arvoista kiinnostuneita radikaaleja. (Henttinen 1999, 54.) Osuustoiminta liittyi Suomessa myös laajempaan kansallisen heräämisen ja kansanvalistuksen aikaan ja osuustoiminnan ajateltiin parantavan muun muassa talonpoikien moraalista ja taloudellista itseohjautuvuutta (emt., 43 & 46). Toisaalta osuustoiminnan voidaan nähdä putoavan näiden kahden aatesuunnan väliin ja osuustoimintaa on kutsuttu myös kapitalismin ja sosialismin väliin jääväksi ”kolmanneksi tieksi” (Kuisma 1999, 20).

Osuustoiminnan etuihin kuului siis varhaisten osuustoiminnan edistäjien näkökulmasta työläisten sosiaalisen aseman parantaminen, ja ehkä jopa taloudellisten välikäsien karsiminen, mutta samalla vaalittiin myös liberaaleista arvoista kumpuavaa ahkeruuden ja oman avun ihannetta (Henttinen 1999, 51 & 54). Huomattavaa on, että nämä arvot löytyvät edelleen osuustoiminnan arvokehikosta, itseavun ja yhteisön tuen ihanteet kun kulkevat rinnakkain nykyisissäkin osuuskuntamääritelmässä (ks. esim. Laurinkari 2004, 26).

Osuustoiminnan ideologiaa on sittemmin kyseenalaistettu. Osuustoiminnan muuttuessa yhä enemmän markkinatalouden ehdoilla toimivaksi käytiin 1980-luvulla keskustelua osuustoiminnan arvojen menetyksestä. Osuuskuntien kasvattaessa yksikköjään erityisen inflaation oli kärsinyt tasa-arvoisen ja yhteisöllisen vaikuttamisen ihanne. 1990-luvulle

tultaessa osuuskunnat olivatkin alkaneet muistuttaa yhä enemmän yhtiömuotoisia toimijoita ja ne toimivat pitkälti samojen markkinatalouden toimintaperiaatteiden mukaan kuin kilpailijatkin. Annastiina Henttinen onkin arvioinut, että osuustoiminta oli vuosisadan kuluessa muuttunut radikaalista uudistajasta vailla yhteiskunnallista sanomaa olevaksi liiketoiminnaksi. (Henttinen 1999, 220.) Kuisman (1999, 24) mukaan kuitenkin juuri 1990-luvun uusosuustoiminta nosti osuustoiminnan perinteiset ideologiset kysymykset uudelleen esille.

Suomalaisten uusosuuskuntien taustalla on Laurinkarin (2004, 141) mukaan 1960-luvun poliittiseen liikehdintään pohjautuvat ajatukset kapitalistisen järjestelmän haltuunotosta. 1970-luvun poliittisen heräämisen aikoihin Suomessa perustettiin ensimmäiset henkilöstöomisteiset osuuskunnat (Pättiniemi 2009, 26). Näiden työosuuskuntien määrä pysyi pitkään harvalukuisena, ja vasta 1990-luvulta lähtien ryhdyttiin todella perustamaan uusosuuskuntia, jopa sellaisella vauhdilla, että 1990-lukua nimitettiin *osuuskuntabuumin* vuosikymmeneksi. Uusosuustoiminnalla tarkoitetaan pieniä yhteisöyrityksiä, joista noin puolet keskittyy osuuskuntalaisten omien yritysten tai oman elinkeinonharjoittamisen tukemiseen (esim. markkinointi- ja hankintaosuuskunnat) ja noin puolet on niin sanottuja työosuuskuntia, joiden pääasiallinen tarkoitus on työllistää jäseniään. (Laukkanen 2000, 108–109.) Työosuustoimintaan viittaava termi *uusosuuskunta* on hieman harhaanjohtava, sillä vaikka työosuuskunnat tulivat Suomeen vasta verrattain myöhään, oli ajatus työosuuskunnasta syntynyt Euroopassa jo 1700-luvulla (Laakkonen & Laurinkari 1995, 168). Väärinkäsitysten välttämiseksi uusosuuskuntia voisikin olla luontevampi kutsua *pienosuuskunniksi*. Suomalaisten työosuuskuntien syntyminen taustalla vaikutti myös 1990-luvun lamasta johtunut suurtyöttömyys, minkä johdosta erilaisia työllistymiskeinoja etsittiin epätoivoisesti. Näille laman keskelle syntyneille työosuuskunnille oli tyypillistä monialaisuus, mutta jo 1990-luvun loppupuolella aiemmin hyvinkin sekalaista toimintaa harjoittaneet työosuuskunnat alkoivat erikoistua yhdelle alalle keskittyneiksi työyhteisöiksi. (Troberg 2009b, 253.) Myös ensimmäiset taide- ja kulttuurialan osuuskunnat perustettiin 1990-luvulla (Troberg 2006, 10).

Laukkanen (2000, 108–110) korostaa työosuuskuntien erityisluonnetta toteamalla, että työosuuskunnat tarjoavat uudenlaisen kehikon niin itsensä työllistämiseen kuin ammatilliseen kehitykseen ja uusien ideoiden sekä uuden työtavan kokeilemiseenkin. 2000-luvun puolella työosuuskuntia on perustettu erityisesti palvelualoille, sekä ammattikuntiin, joilla on korkea tietoon perustuva ammattitaito. Näillä niin sanotuilla *tietointensiivisillä* aloilla

yrittämisen aloituskustannukset ovat usein pienet, jolloin oman osuuskunnan perustaminen on verrattain helppoa. (Pättiniemi 2009, 26–28.) Näitä kevytrakenteisia pienosuuskuntia perustetaan nykyään juuri taide- ja kulttuurialoille, sekä myös media-alalle, sosiaalialalle sekä asiantuntija- ja tietotekniselle aloille (Pättiniemi 2007, 106; Troberg 2008, 28; Tainio 2009, 11). Esimerkiksi Eliisa Troberg (2009b, 253–254) on arvioinut, että palvelualojen ja tietotyön lisääntyessä juuri työntekijäomisteiset osuuskunnat lisäävät suosiotaan.

Osuuskuntien jaottelu tukemisosuuskuntiin, työosuuskuntiin, sekä hankinta- ja markkinointiosuuskuntiin perustuu siis pitkälti osuustoiminnan historialliseen kehitykseen, eikä se kuvaa kovinkaan hyvin kaikkia niitä uusia muotoja, joissa osuustoimintaa nykyään harjoitetaan. Myös käsittelemäni kustannusalan osuuskuntia on vaikea sijoittaa tämän jaottelun alle. Kustannusalan osuuskunnat vaikuttaisivat työosuuskunnilta, sillä niissä työskennelään kirjallisuuden parissa, mutta koska niitä ei yksiselitteisesti voi lukea ansionharjoittamiseksi, eivät ne näin varsinaisesti *työllistä* jäseniään. Voisikin ajatella, että ne ovat näin lähinnä jäseniään tukevia. Haastattelemistani osuuskunnista kaksi, Poesia ja Osuuskumma, toimivat selvästi perinteisen palkkatyön ulkopuolella ja Poesiassa myös suoraan kiistettiin työosuuskunta-määritelmä. Näissä osuuskunnissa ei haastatteluiden aikaan esimerkiksi aina maksettu työstä palkkiota, Osuuskummassa pääosin taloudellisista ja Poesiassa näkemyksellisistä syistä. Taloudellisen hyödyn puuttuminen ei kuitenkaan ollut näille osuuskunnille ongelma, sillä se ei ole toiminnan tärkein tavoite. Tällöin osuuskunnat toteuttavat jotain muuta kuin taloudellista päämäärää, mikä on itse osuustoiminnan määrittelyn kannalta mahdollista, mutta osuustoimintatyyppin määrittelyn kannalta hankalaa, osuustoimintatyyppit kun on usein määritelty juuri taloudellisten tavoitteiden näkökulmasta. Kuten jo aiemmin todettiin, molemmissa näissä kustannusosuuskunnissa ajateltiin, että osuuskunnan tehtävä on erityisesti mahdollistaa sellaista kirjallista toimintaa, joka ei muuten olisi mahdollista. Tästä näkökulmasta osuuskunnan perustarkoitus ei ole työllistäminen, hankinta tai markkinointi, joita osuuskunnassa toki harjoitetaan, vaan kirjallinen työ. Huomattavaa kuitenkin on, että kolmas tarkastelemistani osuuskunnista toimi hyvin selkeälinjaisesti jäsentensä ansionharjoittamisen tukena. Vaikka kustannusosuuskuntien määrittely jonkin osuustoimintatyyppin alle ei ole välttämättä edes tärkeää, on hyvä muistaa, että valtaosa lähdeaineistostani perustuu juurikin työosuustoiminnan tutkimukseen. Palaan osuuskuntien erityispiirteisiin kutakin osuuskuntaa koskevassa alaluvussa.

3.3. Osuustoiminnan periaatteet, arvot ja yhteisötalous

Siitä huolimatta, että osuustoiminnalla ei ole vakiintuneita yhtenäisiä toimintaperiaatteita, eikä arvoista ole aina päästy yksimielisyyteen, on osuustoiminnan arvoja ja periaatteita kuitenkin pyritty kokoamaan Kansainvälisen osuustoimintaliiton eli ICA:n toimesta (Laurinkari 2004, 55–56). Vaikka ICA on tavalliselle osuuskunnalle verrattain kaukainen toimija, on ICA:n määritelmillä kuitenkin merkitystä osuustutkimuksen teoreettisella tasolla. Kuten johdannossa todettiin, Pöyhösen (2013, 31–34) mukaan osuuskunnista keskusteltaessa liikutaankin usein juuri tällä tasolla, jolloin osuustoiminnan käsite määritellään arvoina ja toimintaperiaatteina kansallisen lainsäädännön tai käytännön toiminnan sijaan. ICA on vuonna 1995 määritellyt osuustoiminnan periaatteiksi seuraavat tekijät:

1. vapaaehtoinen ja avoin jäsenyys
2. demokraattinen jäsenhallinto
3. jäsenen taloudellinen osallistuminen
4. itsenäisyys ja riippumattomuus
5. koulutus, oppiminen ja viestintä
6. osuuskuntien keskinäisen yhteistyö ja
7. toimintaympäristövastuu¹⁵

Osuustoiminnan perusarvoihin kuuluvat ICA:n määritelmän mukaan *omatoimisuus, omavastuisuus, demokratia, tasa-arvo, oikeudenmukaisuus ja solidaarisuus*. Ihanteiksi muodostuvat *rehellisyys, avoimuus, yhteiskunnallinen vastuu sekä muista ihmisistä välittäminen*. (ks. esim. Laurinkari 2004, 56.)

Osuuskunnan toimintaperiaatteet ovat kuitenkin monella tapaa vain ihanteellinen määritelmä. Tästä hyvän esimerkin antaa ns. avoimen jäsenyyden periaate, josta esimerkiksi Panu Kalmi (2002, 12) on todennut, ettei se ole työosuuskunnissa kovinkaan käytökelpoinen. Käytännössä työosuuskunta-tyyppisissä osuuskunnissa jäsenet joudutaan valikoimaan hyvinkin tarkasti, sillä jäsenistä tulee samalla myös osa osuuskunnan työskentely-yhteisöä. Kirjankustannusosuuskunnissa jäsenyyden rajaaminen korostuu entisestään, sillä valitessaan jäseniä osuuskunnat valikoivat samalla myös kustantamon kautta myöhemmin julkaisevia kirjailijoita. Esimerkiksi Osuuskunnan haastatteluissa kävi ilmi, että osuuskunnan jäsenyyttä pidettiin osuuskunnassa ensimmäisenä kirjallisen laadunval-

¹⁵ Kansainvälisen osuustoimintaliiton ICA:n arvot ja periaatteet.

vonnan kriteerinä, mikä viestii siitä, että jäsenvalinnoilla voi olla hyvinkin merkittävä rooli kustannusosuuskunnan kirjallisen työn kannalta. Sama pätee luonnollisesti myös muihin kustannusosuuskuntiin. Lisäksi osuuskunnat saattavat pyrkiä rajoittamaan jäsenyyttään siksi, että liian suuri jäsenmäärä johtaa hankaluuksiin töiden ja yhteisen hallinnon järjestelyissä (ema., 18). Avoin jäsenyys on vain yksi esimerkki siitä, kuinka osuustoiminnan periaatteita ei ole aina mahdollista toteuttaa käytännön toiminnassa.

Periaatteita muokkaavat toisaalta myös osuuskuntien ulkoiset tekijät. Osuuskunnat toimivat usein markkinataloudellisen toimintakentän sisällä, ja kuten aiemmin todettiin, osuustoiminnan on nähty siirtyvän jatkuvasti kohti liiketoiminnallisempia muotoja (ks. esim. Laakkonen & Laurinkari 1995, 97; Pättiniemi 2007, 117). Esimerkiksi Juhani Laurinkari on nostanut esille keskustelua osuustoiminnan identiteettiongelmasta, mutta todennut kuitenkin, että koska perusperiaatteet (sidosryhmäomisteisuus ja voitonjakoperiaate) ovat edelleen osa osuustoimintaa, ei mitään identiteettiongelmaa ehkä edes ole. (Laurinkari 2004, 60–61.) Myös Immonen (2006, 28) on samoilla linjoilla todetessaan, että ”[v]aikka arvojen ja periaatteiden toteutuminen ei olekaan enää itsestään selvää, toimivat ne kuitenkin vahvasti myös tämän päivän yhteisötalouden toimijoiden ohjenuorina”. Laakkonen ja Laurinkari (1995, 42) ovat myös esittäneet, että vaikka osuustoiminnan käytänteistä ollaan usein erimielisiä, toimii osuuskunnan yleispätevänä määrittelynä edelleen se, että osuuskunta on ”yhteistoimintaa, jonka sisällöstä ja muodoista jäsenet päättävät”.

Vaikka osuuskuntia kritisoidaan liiketaloudellistumisesta voi osuuskunta halutessaan käyttää varojaan hyvinkin vapaasti, esimerkiksi oman ympäristönsä kehittämiseen ja tukemiseen (Laurinkari 2004, 26). Laurinkari (emt., 26) kuvaileekin laveasti, että tyypillisen osuuskunnan ”tavoitteena on yhteistoimintaan osallistuvien henkilöiden taloudellisten, sosiaalisten ja henkisten elinolojen parantaminen”. Laurinkari pitää osuuskunnan perustehtävänä siis yksilön toimintamahdollisuuksien parantamista, mutta korostaa myös sitä kuinka osuustoiminta on pohjimmiltaan yhteistyötä toimijoiden välillä (emt., 24 & 64). Laurinkarin mukaan parhaimmillaan talous on osuuskunnissa valjastettu muiden tavoitteiden palvelemiseen, mikä tarkoittaa sitä, että suhde pääomaan on *välineellinen*, ja osuuskunta on näin taloudellisten ja sosiaalisten tavoitteiden yhdistelmä. (emt., 32 & 63.)

Toisaalta Laakkosen ja Laurinkarin mukaan kysymys siitä, onko osuustoiminta erityisesti yhteisen edun tavoittelua oman edun tavoittelun sijaan, on ristiriitainen, sillä vaikka osuustoiminnallinen yrittäminen on yhdessä tekemistä, voivat jäsenet silti kuulua osuuskuntaan

tydyttääkseen lähinnä omia tarpeitaan, jolloin yhteistyöstä tulee pelkkä väline oman edun tavoittelemisessa. Saattaa myös olla, että niin sanottu *solidaarisuus* rajoittuu vain oman osuuskunnan sisäiseen piiriin, eikä näin ollen ole solidaarisuutta yleisemmässä mielessä, vaan pikemminkin jotain mitä voisi kutsua *yhteisölliseksi itseavuksi*. (Laakkonen & Laurinkari, 26–27.) Toisaalta Laurinkari (2007, 27) on myöhemmin kritisoinut juuri tätä näkemystä, toteamalla, että ”[y]ritykset tulkitta menestyvää yhteisötalouden toimintaa jäsenistön kollektiiviseksi itsekkyydeksi osoittavat, että aihealueeseen liittyy ristiriitaisia käsityksiä”.

Teoreettisesti osuuskunnat on mahdollista sijoittaa laajemman *yhteisötalouden* käsitteen alle. Yhteisötaloudellisiksi toimijoiksi määritellään tyypillisesti *osuuskunnat*, *keskinäiset yhtiöt* sekä *voittoa tavoittelemattomat organisaatiot*, kuten *yhdistykset*, *säätiöt* ja *järjestöt* (Laurinkari emt., 7). Yhteisötaloudellisen toiminnan tunnuspiirteiksi voi määritellä esimerkiksi seuraavat tekijät: organisaatiolla on sekä taloudellisia että ns. sosiaalisia, eli yhteiskunnalliseen ja ihmisten väliseen toimintaan liittyviä päämääriä, pääoma on vain väline jonkin muun tavoitteen saavuttamiseksi ja organisaatio on yksityisessä omistuksessa (emt., 53). Suomalaisesta yhteisötaloudesta väitöskirjan tehneen Niina Immosen (2006, 12) määritelmä kuuluu seuraavasti:

Yhteisötalous on osuuskuntien, keskinäisten yhtiöiden, yhdistysten ja säätiöiden harjoittamaa taloudellista toimintaa, jonka tavoitteena on demokraattisen yhteistyön avulla edistää jäsenen ja ympäröivän yhteisön sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävää hyvinvointia.

Viime vuosina keskustelua herättänyt yhteisötalous edustaa Juhani Laurinkarin (2007, 11) mukaan vaihtoehtoa kaikkialle levinneelle uusliberalismille: tilaa jossa toiminnan arvo voidaan määritellä muutenkin kuin pelkän voiton maksimoimisen ja kilpailun kriteereillä. Yhteisötalouden käsitteen historia nivoutuu yhteen osuustoiminta-aatteen kanssa, eikä ole mikään tuore ilmiö (emt., 35).

Nykyinen kiinnostus yhteisötalouteen saattaisi liittyä niin sanottuun taloudellisen omantunnon heräämiseen. Tuomo Takalan mukaan eettisen ja kestävämmän liiketoiminnan vaade kytkeytyy 2000-luvulla myös yrityskentällä levinneeseen näkemykseen, jonka mukaan yritystä ei enää nähdä yhteiskunnasta irrallisena toimijana, vaan niin kutsuttuna *yrittäjäkansalaisena*. Kunniallisen yrityskansalaisen profiiliin kuuluu vastata yrityksen sidosryhmien toiveisiin ottamalla vastuuta lähiympäristöstään. Vastuun ottaminen ympäristöstä ei kuiten-

kaan ole yritykselle vain omantunnon asia, vaan se liittyy pyrkimykseen profiloitua sosiaalisesti vastuulliseksi ja näin luotettavaksi toimijaksi sidosryhmien silmissä. Takala korostaakin, että yrityksen vastuullisuus on tyypillisesti riippuvainen juurikin sen sidosryhmien sille asettamista vaatimuksista. (Takala 2004, 212–213; ks. myös Santala 2000, 57.) Koska esimerkiksi yrityksen työntekijät lasketaan yhdeksi yrityksen sidosryhmäksi, voisi ajatella, että tämän sidosryhmän odotukset ovat työosuuskunnissa ikään kuin sisäänrakennettu toimintamalli. Laukkanen (2000, 105) korostaakin, että yhteisöyritykselle sidosryhmät ovat merkittävä vaikuttaja ja niitä myös todella kuunnellaan. Hansmanin ajatuksia mukaillen voisikin päätellä, että osuuskunnan perustaminen olisi edullisinta juuri sille sidosryhmälle, jolla on suurimmat vaatimukset osuuskunnan toiminnan suhteen (vrt. suurimmat kustannukset). Muita osuuskuntia perustavia sidosryhmiä ovat esimerkiksi asiakkaat ja tuottajat. Näin osuuskunnat vastaavat ikään kuin luonnostaan sidosryhmien niille asettamiin odotuksiin, jotka Takalan (2004, 213) mukaan sisältävät 2000-luvulla vaatimuksia mm. eettisesti kestävästä toiminnasta ja läpinäkyvyydestä. Myös kustannusosuuskuntien voisi ajatella olevan sidosryhmävetoisia, ovathan kirjailijat yksi kustantamoiden merkittävimmistä sidosryhmistä.

Laurinkari muistuttaa (2007, 12), että myös yhteisötalous kiinnostaa toimijoita poliittisen kentän eri laidoilla, eikä näin ollen ole aina suoranaisesti markkinakriittistä. Yhteisötaloudellisen lähestymistavan keskeinen ero markkinatalouteen on ajatus siitä, että ihminen ei ole vanhakantaisesti pelkistetty rationaalinen toimija (ts. hyödyn maksimoija), vaan monimutkaisten sosiaalisten tekijöiden risteyskohta. Laurinkarin nimittää tätä ”sosiologisesti ymmärretyksi yksilöksi”, jolla on sosiaalisten veloitteiden, roolien ja pakotteiden lisäksi myös henkilökohtaista vastuun-, oikeudenmukaisuuden- ja velvollisuudentuntoa, sekä taipumus osallistua rakentavasti yhteistoimintaan. (emt., 24–27.)

Yhteisötalouden käsite ei ole kovinkaan vakiintunut ja kenttä on heterogeeninen, eikä ole aina selvää lasketaanko esimerkiksi osuuskunnat yhteisötaloudellisiksi toimijoiksi. Laajasti yhteisötalouden toimijoiksi voidaan Laurinkarin mukaan laskea ne organisaatiot, jotka eivät *ensisijaisesti* tavoittele voittoa, eivätkä kuulu myöskään julkisen talouden piiriin. Vaikka Euroopan unioni lukee myös esimerkiksi osuuskunnat yhteisötaloudellisiksi toimijoiksi, eivät osuuskunnissa toimivat jäsenet välttämättä ole määrittelystä samaa mieltä. (Laurinkari 2007, 51–52 & 64; ks. myös Immonen 2006, 21.) Pättiniemi (2007, 96) huomauttaakin, että ero voittoa tavoittelevan liiketoiminnan ja esimerkiksi henkilöstön toimeentuloon painottavan työosuustoiminnan välillä saattaa olla käytännössä olematon. On myös huomion-

arvoista, että osuuskunta on juridisesti määritelty yritykseksi ja siksi osuuskunnat ovat laskettavissa yksityisen sektorin toimijoiksi (Immonen 2006, 37).

Yhteisötalous liitetään ja usein myös sekoitetaan *kolmannen sektorin* käsitteeseen (Immonen 2006, 206).¹⁶ Immosen mukaan yhteisötalouden toimijat ovat kuitenkin jakaantuneet kahteen ryhmään: *yrityksiin*, kuten osuuskuntiin ja keskinäisiin yhtiöihin sekä *muihin toimijoihin*, kuten yhdistyksiin ja säätiöihin. Nämä muut toimijat sijoittuvat Immosen mukaan selkeämmin juuri kolmannen sektorin kentälle, kun esimerkiksi osuuskunnat taas mielletään osaksi yksityistä sektoria. (emt., 12–13.) Immonen (emt., 19 & 204) tekee käsitteellistä eroa yhteisötalouden ja kolmannen sektorin välille toteamalla, että kolmannella sektorilla tarkoitetaan lähinnä aatteellista ja vapaaehtoistyöhön perustuvaa yhdistystoimintaa, kun yhteisötalous taas perustuu nimenomaan taloudellisen toiminnan harjoittamiseen.

Myös kolmannen sektorin määritelmä on varsin epämääräinen. Tyypillisen määritelmän mukaan "[k]olmannella sektorilla tarkoitetaan markkinoiden ja julkisen sektorin välimaastoon sijoittuvia organisaatioita" (Laurinkari 2007, 54). Kolmas sektori on siis se jäännös-luokka, johon yksityiselle tai julkiselle sektorille sopimattomat toimijat pyritään sijoittamaan (Helander 1998, 26). Esimerkiksi Voitto Helanderin mukaan osa osuuskunnista sijoittuu sujuvasti kolmannelle sektorille, kunhan ne vain täyttävät kolmannen sektorin toimijoiden kriteerit, joita ovat "rakenteellisuus, yksityisyys, voittoa tavoittelematon jakaminen, itsehallinnollisuus ja vapaaehtoisuus".¹⁷ Kriittisimmäksi tekijäksi osuuskuntien tapauksissa nousee "voittoa tekemättömän jakamisen" -periaate, joka sulkee pois esimerkiksi sellaiset osuuskunnat, jotka jollain tapaa jakavat voittoaan jäsenilleen, hyvityksinä tai alennuksina. Helander huomauttaa kuitenkin, ettei toimintaan itseensä tarkoitetun voiton kerääminen ole kiellettyä. Helanderin mukaan pienimuotoinen voittoa tavoittelematon uusosuustoiminta ja lavean määritelmän puitteissa myös kaupallinen osuustoiminta on mahdollista sijoittaa osaksi kolmatta sektoria. (Helander 1998, 40, 53–57, 62.) Myös Pasi Saukkonen (2013, 22) sijoittaa osuuskunnat tarkoituksellisesti pääosin kolmannelle sektorille todeten, että uusosuuskunnat ovat usein vain muodollisesti liiketoimintaa.

Osuuskuntien ja kolmannen sektorin nykyistä rajankäyntiä voi kuvailla myös *hybridiorganisaation* käsitteellä. Filip Wijkströmin (2011, 27) mukaan pohjoismainen kansalaisyhteiskun-

¹⁶ Yhteisötaloudesta käytetty määritelmä *kolmas järjestelmä* (englanniksi *third system*) saattaa mennä sekaisin kolmannen sektorin käsitteen kanssa (Immonen 2006, 32).

¹⁷ Helander käyttää pohjana Johns Hopkins -tutkimusryhmän vuonna 1992 tekemää kolmannen sektorin kriteerien määrittelyä.

ta on lähentymässä yksityistä sektoria ja se näkyy yhteiskunnan ja sen eri organisaatioiden hybridisoitumisena. Hybridioorganisaatiolla tarkoitetaan sellaista toimijaa, joka yhdistelee eri sektoreiden ominaisuuksia tai toimintatapoja. Saukkonen huomauttaa, että juuri kolmannen sektorin ja liiketoiminnan välille on syntynyt hybriditoimijoita, kuten esimerkiksi uusosuuskuntia. Hybridimäisyyteen liittyy myös erilaisten järjestäytymismuotojen rinnakkainelo. (Saukkonen 2013, 21–22; Billis 2010, 56–62.)

Koska osuuskunnat sijoittuvat jo lähtökohtaisesti yksityisen ja kolmannen sektorin rajapinnalle, on hybridimäisyys niissä ilmeistä. Haastatteluissa ilmenikin tietynlaista tavoitteiden ristiriitaisuutta, johon palaan myöhemmin. Hybridimäisyydestä esimerkkinä toimii CrimeTime, joka osuuskuntamuodostaan huolimatta järjestää käytännön toimijaan osakeyhtiömuotoisen Pulizer Oy:n kautta. Näin osuustoiminta yhdistyy osakeyhtiötoimintaan luoden CrimeTimestä ja Pulizerista kustantamona näiden kahden yhtiömuodon hybridin. Vaikka tämä ei ole aivan sitä, mitä hybridimäisyydellä tyypillisesti tarkoitetaan, on se mielenkiintoinen esimerkki siitä, kuinka eri sektorit voivat toimia yhä lähempänä toisiaan, jopa saman yksikön sisällä. Tähän ja kolmannen sektorin muihin ilmiöihin liittyen Saukkonen (2013, 6 & 13–15) onkin tuonut esille, että suomalainen kolmas sektori on sellaisessa muutoksen tilassa, että koko kolmannen sektorin käsitettä ja sen roolia yhteiskunnassa on aiheellista uudelleen arvioida (ks. myös Wijkström & Zimmer 2011, 10–22).

Yhteisötalouden ja kolmannen sektorin käsitteet sisältävät siis sekä eroavaisuuksia että päällekkäisyyksiä. Immonen on päätenyt yhteisötalouden seuraavanlaiseen määrittelyyn (Immonen 2006, 214):

suomalaisen yhteisötalouden voidaan katsoa jäsentyvän julkisen-, yksityisen- ja kolmannen sektorin rajapinnoille ja muodostavan itsenäisesti hahmotettavan taloudellisen toiminnan kentän

Tämän lisäksi osuuskunnat liittyvät läheisesti yhdistystoimintaan, ja laajassa mielessä osuuskuntia voidaankin pitää myös yhdistystoimijoina, sillä ne usein täyttävät myös yhdistystoiminnan kriteerit.¹⁸ Lisäksi taloudellista toimintaa harjoittavat yhdistykset voidaan määritellä osaksi yhteisötaloutta. Yhdistystoiminnan ja osuustoiminnan eroa voisi kuitenkin selventää erittelemällä, että kun yhdistykset ovat ns. non-profit toimijoita, jotka eivät tee

¹⁸ Yhdistykset ”ovat itsenäisten toimijoiden perustamia, vapaaseen sopimus pohjaiseen yhteisymmärrykseen perustuvia ryhmiä, jotka edistävät yhteisiä tavoitteita” (Laurinkari 2007, 46).

voittoa, ovat yhteisötalouden toimijat kuten osuuskunnat enemmänkin not-for-profit -toimijoita, jotka voivat kyllä tuottaa voittoa, mutta eivät toimi ensisijaisena tavoitteenaan voiton tuottaminen. (Immonen 2006, 32.) Käsitteet voisi kääntää yksinkertaisesti *voittoa tuottamattomaksi* ja *voittoa tavoittelemattomaksi* toiminnaksi.

Luokittelu yhteisötalouden tai kolmannen sektorin toimijoiksi ei ole selvää myöskään käsittelemieni osuuskuntien kohdalla. Haastatteluissa kävi ilmi, että Osuuskumman ja Poesian toiminta itse asiassa sekoitettiin usein kolmannen sektorin toimintaan ja erityisesti kirjallisuusyhdistykseen. Esimerkeistä Poesia sijoittunee lähimmäksi kolmannen sektorin käsitettä, sillä Poesian merkitys ei haastateltujen osuuskuntalaisten mukaan ole niinkään taloudellinen tai edes jäsenten toimintaa tukeva, vaan taiteellista toimintaa ja runouden kenttää kehittävä. Toisaalta haastatteluissa kävi myös ilmi, että taloudelliset tekijät toisinaan korostuvat Poesian toiminnassa, erityisesti silloin, kun Poesiaa verrattiin samalla kentällä toimiin runoyhdistykseen.

Taloudellisten tavoitteiden toissijaisuudesta huolimatta niin Poesiassa kuin Osuuskummassakin korostettiin kustannustoiminnan kannattavuuden merkitystä toiminnan jatkuvuuden kannalta. Kustantamoissa oltiin hyvin tietoisia siitä, että julkaisutoiminnan taloudellisesti kannattava pohja oli elintärkeää tulevan julkaisutoiminnan kannalta. Näin ollen Poesia ja Osuuskumma ovat selkeästi not-for-profit -toimijoita varsinaisen non-profit, eli voittoa tuottamattoman toiminnan sijaan. Osuuskumman voisi muutenkin tulkita sijoittuvan lähelle Poesiaa ja aatteellista vapaaehtoistoimintaa, sillä myös Osuuskummassa korostettiin oman kentän kehittämisen päämääriä suorien taloudellisten hyötyjen sijaan. Osuuskumma näyttäisi toimivan kuitenkin selkeämmin jäsentensä julkaisutoiminnan tukijana ja Osuuskummasta kerrottiin myös, että erilaisia työpalkkioita on tarkoitus lisätä osuuskunnan taloudellisen tilanteen kohentuessa.¹⁹ Myös Osuuskummassa oli havaittu, että rajankäynti aatteellisen ja taloudellisen toiminnan välillä oli paikoin haasteellista, sillä osuuskunta sekoitettiin usein harrastus- ja yhdistystoimintaan. Osuustoiminnan sekoittuminen yhdistystoimintaan saattoi kyseisissä kustantamoissa aiheuttaa myös sisäisiä väärinkäsityksiä esimerkiksi siinä, kuinka tavoitteellista toiminta on taloudellisesti, joten osuuskuntien sisäisissä keskusteluissa oli jouduttu vetoamaan niin sanottuihin taloudellisiin realiteetteihin. Kauimmas kolmannesta sektorista sijoittuu kirjailijaosuuskunta CrimeTime, jonka perusta-

¹⁹ Tässä viitatuilla työpalkkioilla tarkoitetaan esimerkiksi kustannustoimittamisesta, taittamisesta ym. tehtäviin liittyvistä töistä saataviin palkkioihin. Kirjailijoiden teoskohtaisia tekijänpalkkioita maksettiin kaikissa osuuskunnissa jo nyt.

mistavoitteisiin kuului erityisesti jäsentensä vakaamman talouden turvaaminen. Tällöin osuuskunnan voi ajatella toimivan lähempänä yritystoimintaa kuin aatteellista tai ns. muihin tavoitteisiin tähtäävää yhteistoimintaa. Huomattavaa on myös se, että vaikka jäsenten hyötyjä on tässä kohdin käsitelty pääosin taloudellisen hyödyn näkökulmasta, sisältyy osuuskustantamiseen myös muunlaisia ei-taloudellisia hyötyjä, joita käsitellen tarkemmin kunkin osuuskunnan kohdalla.

Myös tietynlainen lähitoiminta ja oma-aloitteisuus ovat läheisessä kytköksessä osuustoimintaan. Pekka Pättiniemi (2007, 94) korostaa, että yksi yhteisötalouden päämääristä on tuoda ratkaisut lähelle toimijoita. Voisikin olettaa, että kustantamo-osuuskunnat voisivat tuoda myös kustannustoimintaa lähemmäs kirjailijaa ja sitä yhteisöä, jossa osuuskunta toimii, tarjoten näin mielekkään toiminnan muodon, jos ei paikallisesti, niin ainakin oman viiteryhmänsä piirissä. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii Osuuskumma, joka toimii erottamattomasti oman alakulttuurisen kenttensä parissa, edistäen ja toteuttaen näin oman mikrokenttensä tarpeita.

3.4. Osuuskunta yhteisöyrityksenä ja osuustoiminnan puitteet

Edellisessä alaluvussa osuustoimintaa käsiteltiin osana yhteisötaloutta, mutta aihetta voi lähestyä myös osuuskunnan tasolla yhteisöyrittäjyyden näkökulmasta. Osuuskunta on yhteisöyritys, jossa tasa-arvoinen omistuspohja korostuu ja osuustoiminnan yhtenä peruseriaatteena pidetäänkin demokraattista *jäsen ja ääni* -periaatetta (ks. esim. Laurinkari 2004, 26). Hansman (1999, 480–481) painottaa, että osuuskuntaa hallitaan omistajien tiukassa kontrollissa, ja koska juuri jäsenet ovat omistajia, ovat päättäjät tyypillisesti hyvin kiinnostuneita ja informoituja osuuskunnan asioista. Vaikka demokraattisuus näin korostuu, voidaan esimerkiksi Laurinkarin (2007, 192) mukaan osuuskuntien demokraattisuutta kuitenkin kritisoida toteamalla, että osuuskunnissa on tyypillisesti yksi tai useampi erottuva johtohahmo, jonka ympärille toiminta keskittyy.

Yhteisöyrityksen perustamisen lähtökohtia voivat olla esimerkiksi toive saada enemmän päätäntävaltaa omasta työskentelystään, pyrkimys kehittää ja laajentaa omaa osaamistaan, itsenäisen ja joustavan työnteon tavan löytäminen sekä oman työllistymisen ja ammatillisen toimijuuden korostaminen suoranaisten taloudellisten tavoitteiden, kuten kasvupyrekimysten sijaan. Toisaalta osuuskunnan jäsenet hyötyvät yhdessä työskentelystä, sillä yhdessä jäsenistö kykenee muodostamaan verkoston, jolla on monipuolista taustatietoa

omasta alasta. Lisäksi osuuskunnan muodostama ryhmä voi yksinkertaisesti tarjota henkistä tukea ja mahdollisuuden keskustella. (Tainio 2009, 11–12.) Vaikka yhteisöyrittäjyys korostuukin juuri osuuskuntamuodossa, yhteisöyrittäjiksi luettavia yrityksiä toimii myös osake-, kommandiitti- sekä avoimen yhtiön muodossa (Troberg & Tainio 2009, 17).

Koska osuuskunta on usein juuri osakeyhtiömuodon vaihtoehto, on hyvä tuoda esille niitä eroja ja yhtäläisyyksiä, joita yhtiömuotojen välillä on. Osuuskunta eroaa osakeyhtiömuodosta erityisesti toiminnan tavoitteen vuoksi. Osakeyhtiön lakisääteinen ensisijainen tarkoitus on *tuottaa voittoa osakkeenomistajalle*, ellei yhtiöjärjestyksessä toisin mainita, mutta osuuskunnan tehtävä on tyypillisesti *palvella jäseniään* jollain tavalla. Toisaalta myös osuuskuntatoiminta tähtää yleensä kannattavuuteen ja osuuskunta voi halutessaan päättää säännöissään, että se tavoittelee myös voittoa. Yhtiömuotojen yksi ero on se, että osuuskuntatoimijoilla on laajemmat mahdollisuudet ohjata toimintaa tai vaikkapa jakaa tuottoja haluamallaan tavalla. Muita eroja näiden kahden yhteisöyrittäjätyypin välillä löytyy omistuksen periaatteista. Osakeyhtiössä osakkeita voi myydä tai luovuttaa eteenpäin, mutta osuuskunnan jäsenyys on henkilökohtainen. Osuuskunnan jäsenet muodostavat keskenään tietynlaisen yhteisön, kun osakeyhtiön osakkeet saattavat muistuttaa enemmänkin vapaata kauppatavaraa. (Pötry 2009b, 130–131.) Merkittävää on myös se, että osuuskunnassa tulojen saantiin liittyy tyypillisesti vaatimus osuuskunnan palveluiden käyttämisestä, kuten työosuuskunnissa työpanoksesta, kun osakeyhtiössä taas ylijäämän jakaminen tapahtuu verrattain automaattisesti, omistettujen osakkeiden arvon pohjalta (Kalmi 2002, 27). Lisäksi osakeyhtiössä omistajan äänivalta lasketaan tyypillisesti osakkeiden lukumäärän mukaan, kun osuuskunnassa käytetään yleensä jäsen-per-ääni -periaatetta. (Pötry 2009b, 130–131.)

Troberg (2009b, 255) on kuvaillut osuuskuntaa pikemminkin *jäsenyhteisöksi* kuin *pääomayhteisöksi*. Henkilökohtainen jäsenyys siis korostuu osuuskuntatoiminnassa, ja kuten aiemmin todettiin, osuuskunnassa usein myös rajoitetaan jäseniksi liittymistä jollakin tavalla. Laurinkari painottaa, että vaikka osuuskunnassa jäsenet tyypillisesti *omistavat* ja *hallitsevat* osuuskuntaa, ovat jäsenet osuuskunnan toimijoita ensisijaisesti henkilöinä, ei pääomasijoittajina. Osuuskuntalaisten kaksoisroolin johdosta voidaankin ajatella, että osuuskunnassa yhteisön ja yksilön etu ovat yhteisten tavoitteiden kautta sama asia. (Laurinkari 2004, 26.) Toisaalta tilanne ei ole aivan näin yksinkertainen, sillä omistajan ja työntekijän edut saattavat toisinaan olla myös henkilöstöomisteisessa yrityksessä ristiriidassa keskenään (Pötry 2009a, 115).

Huomattavaa on, että vaikka osuuskunnan ja osakeyhtiön välille on mahdollista rakentaa vastakkainasettelua, on toimintaa molemmissa tapauksissa kuitenkin mahdollista muokata omistajien haluamaan suuntaan (Pötry 2009b, 130–131). Laurinkari (2004, 53) on todennut, että osuustoiminnan periaatteita toteutetaan hyvin eri tavoilla erilaisissa ympäristöissä ja eri puolilla maailmaa, eikä osuustoiminnan periaatteiden oikeanlaiselle toteuttamiselle ole edes olemassa mitään universaalia normistoa. Näin ollen osuuskuntamuoto itsessään ei anna mitään tietynlaista toiminta- tai arvokehikkoa, jonka mukaan osuuskunnissa tulisi toimia. Viime kädessä osuuskunnat toimivat osuuskuntalain puitteissa. Vuoden 2014 tammikuussa voimaantullut uusi osuuskuntalaki muovasi jälleen kerran sitä millaisilla mahdollisuuksilla osuuskunnilla on järjestää toimintaansa.²⁰ Oikeusministeriön kesäkuussa 2013 antamassa tiedotteessa painotettiin, että uusi osuuskuntalaki tulee lisäämään osuuskuntien ja erityisesti pienten osuuskuntien toimintamahdollisuuksia, muun muassa *vähentämällä ja keventämällä muotomääräyksiä sekä lisäämällä sääntelyn tahdonvaltaisuutta*. Hyödyiksi mainittiin erityisesti *rahoitusjärjestelyjen helpottaminen, eli sijoittajarahoituksen edistäminen*. Merkittävä muutos on myös se, että uuden lain mukaan osuuskunnan voi nyt perustaa myös yksin. (Oikeusministeriön tiedote 13.6.2013: ks. myös *Hallituksen esitys eduskunnalle osuuskuntalaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi*.)

Pöyhönen korostaa, että tuodessaan lisää valinnanvapautta laki uudistaa itse asiassa myös sen, mihin osuuskuntaa voi lain mukaan käyttää. Vanhan määritelmän mukaan osuuskunta tuki jäsentensä taloudenpitoa ja elinkeinoa tarjoamalla jäsenille palveluita, minkä lisäksi toiminnalle oli mahdollista asettaa osuuskunnan säännöissä myös yhteinen ”aatteellinen tarkoitus” (Osuuskuntalaki 28.12.2001/1488, 2 §). Uusi laki puolestaan korvaa aatteelliset tavoitteet toteamalla, että osuuskunnan tarkoituksen voi säännöissä määrittellä taloudellisen tukitoiminnan lisäksi ”toisin” (Osuuskuntalaki 14.6.2013/421, 5 §). Uusi osuuskuntalaki jättää siis osuuskunnille verrattain vapaat kädet osuustoiminnan tarkoituksen määrittelyyn ja Pöyhönen tuokin esille, että osuuskunta voi näin lain mukaan myös päättää, että osuuskunnan tarkoitus on osakeyhtiötä mukailleen tavoitella voittoa jäsenilleen. (Pöyhönen 2013, 11.)

Valinnanvapaus näkyy myös muuten. Osuuskuntalain mukaan osuuskunta voi päättää itse myös muun muassa seuraavista asioista: että erilaisilla osuuksilla saa osuuskunnassa eriasteisia oikeuksia, jäsenillä on toisiinsa nähden eri määrä ääniä käytettävänänsä sekä

²⁰ Vuonna 1901 säädetyt osuustoimintalain jälkeen lakia on muutettu kokonaisvaltaisesti vuosina 1955, 1981, 1990 sekä 2001, ja uusin osuuskuntalaki tuli voimaan vuoden 2014 alussa (Pöyhönen 2013, 5).

ylijäämän jakoperiaatteista, kuten siitä, ettei osuuskunnan välttämättä tarvitse jakaa varoja siinä suhteessa kuin jäsenet ovat osuuskuntaa käyttäneet (emt., 13, 15 & 41). Näin ollen valinnanvapaus johtaa siihen, että vaikka osuustoiminnan periaatteet on mahdollista ottaa käytäntöön osuustoimintaa harjoittaessa, ei niitä osuuskuntalain puitteissa ole kuitenkaan pakko noudattaa (ks. esim. emt., 32). Vaikka osuuskuntalaki vaikuttaisi näin ajavan osuustoimintaa osakeyhtiötoiminnan suuntaan, on muistettava, että alkuperäinen vuoden 1901 osuustoimintalaki nojasi laajoilta osin juurikin osakeyhtiölakiin, minkä lisäksi osuuskuntalakiuudistukset vuosilta 1981, 1990 ja 2001 ovat kaikki aikanaan pyrkineet lähentämään osuustoimintaa kohti osakeyhtiötoimintaa (emt., 5–7). Uuden lain merkitystä on tässä yhteydessä mahdoton arvioida, mutta nykyisen osuuskuntalain osuustoiminnallisuuden arvioiminen olisi yleisesti osuustoimintatutkimuksen puitteissa perusteltua.²¹

3.5. Osuuskunta työskentelyn ympäristönä ja kulttuurialan osuuskunnat

Osuustoimintatutkija Eliisa Troberg on erikoistunut asiantuntija- ja pienosuustoimintaan ja tullut tarkastelleeksi myös taide- ja kulttuurialan osuuskuntia. Troberg on tutkimuksissaan havainnut, että edellä mainituilla osuustoiminnan arvoilla on erityinen rooli osuuskuntien toiminnassa ja että juuri nämä osuustoiminnan taustalla olevat arvot vaikuttavat jäsenten motivaatioon, hyvinvointiin ja luovuuteen (ks. esim. Troberg 2009a, 36). Troberg (2009a, 36–38) kutsuu osuuskuntatoimintaa *arvovetoiseksi liiketoiminnaksi* ja nimeää ICA:n arvoja ja periaatteita mukaillen seuraavat arvot osuuskuntatoiminnan taustalle: *omatoimisuus, vastuullisuus, demokraattisuus, tasa-arvoisuus, oikeudenmukaisuus, solidaarisuus, rehellisyys, sosiaalinen vastuu ja avoimuus*. Troberg uskoo, että arvot siirtyvät käytännön tasolle osuuskunnassa harjoitetun toiminnan kautta ja Troberg onkin tutkimuksissaan löytänyt viitteitä osuustoiminta-arvojen korostuneesta merkityksestä osuustoimijoiden keskuudessa (Troberg 2009b, 257; Troberg 2009a, 40).

Osaamiskeskeisillä aloilla työntekijät ovat keskeisessä roolissa ja Troberg on painottanut osuustoimintamuodon soveltuvan erityisen hyvin juuri tällaisille aloille. Esimerkkejä niin sanotuista tietointensiivisistä aloista ovat koulutus ja konsultointi, mutta uusia asiantuntija-osuuskuntia on perustettu viime vuosina myös juuri taide-, kulttuuri- ja media-aloille. Näille asiantuntijaosuuskunnille on Trobergin mukaan tyypillistä, että henkilöstön osaaminen on

²¹ Lain tavoitteista ja vaikutuksista esitetyissä puheenvuoroissa korostuvat uuden osuuskuntalain tuoma liiketoiminnallisuus, sujuvammat rahoitusjärjestelyt, kilpailukyvyn parantaminen sekä yleisesti osuustoiminnan joustavuuden lisääminen. Aihetta on kommentoitu mm. Osuustoiminta-lehdessä: Jyrki Jauhiainen (2013), Sami Karhu (2013) sekä Anne Kontkanen (2012).

yrittäjien tärkeintä pääomaa ja siksi juuri työntekijöiden motivaatio ja luovuus ovat erityisen tärkeässä roolissa. (Troberg 2000, 2–4; Troberg 2006, 1–2; ks. myös Pättiniemi 2009, 29.) Osuuskunta soveltuu asiantuntijatyöhön hyvin kevyen ja tasa-arvoisen sekä verkostomaisen rakenteensa vuoksi. Lisäksi Troberg korostaa osuuskuntamuodon joustavuutta ja ketteryyttä; jäsenet kun voivat olla yhtä aikaa työntekijöitä, omistajia ja päättäjiä, mistä johtuen päätöksiä voidaan tehdä hyvin toimintakeskeisestä näkökulmasta. Samalla yhteistyö korostuu ja osaamista voidaan jakaa ja kehittää eteenpäin työyhteisön kesken, jopa ilman taloudellisen tuloksellisuuden ja kasvun paineita. Trobergin mukaan nämä tekijät yhdessä edistävät jäsenten luovan työn edellytyksiä. (Troberg 2000, 7–12; Troberg 2006, 3–7.)

Trobergin mukaan osuustoimintaan liittyvät vapaus, joustavuus, verkostomaisuus ja näistä kumpuava luovuus ovat erityisen merkittäviä etuja juuri taide- ja kulttuurialan osuuskunnille (Troberg 2006, 4–7). Joustavuuteen liittyy toisaalta myös ongelmia, sillä joustavuus saattaa johtaa siihen, että osuuskunnan jäsenet eivät sitoudu tarpeeksi tiiviisti osuuskunnan toimintaan (Troberg 2000, 9 & 11). Vapauden ihanne näkyy Trobergin (2009b, 260) mukaan kulttuurialalla siinä, kuinka jäsenet tyypillisesti vievät oman ammatillisen kehityksen yrityksen taloudellisen kehityksen edelle. Troberg (2009a, 266) huomauttaa myös, että osuuskunta voi kulttuurialalla toimia hyvin käytännönläheisesti siten, että se vapauttaa luovaa työtä tekevät asiantuntijat hallinnollisista tehtävistä. Osuuskunta saattaa tällöin toimia taiteilijan hyväksi astetta organisoituneempana tahona, joka neuvottelee apurahoista tai muista sopimuksista taiteilijan puolesta (Troberg 2009b, 266).

Juuri osuuskunnan matala hierarkiarakenne tarjoaa Trobergin mukaan perustan yhteistyölle ja tasa-arvoiselle toiminnalle. Osuuskuntia kuvataan usein kevytrakenteisiksi, sillä myös osuuskuntaan liittyminen on verrattain helppoa: mukaan voi lähteä maksamalla osuusmaksun ja toiminnasta pitäisi ainakin periaatteessa pystyä myös irtautumaan yhtä vaivattomasti. Yhteisöyritykselle on Trobergin mukaan erityisen tärkeää, että se kykenee yhdistämään jäsentensä motiivit mielekkääseen yhteistyöhön ja parhaimmillaan osuuskunta onkin monien erilaisten päämäärien yhtymäkohta. Vapaus voi olla osuuskunnissa myös jotain hyvin konkreettista, kuten esimerkiksi omien työtehtävien tai työaikojen joustavaa järjestelyä. (Troberg 2009b, 255–256 & 259.) Ihmiskeskeiset arvot motivoivat ja sitouttavat Trobergin mukaan toimijoita yhteistyöhön sekä omien tietojen ja taitojen jakamiseen. Taide- ja kulttuurialoilla pelkästään omien ideoiden, tavoitteiden ja unelmien toteuttaminen voi Trobergin mukaan olla yksi toiminnan motiiveista. (Troberg 2009b, 257 & 259.)

Lisäksi Troberg on nostanut esille *imagon* yhdeksi osuuskuntamuodon eduista taide- ja kulttuurialalla, sillä tasa-arvoisuutta ja kilpailukriittisyyttä korostavasta osuuskuntamuodosta saattaa Trobergin mukaan olla imagollista hyötyä taide- ja kulttuurialan toimijoille (ema., 8.) Troberg (2008, 32) huomauttaa, että not-for-profit-osuuskunnat ovat alalla tyyppisiä, jolloin tarkoitus ei ole ensisijaisesti tuottaa voittoa, vaan jotain muuta. Kuten kirjallisuuden kenttää käsitellessä kävi ilmi, kulttuuri- ja taidealalla todella arvostetaan alalähtöistä lähestymistapaa, eli sitä että toimintaa ei harjoiteta ensisijaisesti voiton, vaan jonkin muun tavoitteen aikaansaamiseksi. Bourdieulaisittain tätä muuta tavoitetta voitaisiin kutsua kentän oman pääoman keräämiseksi (ks. esim. Bourdieu 1993, 41 & 101). Näin osuustoiminnan arvot kytkeytyvät kustannusosuuskuntiin ja kirjallisuuden kenttään. Juhani Niemi (2000, 88) kirjoitti jo yli kymmenen vuotta sitten, että kirja-alan keskittymisen on pelätty aiheuttavan markkinaistumista ja arvojen menetyksen, mutta totesi myös, että pienkustantamoilla on edelleen mahdollisuuksia selvitä profiloitumisen ja joustavuuden keinoin. Osuuskunnat voisivatkin muotonsa ja arvoperustansa puolesta mahdollistaa uudenlaista kulttuurin kentällä helposti omaksuttavaa toimintatapaa, joka sallii myös muunlaiset kuin taloudelliset tavoitteet. Toisaalta tavoitteet voivat olla hyvinkin taloudellisia, kuten CrimeTime-osuuskunnan tapaus osoittaa, sillä kustannusosuuskunnat voivat toimia myös kirjallisen työn tekijöiden talouden tukijoina.

Vaikka pienosuuskuntiin liittyy ensivaikutelmalta useita positiivisia ominaisuuksia, liitetään henkilöstöomisteiseen yritystoimintaan myös sellaisia heikkouksia, jotka saattavat suoraan haitata osuuskunnan toimintaa. Pättiniemen mukaan ongelmia saattaa syntyä esimerkiksi silloin, jos osuuskunta ei toimi tarpeeksi keskitetysti, eli se ei kykene suunnittelemaan talouttaan, toimintaansa ja kehitystään. Ongelmia saattaa syntyä myös, jos osuuskunnassa ei ole toimintaa ohjaavia johtohahmoja tai innostusta panostaa toimintaan tai jos toiminta on ylipäättään taloudellisesti kestävämmällä pohjalla. (Pättiniemi 2009, 32.) Trobergin (2008, 35–36) tarkastelemissa osuuskunnissa ei kuitenkaan havaittu Pättiniemen luettelemia *agenttikuluja*, kuten hidasta päätöksentekoa ja ristiriitoja, vaan toimintaa pidettiin joustavana ja työntekijät olivat erityisen motivoituneita ja sitoutuneita työhönsä. Troberg (2000, 2; 2009a, 41) on myös nostanut esille, että työskentelyn tiukat raamit sekä hierarkia ja byrokratia sopivat huonosti verkostomaiseen osuustoimintaan. Erityisiä ongelmia saattavat Pötryn (2009c, 124) mukaan olla toisaalta myös liiallinen oman edun tavoittelu tai jäsenten sitoumuksen puute. Laukkanen (2000, 147) muistuttaa myös, että osuuskunnan hallinnossa toimiminen ei ole aivan yksinkertaista osuuskunnan kaksoisroolien;

yrittäjyyden ja työntekijyyden, omistajuuden ja asiakkuuden sekä sosiaalisten ja taloudellisten tavoitteiden ristipaineessa.

Laurinkari ennusti vuonna 2004, että osuustoiminta tulee etsimään 2000-luvulla uusia muotoja toteuttamaan vanhoja periaatteitaan. Laurinkari tunnisti tuolloin uusosuustoiminnan jälkitekollisen ajan ilmiöksi, jonka myötä osuustoiminta-alueelle tulee erikoistumista, uusia aloja ja uusia yrittäjiä. Laurinkari ei mainitse kulttuurialaa tässä kohdin lainkaan, mutta toteaa, että yhteiskunnassa saattaisi olla moniakkin sellaisia alueita, joille osuustoiminta soveltuisi muotonsa puolesta hyvin. (Laurinkari 2004, 139–142.) Troberg puolestaan uskoo, että osuuskuntamuoto sopii erityisen hyvin juuri taide- ja kulttuurialalle ja pitää sitä yhtenä tulevaisuuden osuustoiminnan alueista (Troberg 2008, 28; ks. myös Hiltunen 2009, 11 & 28). Troberg on nostanut esiin myös ajatuksen siitä, kuinka osuuskunnat ovat ehkä jopa aikaansa edellä, sillä ne edustavat sellaisia työelämän nousevia arvoja kuin *verkostoituminen, ihmiskeskeisyys, eettisyys, kestävä kehitys ja yhteiskunnallinen yrittäjyys*. (Troberg 2009a, 43.)

Vaikka arvot näyttäytyvät osuustoimintaan läheisesti liittyvinä, voidaan arvojen vaikutusta myös kritisoida. Esimerkiksi Laakkonen ja Laurinkari (1995, 44) vastaavat julkilausuttujen arvojen merkityksiin toteamalla, ettei arvojen tunnistaminen itsessään tee toiminnasta vielä osuustoiminnan arvojen mukaista. Myös tekemissäni haastatteluissa arvokysymykset jäivät paikoin avoimiksi. Liitin haastatteluihin kysymyksen, jossa kokeilin haastateltavien tietämystä osuuskuntatoimintaan liittyvistä arvoista. Vaikka arvojen toteutuminen ilmenee parhaiten siinä, miten osuuskunta toimii käytännön tilanteissa, kyseenalaistavat haastatteluissa annetut vastaukset oletuksen osuuskunnan arvopohjasta. Kysymykset arvoista sijoittuivat haastattelun loppuun ja kysyin haastateltavilta siitä, millaisia arvoja he uskoivat että osuuskuntatoimintaan yleisesti liitetään ja kuinka haastateltava koki mainittujen arvojen näkyvän oman osuuskuntansa toiminnassa. Haastateltavat eivät yllättäen kyenneet kuvailemaan osuustoiminnan yleisiä arvoja kovinkaan tarkasti ja kysymys aiheutti vastauksissa useimmin lievää turhautumista. Tulkintani on, että esimerkiosuuskuntien keskuudessa arvot eivät toimineet eksplisiittisenä toiminnan ohjaajana, enkä siksi voi yhtyä Trobergin näkemykseen siitä, että osuuskuntatoiminta olisi arvovetoista. Toisaalta myös Troberg on todennut, että osuustoiminnan arvopohja liittyy olennaisella tavalla jo osuuskunnan rakenteeseen ja on näin ollen osa osuuskunnan toimintaa silloinkin kun sitä ei suoranaisesti tiedosteta.

4. KOLME KUSTANNUSALAN OSUUSKUNTAA

Tässä luvussa tarkastelen kolmea erilaista kustannusalan toimijaa, jotka kaikki ovat valinneet toimintamuodokseen osuuskunnan. Valitsemani osuuskunnat ovat runoutta kustantava Poesia, dekkarikirjailijoiden kirjailijaosuuskunta CrimeTime sekä scifi- ja fantasiakirjallisuuteen keskittynyt Osuuskumma. Vaikka viittaaan osuuskuntiin kustannusosuuskuntina tai osuuskustantamoina, on tässä kohdin hyvä tarkentaa, että oikeastaan vain kaksi näistä osuuskunnista on varsinaisia kustantamoita, CrimeTimen toimiessa *kirjailijaosuuskuntana*. Kirjailijaosuuskunta eroaa kustannusosuuskunnasta niin, että se ei itse varsinaisesti kustanna tekstejä, vaan kustannustoiminta on järjestetty erillisen osakeyhtiön kautta osuuskunnan ollessa kirjailijoiden yhteenliittymä, joka ostaa kustannuspalvelut tältä yritykseltä. Varsinaiset kustannusosuuskunnat puolestaan hoitavat kustannusprosessin pääosin itse.

Näiden kolmen kustantamon ikä, toiminnan laajuus ja ammattimaisuus vaihtelevat hieman, mutta kaikki kustantamot harjoittivat aktiivista julkaisutoimintaa haastatteluiden aikaan. Tarkempi analyysi osoittaa, että kaikki kustantamot ovat keskenään erilaisia. Analyysin kannalta onkin ollut mielenkiintoista havaita, kuinka kyseiset kustantamot käyttävät osuuskuntamuotoa erilaisilla tavoilla ja erilaisiin tarkoituksiin. Haastattelemani kustantamot poikkeavat toisistaan niin kustannustoiminnan kuin julkaisemansa kirjallisuudenkin puolesta. Otin lajityypin haastatteluissa esille, ja sitä käsitellään eri osuuskuntien kohdalla jonkin verran. Tutkielmani näkökulmasta merkittävää on se, että jokainen näistä kustantamoista lähestyy kirjallisuuden kenttää lajityyppinsä puolesta hieman eri suunnasta, jääden tietyllä tapaa myös omille erillisille mikrokentilleen. Asetelmaa voisi selventää toteamalla, että Poesian runoteokset voidaan nähdä osana taiteellista toimintaa, CrimeTimen dekkarit sijoittuvat suuren yleisön populaarikirjallisuuteen, kun taas toinen populaarikirjallisuudeksi mielletty alalaji fantasia jää pienen alakulttuurin kirjallisuudeksi. Tästä näkökulmasta lajityypit määrittelevät siis sitä, millaisessa asemassa kustantamot ovat kirjallisuuden kentällä.

Tutkielmani tarkoitus on selvittää kyseisten kirjailija- ja kustannusosuuskuntien toimintaa kustantamoiden omista lähtökohdista, osana laajempaa kirjallisen toiminnan kenttää. Nämä osuuskunnat tuovat toiminnallaan uudenlaisen näkökulman kustannustoimintaan ja kykenevät näin jopa haastamaan totuttuja käytänteitä. Voidaan myös väittää, että haastattelemani kirjailijat ovat kyseenalaistaneet vanhat käytännöt jo ryhtymällä toimintaan. Osuuskunnat ovat kirjailijoiden omistamia ja näin myös hallitsemia, mikä kääntää koko

kustannustoiminnan valtasuhteet päällelleen.

Lähetin haastattelukutsun kunkin osuuskunnan edustajalle ja pyysin haastatteluja varten jokaisesta osuuskunnasta kolmea keskeistä jäsentä. Oletukseni oli, että osuuskunnat kykenevät itse parhaiten osoittamaan haastateltavat. Sain osuuskunnista ehdotuksia haastateltavista jäsenistä ja lopulliset haastateltavat valikoituivat näistä henkilöistä. Kaikissa osuuskunnissa haastateltuihin kuului myös osuuskunnan hallituksen puheenjohtaja. Haastattelut tein vuoden 2013 kesällä ja syksyllä. Kaikki haastattelut tehtiin kasvotusten ja ne nauhoitettiin.²² Yhtä haastateltavan kotona tehtyä haastattelua lukuun ottamatta haastattelut tehtiin kahviloissa.

Tein siis yhteensä yhdeksän haastattelua. Vaikka tutkielmani puitteissa haastatteluiden määrän olisi voinut jättää pienemmäksi, ajattelin, että useampi haastattelu varmistaisi tarpeeksi monipuolisen kuvan kunkin osuuskunnan toiminnasta. Useamman haastateltavan mukaan ottaminen olikin kannattavaa, sillä huomasin, että haastatteluaineistoni rikastui jokaisesta uudesta haastattelusta. Laajemman työn puitteissa olisi varmasti ollut tarkoituksenmukaista haastatella vielä useampia osuuskuntalaisia, sillä on todennäköistä, että vastaukset olisivat tällöin olleet vieläkin monipuolisempia.²³

Vaikka jäsenet edustavat työssäni osuuskuntaa yksikkönä, on muistettava, että kaikki käsittelemäni osuuskunnat ovat jäsenistöltään hyvin heterogeenisiä. Heterogeenisyys näkyi haastatteluissa erilaisina näkemyksinä osuuskunnan toiminnasta. Tästä johtuen haastattelemani jäsenet edustavat kukin omaa näkemystään osuuskunnan toiminnasta ja voi olla, että näkemyksiä on myös lisää. Koska osuuskunta on jäsenyhteisö, jäsenten väliset erot ovat vain luonnollinen osa osuuskunnan luonnetta. Näkemuserot eivät nähdäkseni ole myöskään tutkimuksellinen ongelma, vaan osa tutkimuskohteen ominaislaatuja, ja olenkin pyrkinyt huomioimaan näitä eroja haastatteluja purkaessani.

Työni kannalta pidän merkittävänä, heterogeenisyydestä huolimatta, että jokaisen osuuskunnan toiminnasta oli kuitenkin löydettävissä tietynlaisia tyyppi-omaisuuksia, ja osuuskuntien toiminnan välille oli näin mahdollista tehdä eroa. Tarkoitukseni onkin, osuuskuntien jäseniä sen tarkemmin erittelemättä, kuvailla näitä erilaisia toiminnan tyyppiä moniäänisyyden

²² Olen luvannut haastateltaville, että säilytän äänitteet luottamuksellisesti.

²³ Kun aineisto tarjoaa uusia havaintoja, ei se ole vielä tavoittanut kylläntymispistettään (ks. esim. Eskola & Suoranta 1998, 62–63).

huomioon ottaen. Etsin osuuskuntien väliltä sekä niitä toisiinsa yhdistäviä että niitä erottavia piirteitä. On hyvä muistaa, että tämä analyysi koskee vain muutamaa osuuskuntaa varsin suppealla osuuskustantamisen kentällä. Tämä ei kuitenkaan ole tapaustutkimuksen kannalta ongelma, sillä tapausanalyysin ajatellaan kaikessa erityisyydessäänkin kertovan aina jotain kuvailemastaan ilmiöstä myös laajemmin (Eskola & Suoranta 1998, 65).

Huomattavaa on myös se, että käytän työssäni aineistona osuuskuntalaisten haastatteluita, mistä johtuen osuuskunnan sisäinen näkökulma painottuu analyysissä. Valitsin haastattelut aineistonkeruumenetelmäksi siksi, ettei kustannusalan osuuskunnista ollut juurikaan aiempaa tietoa tarjolla ja yhteyden ottaminen suoraan osuuskuntiin vaikutti parhaalta tavalta lähteä selvittämään osuuskuntien toimintaa. Myös runsas haastattelulainauksen käyttäminen tutkielmassa on nähdäkseni perusteltua juuri vähäisen aiemman tiedon vuoksi.²⁴

Kyseessä on laadullinen tutkimus, jossa kuvaan kustannusalan osuuskuntien toimintaa kyseisten tapausesimerkkien avulla (ks. esim. Eskola & Suoranta 1998, 65; Tuomi & Sarajärvi 2009, 85). Käytin haastatteluissa puoliksi strukturoitua haastattelupohjaa, mutta sovelsin sitä teemahaastattelun tapaan (ks. LIITE 2).²⁵ Lisäksi pyysin yhtä jäsentä jokaisesta kustantamosta täyttämään taustatietolomakkeen (ks. LIITE 1), jonka avulla selvitin joitakin perustietoja osuuskunnan toimintaan liittyen.²⁶

Haastatteluiden pääteemat olivat *osuuskunnan käytännön toiminta ja työnjako, kustannustoiminta sekä osuuskunnan suhde kirjallisuusinstituutioon ja kustannuskenttään*. Lisäksi kysyin haastatteluissa jäseniltä heidän ajatuksiaan osuustoimintaan liittyvistä arvoista sekä toiminnan motiiveista niin osuuskunnan kuin jäsenen henkilökohtaisella tasollakin. Koska osuuskunnat ja haastateltavat poikkesivat toisistaan huomattavasti, muokkasinkin haastatteluita jokaisen haastateltavan kohdalla hieman, painottaen joitakin asioita ja lisäten tarken-

²⁴ Haastatteluita tehdessä korostui myös se, että osa haastateltavista oli hyvin tietoisia haastattelun teemoista ja haastateltavat kommentoivat spontaanisti jopa tutkielmani teoreettisia taustoja. Näin haastattelututkimukselle annettu perusasetelma, jossa haastateltavat mielletään naiiveiksi tutkimuskohteiksi varsinaisten lähteiden sijaan, ei ole tutkielmassani itsestään selvä (vrt. esim. Tuomi & Sarajärvi 2009, 22).

²⁵ Käytin haastatteluissa teemahaastattelumaista työtappaa, jolla tarkoitetaan sitä, että jokaisessa haastattelussa käydään läpi samat teemat ja peruskysymykset, mutta aiheiden laajuus ja haastattelun eteneminen saattavat vaihdella. Koska minulla ei ollut juurikaan aiempaa kokemusta tutkimushaastatteluista rakensin haastattelupohjan puolistrukturoiduksi. Näin kysymysten esittäminen haastattelutilanteessa oli helpompaa. (ks. esim. Eskola & Suoranta 1998, 87; Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.)

²⁶ Taustatietolomakkeen tarkoitus oli nimensä mukaan kerätä tulkintaa helpottavaa taustatietoa ja pienentää haastatteluihin käytettyä aikaa, mistä johtuen lomakkeen vastaukset eivät muodosta tutkielmassani erillistä kokonaisuutta.

tavia kysymyksiä silloin kun se oli tarpeen. Jokaisen haastateltavan kanssa kuitenkin keskusteltiin jokaisesta aihealueesta.²⁷

Haastatteluiden kesto vaihteli puolesta tunnista vajaaseen kahteen tuntiin. Purin haastattelut litteroimalla äänitteet teksteiksi. Olen yleiskielistänyt aineistostani poimimiani sitaatteja hieman.²⁸ Koska haastattelurunkoni noudatteli jo valmiiksi niitä teemoja, joita tutkielmasani aion käsitellä, oli haastatteluiden purkaminen samojen teemojen alle luontevaa. Kävin haastattelut ensin läpi itsenäisinä teksteinä ja lähdin sitten ryhmittelemään vastauksia keskeisten teemojen mukaan. Näistä teemoista syntyi lopulta myös tämän luvun alaluvut ja valmis analyysi noudatteleekin haastatteluissa esiin nostettuja pääteemoja.

Aineiston eli tapaustutkimuskohteiden valinta oli helppoa. Suomessa on aktiivisia osuuskuntamuotoisia kustantamoita huomattavan vähän, arviolta noin viidestä kymmeneen. Tutkimani osuuskunnat valikoituivat aktiivisuutensa ja ajankohtaisuutensa vuoksi. Näiden kolmen osuuskunnan lisäksi neljäs huomattava Suomessa toimiva osuuskuntamuotoinen kustannusalan toimija on tamperelainen tiedekustantamo *Vastapaino*. *Vastapaino* aloitti toimintansa jo vuonna 1981 ja on näin tarkastelemiani osuuskuntia huomattavasti vanhempi. *Vastapaino*on kuuluu osuuskunnan kotisivujen mukaan yli 2200 jäsentä ja kyseiseen osuuskuntaan liittyminen onkin varsin vaivatonta, sillä jäsenmaksun voi maksaa tilille kuka vain. *Vastapaino* on suurin ja vakiintunein suomalaisista kustantamo-osuuskunnista. *Vastapaino* on erityinen esimerkki siksi, että se on itse asiassa hankintaosuuskunta, sillä sen tarkoitus on tuottaa jäsenilleen laadukkaita tieteellisiä julkaisuja. (Ks. esim. Uusitorppa 1996; Osuuskunta *Vastapainon* kotisivut.) *Vastapaino* toimii siis vanhojen kuluttajaosuusliikkeiden periaatteen mukaan, tuoden kaivattua palvelua sellaisille alueille, jossa se ei kaupallisista tai muista syistä olisi kannattavaa (ks. esim. Laurinkari 2007, 40). *Vastapaino* harjoittaa tieteellistä kustantamista, jota ei tyypillisesti lueta kirjallisuuden kentällä toimimiseksi, mistä johtuen se ei valikoitunut tutkielmani kohteeksi.

Muita kustannusosuuskuntia ovat ainakin äänikirjoja julkaiseva *Osuuskunta Kuolleet sielut* (Jyväskylä, perustettu 2008) ja *Kustannusosuuskunta Länsirannikko* (Kokkola, perustettu

²⁷ Haastattelut muuttuivat myös siksi, että haastattelutaitoni kehittyivät huomattavasti ensimmäisten haastatteluiden jälkeen. Kokeilin myös testihaastattelun tekemistä, mutta se osoittautui haastattelun erikoisen aiheen vuoksi melko hyödyttömäksi tavaksi kehittää haastattelurunkoa. Testihaastattelu haastatteluaihetta tuntevan henkilön kanssa olisi ollut paikallaan.

²⁸ Poistamalla usein toistuvia täytesanoja (esim. *niinku, tavallaan, ikään kun*) sekä kirjoittamalla auki vaillinaisia/katkaistuja sanoja) aineiston luettavuuden parantamiseksi.

1990).²⁹ Kirjallisuushistoriasta kustannusosuuskunnista löytyi vain mainintoja, joista esimerkiksi voisi nostaa Häggmanin (2008, 402) historiateoksessa mainitut tamperelainen *Osuuskunta Väinämöinen* sekä *Satamatyömies*-lehden osuuskunta, joka tietävästi julkaisi myös kirjallisuutta. Molemmat osuuskunnat toimivat 1900-luvun alussa, mutta tarkempia tietoja kyseisistä osuuskunnista en ole löytänyt.³⁰ Näiden tietojen pohjalta voikin todeta, että kyse on marginaalisesta ilmiöstä.

Muita kulttuurialan osuuskuntia toimii jonkin verran eri aloilla, mutta huomattavaa on, että kulttuurialan osuustoiminnasta on ollut saatavilla todella vähän tietoa. Muita kulttuurialojen pienosuuskuntia toimii esimerkiksi teatterin, musiikin, galleriatoiminnan, animaation ja elokuvan aloilla, mainitakseni muutamia. Ensivaikutelmalta näyttäisi siltä, että kulttuurialan osuuskunnat käyttävät osuuskuntamuotoa hyvin monenlaisilla tavoilla ja monenlaisiin käyttötarkoituksiin, mikä näkyy jossain määrin myös käsittelemissäni kustannusosuuskunnissa. Kulttuurialan osuuskuntien kenttää on näissä puitteissa mahdotonta lähteä tämän tarkemmin selvittämään.³¹

Rajasin aineistosta pois sekä esimerkkiosuuskuntia koskevat dokumentit että kaikenlaisen osuuskuntien liiketoimintaan liittyvän materiaalin. Osuuskuntien toimintaa arvioidessa en ole käyttänyt esimerkiksi tietoja osuuskuntien liikevaihdosta, vuosittaisista julkaisumääristä tai myyntituloista. Tarkastelenkin osuuskuntia ensisijaisesti käytännön kustannustoiminnan, kirjallisuuden kentän ja kirjailijuuden näkökulmasta. Tutkimusmetodeistani jäi pois myös osuuskuntia koskeva systemaattinen mediaseuranta, jota ei tämän työn puitteissa olisi ollut mahdollista tehdä.

Seuraavaksi käsittelen jokaista osuuskuntaa omissa alaluvuissaan. Käytän analyysissä hyväkseni sekä kulttuurin kentän että osuustoiminnan teoriaa. Kustantamoita käsitellään tässä luvussa toisistaan erillään ottaen huomioon niiden ominaiset piirteet sekä niiden suhteen kirjallisen toiminnan kenttään. Pyrin myös selvittämään sitä, kuinka kyseiset osuuskunnat ovat järjestäneet toimintansa osuuskuntamuodossa ja miten se näkyy osuuskuntien kirjallisessa työssä. Teen kaikkia osuuskuntia kokoavan yhteenvedon tämän luvun

²⁹ Tiedot osuuskuntien kotisivuilta ja *Patentti ja rekisterihallituksen Virre-tietopalvelusta*.

³⁰ Häggman (2008, 318) mainitsee, että osuuskustantamoista käytiin keskustelua 1920-luvulla, mikä viittaa siihen, että osuustoiminnallisia kustantamoita on joko ollut olemassa tai niitä on suunniteltu perustettavan 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.

³¹ Tiedot perustuvat *Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämistäitiön (Cupore)* myöhemmin tänä vuonna julkaistavaan tutkimusraporttiin, jossa selvitetään taide- ja kulttuurialan osuuskuntien toimintaa (ks. myöhemmin Saukkonen, Pasi & Sivonen, Outi 2014).

viimeisessä alaluvussa.

4.1. Osuuskumma-kustannus: omaehtoisesti marginaalissa

Osuuskumma-kustannus on huhtikuussa 2012 perustettu Tampereelle painottunut kustantamo, joka oman kuvauksensa mukaan julkaisee sciifiä, fantasiaa, kauhua ja muuta spekulatiivista fiktiota (Osuuskumma-kustannuksen kotisivut).³² Varsinaisten kirjojen lisäksi Osuuskumma julkaisi haastatteluiden aikaan kahdesti vuodessa ilmaiseksi jaettavaa *Ursula*-lukemistolehteä. Osuuskumman perustamista oli valmisteltu alakulttuurin harrastajien keskinäisellä kirjoittajafoorumilla, mutta perustamisvaiheessa mukaan oli lähtenyt myös muita kirja-alan toimijoita ja harrastajia. Osuuskumman toiminnassa korostuikin harrastepohjaisuus, eikä osuuskunta kertomansa mukaan pystynyt toistaiseksi maksamaan jäsenilleen kuin vähäisiä palkkioita ja osuustoimintaa harjoitettiin muun työn tai opiskelun lomassa. Osuuskummaan kuului lähinnä kirjoittajia, mutta jäsenet pääsivät harjoittamaan myös muita taitojaan, kuten toimittamista, kääntämistä, kuvittamista ja taittamista. Joskus erikoisosaamista vaativia töitä saatettiin ostaa myös ulkopuolelta. Osa jäsenistä työskenteli kirja-alalla myös osuuskunnan ulkopuolella, samantyyppisissä tehtävissä, kuin mitä he Osuuskumman puitteissa tekivät. Osuuskumma julkaisi pääosin jäsentensä tekstejä, mistä poikkeuksen teki jäsenten kääntämät julkaisut. Lisäksi osuuskunta julkaisi myös ulkopuolisten kirjoittajien yksittäisiä tekstejä novellantologioissa ja *Ursula*-julkaisussa. E-kirjat olivat Osuuskummalle ”painopistealue” ja niiden oli tarkoitus olla samanlaisessa asemassa kuin paperisena julkaistavien kirjojen. Haastatteluiden aikaan Osuuskummalla oli noin 25 jäsentä. Osuuskummaan hakeutui jatkuvasti uusia jäseniä ja osuuskunta oli kertomansa mukaan valmis laajentumaan noin 50 jäsenen kokoiseksi.

Käyn seuraavaksi läpi Osuuskumma-kustannuksen toimintaa taustatietolomakkeen ja haastatteluiden pohjalta. Haastattelin kolmea Osuuskumma-kustannuksen jäsentä, jotka olivat kaikki olleet toiminnassa mukana perustamisesta lähtien. Kaikki kolme haastateltavaa olivat olleet sekä kirjoittamassa että toimittamassa tai kääntämässä Osuuskumman kautta julkaistuja teoksia. Yksi haastateltavista julkaisi kirjoja yhtä aikaa myös suuremman kaupallisen kustantamon kautta. Haastatteluiden aikaan Osuuskumma oli toiminut vain reilun vuoden ajan ja julkaissut tuona aikana viisi novellikokoelmaa, yhden romaanin, sekä

³² Kustantamon nimi ”Osuuskumma” viittaa *uuskumman* lajityyppiin, joka on Suomessa ainakin toistaiseksi jäänyt verrattain marginaaliseksi. Uuskummaan ilmiönä sekä teksteinä voi tutustua esimerkiksi Jukka Halmeen (2006) toimittaman *Uuskummaa? Modernin fantasian antologia* -teoksen avulla. Uuskumma ja steampunk olivat esillä haastatteluiden aikaan myös esimerkiksi Helsingin Sanomien verkkosivuilla (Pettersson 2013a; Pettersson 2013b).

kolme numeroa lukemistolehteä. Osuuskumma olikin julkaisujen määrän puolesta pienin kolmesta vertailemastani osuuskunnasta. Toisaalta osuuskunnan haastatteluista kävi ilmi, että Osuuskumman sisällä kustantamon tilanne nähtiin koko ajan kehittyvänä. Yksi haastateltavista mainitsi, että esimerkiksi arvion saaminen Helsingin Sanomien kulttuurisivuille viittasi siihen, että osuuskunta oli saamassa jalansijaa kustannusalalla.³³ Lisäksi jäsenet arvioivat kustantamon roolin oman alakulttuurin sisällä jo haastatteluiden aikaan merkittäväksi. Osuuskumman toimintaa ja sijoittumista kirjallisuuden kentälle onkin mielekkäintä arvioida juuri marginaalisen ja alakulttuurisen toiminnan näkökulmasta. Käytän tässä luvussa fantasia ja science fiction -alakulttuureja koskevana asialähteenä Irma Hirsjärven väitöskirjaa *Faniuden siirtymiä - Suomalaisen science fiction -fandomin verkostot* vuodelta 2009.

4.1.1. Osuuskumma osuuskuntana

Osuuskumman taustalla on spekulatiivista fiktiota harrastava joukko ihmisiä, joita yhdistää mielenkiinto alakulttuurin kehittämistä kohtaan sekä toisaalta toive saada omia töitä julkaistuksi. Perustajat kokivat, ettei julkaisemiseen ollut Suomessa sopivanlaista kanavaa, mikä nähtiin myös alakulttuuria laajemmin koskevana ongelmana. Tällainen oma-aloitteinen julkaisutoiminta onkin kovin tyypillistä juuri fantasiaharrastajille (ks. esim. Hirsjärvi 2009, 125–126). Tekstejä saatetaan kirjoittaa esimerkiksi ilmaisjakelulehtiin, mistä johtuen monilla piiriin kuuluneilla harrastelijoilla oli jo jonkin verran tekstejä valmiina odotamassa. Toisaalta toiminta oli vielä harrastelijamaista, mistä johtuen oman kokopitkän julkaisun tuottaminen ei olisi ollut erään haastateltavan mukaan edes mahdollista. Yksi, jo aiemmin muualla teoksia julkaissut jäsen kuvailee motiivejaan näin:

se on edelleen, mulle itelle henkilökohtaisesti tärkeätä, että mä tiedän että mul la on joku niin sanotusti varmempi kanava julkaista tekstejä, kun pelkästään ne kaupalliset kustantamot, jotka on tosi häilyviä ja sellasia epävarmoja nykyään, että vaikka sä oisitkin julkassu joltakin kaupalliselta kustantamolta, niin sulle voidaan sanoa koska tahansa ei, eikä se välttämättä johdu siitä käsikirjotuksen laadusta -- se voi olla että on kustannusohjelma täynnä esimerkiks, tai se slotti on jo viety, tai mikä milloinkin
(O3)

³³ Haastateltava viittasi tässä juuri ennen haastattelua julkaistuun arvioon Osuuskumman kustantamasta käännösteoksesta (Jerrman 2013).

Osuuskunnan perustajat kokivat, että Suomesta puuttui erityisesti aikuisille suunnattua sci-fiä ja fantasiaa julkaiseva kustantamo. Lisäksi kaivattiin kanavia novellien julkaisemiseen. Toiveet spekulatiivisen fiktion sekä, melko yllättäen, novellikirjallisuuden leviämistä toimivat siis haastateltavien mukaan kannustimina toimintaan. Vaikka Osuuskumma on osuuskuntana genrensä ensimmäinen, esimerkiksi Hirsjärvi (emt., 293) on todennut, että oman lajityyppinsä tietoinen määrittely ja julkaisukanavien haltuunotto, on oikeastaan melko tyypillistä suomalaiselle science fiction -piirille.

Osuuskumman haastatteluissa korostui se, että Osuuskumma on klassisen osuustoiminnan määritelmän mukaan perustettu palvelemaan jäseniään. Haastatteluiden perusteella osuuskunnan tehtävä ei kuitenkaan ollut turvata jäsentensä taloutta, kuten tyypillisissä työosuuskunnissa, vaan pikemminkin auttaa jäseniä eteenpäin kirjallisella uralla. Lisäksi haastateltavat korostivat halua kokeilla uudenlaista toimintatapaa kustantamisen parissa. Julkaisutoimintaan läheisesti liittyen yksi merkittävä motiivi Osuuskumman olemassaolon taustalla oli kirjallinen yhteistyö ja siitä syntyvät positiiviset vaikutukset. Kuten aiemmin on tullut esille, yhteistyön motiivi kytkeytyy vahvasti osuustoiminnan aatteeseen. Haastateltavat korostivatkin yhteistyön merkitystä toistuvasti:

meistä ei kukaan kuitenkaan ole siinä pisteessä, että yksin osaisi tehdä tavallaan kaiken, edes jostain osa-alueesta, että se porukan tuki ja se tasa-arvoisuus, yhteiset ideat ja innostus ja kaikki se, kyllä se on tärkeitä (O1)

kun yhdistää voimat, niin sitten siitä tulee paljon keskitetympi ja paljon helpommin ulospäin tuotava ja yleisölle markkinoitava asia, kuin se että jokainen itse sitten omaa kirjaansa yrittäis kaupitella tuolla (O3)

Osuuskunta yhdistää jäseniä myös hyvin konkreettisesti, sillä osa jäsenistä on tavannut toisensa ensi kertaa vasta osuuskunnan kautta. Myös Trobergin (2000, 7–12; 2006, 3–7) korostama verkostomaisuus tuli esille haastatteluissa ja yksi haastateltavista korosti erityisesti jäsenten mukana laajenevan verkoston merkitystä osuuskunnalle.

Yksi kaikissa kolmessa haastattelussa korostuva osuustoimintaan motivoiva tekijä oli osuuskunnan sisäinen rakenteellinen avoimuus. Osuuskumman hierarkiarakenne pyrittiin haastateltavien mukaan pitämään mahdollisimman vähäisenä ja esimerkiksi hallituksen toimintaa avoimena. Haastateltavat mainitsivat kolme osuuskunnan sisällä toimivaa elintä:

hallituksen, toimitusneuvoston ja ”markkinointitiimin”. Yhteisistä päätöksistä käytiin haastateltavien mukaan avointa keskustelua jäsenten keskinäisellä foorumilla, minkä lisäksi myös osuuskunnan kokoukset järjestettiin kyseisellä foorumilla, jolloin kaikilla oli tasa-arvoinen kommentoimis- ja äänestys-oikeus. Pienemmistä asioista saatettiin sopia nopeastikin keskustelufoorumin kautta. Osuuskunnan sisällä pyrittiin siis, erästä haastateltavaa mukaillen, saamaan kaikkien mielipide ja panos esille.

Kuten muillakin uusilla yrityksillä, oli Osuuskunnan pääasiallinen tavoite ja haaste haastatteluiden aikaan tehdä toiminnasta kannattavaa. Osuuskunnasta kerrottiin, ettei osuuskunta kyennyt toistaiseksi maksamaan jäsenilleen säännöllisiä palkkioita, vaikka pyrkimys oli, että tilanne korjaantuu toiminnan kehittyessä. Tekstien kirjoittajille osuuskunta maksoi kertomansa mukaan ”kustannussopimuksen mukaista palkkiota”. Myöhemmin osuuskunnan on tarkoitus painottaa palkkionmaksussaan tehdyn työn määrää ja laatua. Mahdollisesti tulevaisuudessa kertyvän voiton jakamisen periaatteet olivat kuitenkin Osuuskunnassa vielä pohdinnan alla. Osuuskunta pyrki kasvattamaan julkaisu- ja painosmääriään sekä kasvattamaan myyntiään, jotta toiminnasta tulisi taloudellisesti kannattavaa. Taloudellinen tavoitteellisuus ja toiminnan yritysmäisyys korostuivatkin haastatteluissa jopa yllättävän paljon. Julkaisujen oli erään haastateltavan mukaan tarkoitus olla kannattavia, koska kyse oli haastateltavan sanoja lainaten ”kuitenkin liiketoiminnasta” (O1). Toinen haastateltava totesi hieman ristiriitaisesti, että:

tavallaan kun ollaan yritys, niin rahaahan mekin halutaan tehdä, niinkun kaikki tässä maailmassa, mutta on se silti toisarvosta (O3)

Rahan tekeminen esiintyi siis toisarvoisena, mutta toisaalta toiminnan kannalta elintärkeänä tekijänä. Tuloksen tekemisen tavoitetta perusteltiin myös toteamalla, että:

tässä alkuvaiheessa pärjätään hyvin helposti ilman palkkiota koska ihmiset on vielä innoissaan tästä uudesta toiminnasta, mutta sitten, mitä pidempään tätä tehdään niin sitä enemmän ihmiset varmasti kokee, että tästä pitäis saadakin jotain (O2)

Tarkoitus oli haastateltavan mukaan myös pitää jäsenten työmäärät sellaisissa rajoissa, ettei osuuskunnassa toimiminen johtaisi jäsenten voimavarojen loppumiseen. Pyrkimys ei kuitenkaan haastatteluiden perusteella ollut ainakaan lyhyellä tähtämellä tehdä osuuskunnasta jäsentensä työllistäjää. Taloudellisiin tavoitteisiin suhtauduttiin paikoin myös avoimen

epäillen, ja eräs haastateltavista totesikin:

mutta toisaalta mä en myöskään koe, että se ois meidän ainoa päämäärä, se että me oltais niinkun itsenäisesti, että saatais myytyä niin paljon tavaraa, että kaikki jäsenet voisi sillä elää, että se on, mun mielestä vähän utopistinen kuva, että enemmänkin mä nään sen sellasena kulttuuritekona osittain (O3)

Varsinainen taloudellinen hyöty ei siis toiminut Osuuskumman tapauksessa motiivina tai edes tärkeimpänä päämääränä, mutta tällainen näkökulma on tuskin vieras muussakaan pienkustannustoiminnassa. Myös kilpailu on Osuuskumman toiminnan kannalta toissijainen tekijä, sillä osuuskunta nähtiin ensisijaisesti jäsentensä palvelijana eikä markkinatoimijana. Kirjailijan taloudellista asemaa ei pidetty haastatteluissa yleisesti hyvänä ja sama haastateltava totesi myös että:

no sen on muutenkin huomannut tuolla kaupallisellakin puolella, että kirjan julkaiseminen ei tuo hirveen paljon sitä rahaa -- ei sillä pysty elään edes kaupallisella puolella, mutta kyllä sitä vielä vähemmän tulee tällä osuuskuntatoiminnalla tällä hetkellä -- mä koen tän enemmänkin vapauttavana, semmosena henkireikänä ja mun omaa ammattitaitoa kirjottajana kehittävänä toimintana (O3)

Lisäten:

sehän on se surullinen tosiasia, että kirjottajan paras palkkio on se että se saa sen tekstinsä julki, koska se on niin hankalaa -- sekin tuntuu jo niin suurelta saavutukselta, että se rahallinen puoli on siinä pieni, mikä on osittain johtanut siihen, että se tulee pysymäänkin pieninä (O3)

Osuuskumman suhde myös itse osuuskuntamuotoon oli haastattelujen pohjalta jossain määrin ristiriitainen. Osuuskuntamuoto koettiin Osuuskummassa paikoin merkittäväksi, mutta toisaalta vain toissijaiseksi osaksi toimintaa. Erityisesti yksi haastateltavista koki, että osuuskunta on vain väline, eikä se itsessään muokkaa toiminnan laatua:

sillä on ehkä aika vähäinen merkitys, koska me alotettiin kuitenkin harrastuspohjalta ja keskustelufoorumien kautta, et siellä tehtiin erilaisia antologioita, ja se on aika pitkälti se sama työtapa, mikä on siirtynyt nyt sitten Osuuskumman työtavaksi, että yhdessä tehdään ja saa palautetta teksteistä ja ideoitaan antologioita yhdessä ja

tällä tavalla, ja että vaikka Osuuskummaa ei olisi, me todennäköisesti tehtäis jotain tämmöstä, mut pienemmällä volyyymilla (O1)

Osuuskuntaa pidettiin kuitenkin tietyllä tapaa positiivisena toiminnan muotona ja osuuskuntamuodon merkitystä kyseenalaistanut jäsenkin totesi osuuskuntamuodosta seuraavasti:

en mä tiedä onko siitä hyötyä, mutta ei siitä ainakaan haittaa ole, koska sehän on kuitenkin sellanen erilainen juttu, niin se herättää mielenkiintoa, sen voi ehkä laskea hyödyksi (O1)

Kaksi muuta haastateltavaa puolestaan korostivat osuuskuntamuodon merkitystä haastateluissa toistuvasti:

mä luulen, että monet kokee, että se on sillä lailla uudenlaista ja jonkinlaista kansalaisaktivismia, siinä on sellanen hyvä karma siinä ympärillä, että toimii tälleen osuuskuntamuodossa ja kirjottajat itse on siinä mukana -- se ei välttämättä sille yleisölle näyttäydy niin kaupallisena toimintana (O2)

Samat haastateltavat myös vastasivat myöntävästi, kun heiltä tiedusteltiin onko osuuskuntamuodosta imagohyötyä kustantajalle. Osuuskuntamuodon nähtiin siis antavan positiivisen kuvan ulospäin ja sen koettiin antavan myös hyvät puitteet kirjallisen työn tekemiseen. Toisaalta osuuskuntamuodon kannustavuutta luovan työn tekemiseen myös epäroitiin. Kuten Troberg (ks. esim. 2009a, 36–38) on tutkimuksissaan havainnut, yhtenä tärkeänä luovan työn edistäjänä nähtiin myös tässä osuuskunnassa tasa-arvoinen toimintaympäristö. Yksi haastateltava kommentoikin kysymystä osuuskuntatyöskentelyn luovuudesta seuraavasti:

kun jokainen tietää olevansa siinä taloudellisesti samassa asemassa, niin että siinä ei ole sellasta taloudellista hierarkiaa missään suhteessa, niin tota -- jäsenet voi niinkun kokea olevansa tasavertasena siinä ja se ehkä vapauttaa sitten enemmän sitä luovaa yhteistoimintaa (O2)

Yksi haastateltavista näki juuri julkaisukanavakysymyksen luovan työn edistäjänä, sillä osuuskunnan turvin omat ideat pääsevät helpommin julkaistavaksi:

se on kuitenkin sellanen selkee määräpaikka, mihin tuoda se tuotos, mikä se sitten onkaan -- niin se kannustaa tekeen sen loppuun ja tekeen sen hyvin loppuun, että kun tietää että sieltä löytyy sellanen tukiporukka ja ihmiset jotka uskoo siihen sun hommaan (O3)

4.1.2. Kirjallisuuden kenttä ja alakulttuurinen kustantaminen

Osuuskunnan toimiminen julkaisukanavana merkitsee sitä, että osuuskunta joutuu tekemisiin laajemman kirjallisen kentän ja sen lainalaisuuksien kanssa. Kuten aiemmin on todettu, päästäkseen osaksi kirjallista kenttää kustantamon täytyy pyrkiä täyttämään tietyt legitimitietin vaatimukset. Toisaalta erikoistuneet kustantamot pyrkivät ensisijaisesti vahvistamaan asemaansa oman alakulttuurinsa piirissä eli omalla alakentällään ja ovat näin Bourdieuta (1993, 118) mukaillen omassa erityisessä suhteessaan kenttään. Pienten ja vakiintumattomien kustantamoiden toiminta on tyypillisesti erilaisten portinvartijoiden rajoittamaa ja tämä kävi ilmi myös Osuuskunnan haastatteluissa.

Seuraavaksi käyn läpi haastateltujen jäsenten näkemyksiä Osuuskunnan suhteesta kirjalliseen kenttään. Jäsenet kuvailivat osuuskuntaansa haastattelussa muun muassa ”marginaaliseksi”, ”joustavaksi” ja ”nopealiikkeiseksi”. Haastateltujen vastauksissa korostui toiminnan pienimuotoisuus, mutta toisaalta myös tietynlainen dynaamisuus, ja Osuuskumma nähtiinkin toimijana, jonka on mahdollista tehdä nopeita päätöksiä ja rohkeita ratkaisuja. Lisäksi yksi haastateltavista totesi, että:

kustannusala on jossain murroksessa tällä hetkellä ja on just näitä uusia juttuja niin kun e-kirjat, että paljon on muuttumassa, niin mä näen, että meillä on mahdollisuus löytää se oma paikka ja muuttaa sitä tilannetta johonkin suuntaan, mutta en tiedä vielä mihin (O1)

Kuten kirjallisuuden kentästä on aiemmin todettu, ei sisäänpääsy kirjallisen tietoisuuden piiriin ole marginaalisille toimijoille helppoa. Rajankäynti amatöörien ja ammattilaisten välillä tuli esille myös Osuuskunnan haastatteluissa ja jäsenet korostivat omakustanteiden ja osuuskustantamisen välistä eroa. Osuuskumma pyrki erottautumaan omakustannustoiminnasta erityisesti harjoittamalla sisäistä vertaisarviointia, jonka perusteella työt saavat julkaisustatuksensa.

Haastatteluiden perusteella muodostui kuva siitä, kuinka laadunvalvonta Osuuskumman sisällä järjestetään. Jäsenten valikoiminen on Osuuskumman ensimmäinen laadunvalvonnan toimi. Uudet jäsenet hakevat jäsenyyttä osuuskunnan hallitukselta ja jäsenten valinnassa huomioidaan muun muassa aiemmat julkaisut ja ehdokkaiden aktiivisuus alakulttuurin sisällä. Hakemusten käsittelyä on saman haastateltavan mukaan helpottanut se, että useat hakijat ovat olleet toimijoille jo entuudestaan tuttuja, vaikka myös aivan uusia kasvoja on otettu mukaan toimintaan. Jäsenten valinnassa korostuu pyrkimys saada ryhmään hyvin sopivia kirjailijoita. Toimitusneuvosto on Osuuskumman toinen laadunvalvonnan väline, sillä toimitusneuvosto on se yksikkö, joka valikoi julkaistavaksi kelpaavat tekstit. Vaikka siis osuuskuntalaiset kustantamonsa omistajina tietyllä tapaa olivat myös omien tekstiensä kustantajia, pyrittiin Osuuskumman sisällä järjestämään tietynlainen vertaisarviointi niin, että jäsenen täytyi silti läpäistä osuuskunnan itselleen asettama julkaisukynnys.

Juuri Osuuskumman kustannusprosessissa osuuskunnan luonne jäsentensä apuna korostuu erityisellä tavalla. Osuuskummassa puutteellisia tekstejä ei hylätty suoralta kädeltä, vaan toistaiseksi julkaistavaksi kelpaamattomat tekstit palautettiin tyypillisesti takaisin kirjoittajalle kommenttien kanssa. Tarkoitus on, että osuuskunta palvelee näin jäseniään ja auttaa heitä kohti ”laadukkaampaa kustannustoimintaa” (O2):

jos meidän oma jäsen tarjoaa käsikirjoitusta, niin siinä on hyvin lyhyt se jono, että sitten saa nopeesti sen vastauksen että pitääkö sitä työstää vielä paljonkin ennen kuin se kelpaa, ja muuta sellasta, että se on varmaan semmonen suurin etu, minkä takia monet liittyy tähän (O2)

Kustannustoimittamisen merkitystä korostettiin haastatteluissa toistuvasti. Kaikki haastateltavat painottivat haastatteluissa myös julkaisukynnyksen olemassaoloa ja yksi haastateltavista totesi, että ”säälipisteitä” ei tekstien suhteen jaella. Kaikki haastateltavat kuvailivat kustantamon toiminnan ammattimaisuutta ”vaihtelevaksi”, mutta korostivat myös sitä, että ammattimaisuuteen kuitenkin kokoajan pyritään. Erään haastateltavan mukaan harrastemaisuus näkyi vielä, mutta juuri siihen osuuskunta pyrki jäsentensä apuna puuttumaan. Myös osuuskuntatoiminnan sivutoimisuus rajoitti osaltaan työskentelyn ammattimaisuutta. Osuuskummaan kuului kuitenkin myös aiemmin kustantamisen kanssa tekemisissä olleita henkilöitä ja nämä jäsenet tukivat kokemattomampia jäseniä. Eräs haastateltava arvioikin, että ammattimaisuuden kehittyminen on yksi tärkeä motiivi osuuskunnassa toimimiseen. Osuuskumman tavoitteena oli haastateltavien mukaan haastatteluiden aikaan tunnetta-

vuuden lisääminen ja paikan vakiinnuttaminen kustannuskentällä. Kirjallisen instituution näkökulmasta kustantamo pyrkii näillä toimenpiteillä lisäämään omaa uskottavuuttaan.

Kirjallisuuden kentällä kustantamot joutuvat tekemisiin erityisesti kirjakauppojen portinvartioiden kanssa. Osuuskumma myi haastatteluiden aikaan suurimman osan materiaaleistaan tukkuliikkeiden kautta, mutta myyntiä tehtiin myös oman verkkokaupan kautta sekä pieniin kirjakauppoihin ja suoraan lukijoille suuntautuvalla myynnillä. Lisäksi kustantamo myi e-kirjoja ulkopuolisen verkkokirjakaupan kautta. Sisään pääsy erityisesti suuriin kirjakauppoihin ei ole ollut haastatteluiden perusteella itsestäänselvyys. Toisaalta pieniin kirjakauppoihin oli mahdollista saada tuotteita myyntiin ottamalla yhteyttä suoraan kauppiaseen. Erilaiset kirjallisuuden kentän portinvartijat heikensivätkin haastateltavien mukaan mahdollisuuksia tavoittaa suurempia yleisöjä:

isojen kirjakauppojen valikoima on aina vaan suppeampi ja sitten siellä on niitä sisäänheittotuotteita ja muita, mutta me ei mitenkään pystytä semmoseen toimintaan, niin se on haasteellista -- ja sitten toinen on tää -- on saada nää kirjastojen portinvartijat paremmin tuntemaan meidät, koska kirjastot on kuitenkin merkittävä asiakasryhmä ja varsinkin silloin kun painokset on silleen sadoissa, eikä tuhansissa, niin se kirjastojen osuus on hyvin suuri (O2)

Yksi jäsenistä kuvailee kirjamyynnin esteitä näin:

kustantamon ja kuluttajan välillä on mun mielestä täysin käsittämätön vyyhti, jossa näkyminen maksaa tosi paljon ja siihen meillä ei oo rahkeita lähteä, siihen hakeen perinteisillä keinoilla sitä näkyvyyttä (O3)

Kirjallisuuden kentän näkökulmasta huomionarvoista Osuuskumman tapauksessa on tietenkin se, että osuuskunta toimii tietyllä tapaa omalla mikrokentällään. Haastateltavat arvioivat yleisesti, että Osuuskumman mahdollisuudet saavuttaa oma alakulttuurinen yleisönsä olivat hyvät, sillä kustantamo toimi tiiviissä yhteistyössä muiden alakulttuuristen toimijoiden kanssa. Erityisesti alakulttuurisen tuotannon puitteissa voisikin olettaa, että teoksen arvo määritellään ensisijaisesti vertaisryhmän piirissä. Osuuskumma nautti haastateltavien mukaan vahvaa luottamusta omalla alakulttuurisella kentällään ja omalla kentäl-

lä saadut tunnustukset katsottiin tärkeiksi.³⁴ Hirsjärvi (2009, 175) onkin tuonut esille, että esimerkiksi oman alakulttuurin kirjallisuuspalkinnoilla on huomattava merkitys scifi-harrastajille. Myös Bourdieu (1993, 121) on havainnut, ettei konsekraatio tule aina ylhäältäpäin, vaan legitimizeettiä saattaa kasvattaa myös epäinstituutiomaiset toimijat. Lisäksi oma alakulttuurinen kenttä nähtiin juuri sinä toiminnan piirinä, jolla Osuuskumman on mahdollista menestyä:

kun meillä on tavallaan tällänen erikoiskenttä, niin se on myös meidän vahvuus, koska me tunnetaan ite se meidän kenttä ja me julkastaan sinne -- ja isolla kustantamolla voi olla niin, että ne päästää helmiä käsistään, koska ne ei ymmärrä sitä alakulttuuria (O3)

Toisaalta haastatteluissa nousi myös esiin toive saavuttaa laajempia yleisöjä:

pidemmän aikavälin tavoite on saada tää spefi-kirjallisuus sillä lailla yleisemmin tunnetuksi, että tää laajempi yleisö sitten uskaltais ostaa ja lukea meidän kirjoja -- se haaste ei oo niinkään voittaa niitä muita yrityksiä, vaan saada tämä genre laajemman yleisön tietoisuuteen (O2)³⁵

Toinen haastateltava kommentoi tilannetta seuraavasti:

mä haluaisin murtaa ihmisten ennakkoluuloja siitä, mitä fantasia ja scifi on, tai voi olla -- niihin on hirveesti vielä ennakkoluuloja, etenkin vanhemmalla väellä, joiden mä uskon, että ne vois tykätä jos ne pääsis niistä ennakkoluuloistaan (O3)

Haastateltavat uskoivat, että läpimurto laajemman yleisön pariin on mahdollista tehdä esimerkiksi kirjallisuusblogien ja verkkoyhteisöjen avulla. Haastatteluissa korostui kuitenkin, että Osuuskumma on tietoisesti marginaalinen toimija. Marginaalisuus nähtiin positiivisena piirteenä ja jäsenet korostivatkin, että Osuuskummalla on tietynlainen paikka täytettävänä:

³⁴ Haastateltava viittaa hieman ennen haastatteluita julkaistuun Turun Science Fiction Seuran Atorox-tieteiskirjallisuuspalkinnon kärkikymmenikköön, jossa Osuuskumman jäseniä oli kuusi kymmenestä (ks. Turun Science Fiction Seuran kotisivut).

³⁵ Spefi-lyhenne viittaa spekulatiivisen fiktion genreen.

me tavallaan täytetään semmosta aukkoa, mitä muilta kustantamoilta on jäänyt, että me varsinaisesti ei koeta kilpailua, tai isot kustantamot ei oo kilpailijoita, koska niitä ei kiinnosta tämmönen samanlainen kirjallisuus kun meitä, ja sit toisaalta muut pienkustantamot ei myöskään silleen kilpaile, koska ne on keskittyneet eri aloille, että enemmän se on niin, että me tehdään yhteistyötä muiden pienkustantamoiden kanssa (O2)

Aiempi vastaava toiminta oli järjestäytynyt erilaisten yhdistysten muodossa ja erään haastateltavan mukaan Osuuskummaa pidetäänkin alakulttuurinsa piirissä omia materiaaleja julkaisevaan scifi-seuraan tai -yhdistykseen verrannollisena. Näin Osuuskumma on:

yksi askel pois päin tämmösistä yhdistyksistä ja yrityksen puoleen, mutta silti tuntuu, että jossain määrin meitä pidetään tämmöseen seuraan verrannollisena vielä, eikä niinkään kaupallisena toimijana, kauheesti, että silleen, se on tavallaan etu, että se yleisö sitten pitää meitä helposti lähestyttävänä ja vertaisena (O2)

Kaupallisen ja epäkaupallisen toiminnan rajavyöhykkeillä liikuttaessa huomionarvoista onkin se, kuinka Osuuskumma sijoittuu ulkopuolisten silmissä lähemmäs yhdistystoimintaa, kuin se osuuskunnan sisältä päin sijoitettaisiin. Vaikuttaisikin siltä, että Osuuskumma on hybridiorganisaatiomaisesti omaksunut toimintatapoja molemmilta puolilta, sekä harraste että kaupallisen kustannustoiminnan alueilta.

Osuuskumman haastatteluissa korostui ennen kaikkea positiivinen kokemus osuuskunnan vastaanotosta kirjallisuuden kentällä, eivätkä osuuskuntalaiset uskoneet, että osuuskuntamuodosta olisi ollut toiminnassa haittaa. Muut toimijat olivat suhtautuneet Osuuskummaan lähinnä kiinnostuneesti, joskin kiinnostus ei haastateltavien mukaan ollut aina tarpeeksi suurta, jotta kustantamo esimerkiksi saisi kirjojaan laajempaan levitykseen tai suuremman yleisön tietoisuuteen. Markkinoille pääsyn ongelmat ovat kuitenkin pienkustantamoille tyypillisiä, eikä näin ollen oletettavasti johdu pelkästään osuuskuntamuodosta.

4.1.3. Osuuskumma ja uudenlaisia toimintatapoja kirja-alalla

Osuuskumman toimintatavat poikkesivat monella tavalla tavanomaisesta kustannustoiminnasta, minkä vuoksi niitä on hyvä tarkastella itsessään sekä erityisesti suhteessa kustantamon osuuskuntamuotoon. Osuuskumman työskentelyssä korostuivat erityisen kollektiivinen työtapa sekä verkostomaisuus, joka johtui osin osuuskuntamuodosta, mutta

osin myös niistä tavoista ja välineistä joiden avulla osuuskunta työskenteli.

Osuuskummalla ei ollut yhteistä työtilaa ja osuuskunnan keskinäinen työskentely tapahtui pääosin verkon kautta. Osuuskummalla oli kertomansa mukaan keskinäinen suljettu internet-keskustelufoorumi, jolle yhteydenpito keskittyi ja jolla osuuskunnan kokouksia pidettiin säännöllisesti. Työskentely ei kuitenkaan tapahtunut pelkästään verkon välityksellä, sillä osuuskunnan jäsenet tapasivat toisiaan vapaamuotoisesti myös kasvotusten. Verkon välityksellä työskenteleminen juontaa Osuuskumman historiaan ja perustajajäsenten keskinäiseen foorumiin, mikä teki verkossa toimimisesta jäsenille luontevaa. Osuuskummalaiset kuvailivat osuuskunnan työnteon tapaa ”orgaaniseksi” ja ”itsestään muovautuvaksi”. Tehtävien jakamista mietittiin osuuskunnan sisällä yhteisesti ja jako oli joustavaa sekä tilanteet ja jäsenet huomioonottavaa. Jäsenet pääsivät siis halutessaan kokeilemaan erilaisia työtehtäviä kustantamon sisällä. Jotta asiat hoituisivat tavoitteiden mukaan, muodostettiin eri tehtävien ympärille vastuutyöryhmiä. Osuuskuntalaiset hyötyivät kertomansa mukaan avoimesta työnteon tavasta oppimalla uutta. Uuden oppimista pidettiin osuuskunnassa yhtenä niistä tekijöistä, jotka kompensoivat taloudellisten palkkioiden puuttumista.

Osuuskumman työtapana oli myös muihin osuuskustantamoihin verrattuna hyvin kollektiivinen. Esimerkiksi Osuuskumman novelliantologioita oli toimitettu yhdessä, niin että kaikki projektiin osallistuneet kirjoittajat olivat saaneet kommentoida toistensa tekstejä. Varsinaisten vastuutoimittajien lisäksi Osuuskumma käytti siis keskinäistä vertaisarviointia hyväksi toimitustyössä. Haastatteluissa tuli esille myös prosessikirjoittaminen osuuskunnan työtapana, mikä tarkoittaa sitä, että joitakin materiaaleja, kuten takakansitekstejä, saatettiin hioa yhdessä osuuskunnan foorumilla. Kollektiivinen työskentely nähtiin kirjoittajien kirjallisen työskentelyn kannalta hyödyllisenä:

kun kirjottajat kommentoivat toistensa tekstejä, niin niihin tulee niin paljon enemmän uusia näkökulmia ja uusia mahdollisuuksia, mistä se kirjottaja itse voi löytää uusia reittejä tai hyödynnettävää (O3)

Kollektiivinen työtapana on ominaista juuri fantasiaharrastajille, jotka ovat tuottaneet kollektiivisesti tekstejä jo ennen verkko-aikaa esimerkiksi kiertokirjeitä apuna käyttäen. Yhteisöllinen toiminta, yhdessä tuottaminen sekä amatöörien ja ammattilaisten suhteen hämärtyminen ovatkin teemoina olleet kyseisessä alakulttuurissa läsnä jo pitkään. (Hirsjärvi 2009,

126 & 163–164.) Sama haastateltava korosti myös kustannustoimittajan ja kirjoittajan suhteen laatua osuuskuntatyöskentelyssä:

mä näkisin, että me ollaan ehkä enemmän kontaktissa kirjoittajaan -- toimittamistyö ei ole niin suljettu -- se on keskustelevampaa jollain tavalla ja se on -- avoimempaa -- siinä ei kuitenkaan heilu sellanen viikate pään yllä, että mitä jos mä en halua tehdä tota muutosta tähän kässäriin, niin jääkö se pois kustannusohjelmasta (O3)

Verkon välityksellä työskentelemisellä oli osuuskuntalaisille suuri merkitys myös siksi, että osuuskunnan jäsenet asuivat eri puolilla Suomea ja osa myös Suomen ulkopuolella. Verkon kautta työskenteleminen säästää myös aikaa ja kustannuksia, kun yhteisiä toimitiloja ei tarvitse olla. Osuuskunnan keskinäinen suljettu keskustelufoorumi olikin haastateltavien mukaan osuuskunnalle elintärkeä, sillä foorumille koottiin kaikki osuuskunnan sisäinen informaatio ja sitä kautta kaikkien jäsenten oli mahdollista seurata eri projektien kulkua reaaliaikaisesti.

Toisaalta uudenlaiset toimintatavat näkyivät myös julkaisutoiminnassa. Sähköinen julkaiseminen liittyy olennaisesti Osuuskunnan toimintaperiaatteisiin. Haastateltujen mukaan Osuuskunnan perustajat olivat kokeneet, että e-kirjojen markkinoille tuominen oli hoidettu Suomessa huonosti ja Osuuskunnan pyrkimys olikin ollut hoitaa asiat paremmin. Osuuskumma oli jo perustamiskokouksessa päättänyt, että kustantamo julkaisee kirjansa ilman käyttöä rajoittavia DRM-suojauksia ja vesileimoja ja että e-kirjat tullaan julkaisemaan painettua kirjaa huomattavasti edullisimmassa muodossa.³⁶ Kustantamo oli kertomansa mukaan joutunut jopa jäämään pois sellaisesta e-kirjakaupasta, jossa suojauksia olisi julkaisuille vaadittu. Haastateltavat korostivat, että suojausten poisjättäminen oli selkeä kannanotto yleistä e-kirjakäytäntöä kohtaan ja oli erään haastateltavan mukaan Osuuskummalle myös ”brändikysymys”. Kustantamo aikoi tulevaisuudessa julkaista teoksia myös pelkästään e-kirjoina. Osuuskummassa uskottiin, että tekniikkatietoinen kohdeyleisö ottaa sähköiset julkaisut ylipäättään hyvin vastaan. Yksi haastatelluista kommentoi suoja- uksia näin:

³⁶ Digital Rights Management –suojauskella (DRM) tarkoitetaan tekniikkaa, jonka avulla digitaalisen tuotteen tekijä voi halutessaan rajoittaa tuotteen käyttöä ja myöhempää purkamista ja kopiointia. DRM-suojauksista lisätietoa löytyy esimerkiksi vuonna 2003 julkaistusta raportista *Digital Rights Management at the Wayback Machine*.

ne jotka haluaa laittomasti käyttää, niin osaa sen kyllä tehdä, oli siellä mikä rajoitus hyvänsä, että näillä teknisillä rajoitteilla haitataan ainoastaan rehellisten kuluttajien toimintaa ja sitten tota, siinä on sekin, että silloin kun asiakas ostaa tuotteen niin se tuote on asiakkaan, mutta kun näissä monissa teknisissä rajoitteissa on semmonen, että sitten myyjä voi rajoittaa sen tuotteen käyttöä myöhemmin ja kaikkee muuta semmosta älytöntä (O2)

Toinen haastateltavista kommentoi aihetta seuraavasti:

mun mielestä Osuuskumman yksi vahvuus on se, että se pystyis vähän niinkun rikkoon sitä konsensusta mikä nykyään on, nyt tällä hetkellä on e-kirjoissa, isojen kustantamoiden puolesta, että me just ei käytetä niitä DRM-suojauksia ollenkaan, eli jos joku todella kokee, että sen on tarve levittää meidän juttuja sitten tuolla netissä vapaasti, niin olkoon sitten niin, mutta kuitenkin semmonen -- kaikki ylimääräinen kuluttajan kiusaaminen on mun mielestä tarpeetonta (O3)

Linjaus edullisten ja suojaamattomien e-kirjojen myynnistä oli osuuskunnalle haastatteluiden perusteella tärkeää myös symbolisesti:

me saadaan tällä tavalla edistyksellisen kustantamon maine siinä hyvin pienellä valla ja se todennäköisesti vaan lisää myyntiä, eikä vähennä sitä, ja ollaan sitten ajateltu sitäkin, että kokeillaan julkaista jotkut kirjat tämmösellä CC-lisenssillä, mikä sallii sen vapaan levityksen sitten, että katotaan sitten, miten se vaikuttaa myyntiin ja kuluttajan mielipiteeseen (O2)³⁷

Näin Osuuskumman omaksuma toimintatapa vastaa omalla tavallaan aiemmin mainittuihin Herkmanin ja Vainikkalan lukutapatutkimuksessa esille tulleisiin näkemyksiin e-kirjojen ongelmista (ks. lisää Herkman & Vainikkala 2012, 90 & 93). Vaikka e-kirjat vaikuttavat käytännössä lähes kaikkien uusien kustantamoiden toimintaan, oli Osuuskumma ehkä pystynyt ratkaisemaan ongelman näin avoimella tavalla juuri siksi, että se oli kirjailijoiden omistama kevytrakenteinen osuuskunta. Näin kustantamo oli kyennyt tekemään perinteisestä näkökulmasta tekijänsuojaa heikentävän päätöksen. Osuuskumma ei myöskään

³⁷ Creative Commons -lisenssiä (CC) käyttävä tuottaja jakaa työnsä avoimesti luovuttaen tekijänoikeudet ainakin osittain muille ennestään tuntemattomille käyttäjille. Lisenssejä on eriasteisia ja jakaja voi jakaa työnsä esim. vain jakoon, vain ei-kaupalliseen käyttöön tai vapaasti muokattavaksi. Osuuskumma julkaisi lokakuussa 2013 ensimmäisen CC-lisenssillä varustetun teoksensa (Osuuskumma-kustannuksen tiedote; lisätietoa esim. Creative Commons -tietosivusto).

ollut kaupallisen kustantamon tavoin pakotettu suojelemaan liiketoimintansa kannattavuutta rakentamalla kirjailijan ja lukijan väliin tulevia rajoitteita. Sidosryhmänäkökulmasta katsottuna Osuuskumma koostuu oman alakulttuurinsa toimijoista, eli tärkeimmästä sidosryhmästään, mistä johtuen sen sisällä oli tietoa siitä, mikä lukijoille on lopulta tärkeää.

Yksi Osuuskumman alakulttuuriseen sekä myös yhdistysmäiseen toimintaan selkeästi liittyvä piirre on ilmaisen *Ursula*-julkaisun jakaminen (ks. esim. Hirsjärvi 2009, 161). *Ursula*-lehti on spekulatiivista fiktiota julkaiseva ”romanttinen lukemislehti” (Osuuskumma-kustannuksen kotisivut) ja siihen kirjoittavat sekä osuuskunnan jäsenet että ulkopuoliset kirjoittajat. Myös *Ursulan* olemassaoloa perusteltiin Osuuskummassa tietyn kirjallisen tyhjiön täyttämiseksi. *Ursula*-lehteä saa ladata suoraan Osuuskumman kotisivuilta, mutta sitä jaetaan myös kaupallisen e-kirjakaupan kautta. Kertomusten julkaiseminen aikakauslehtimuodossa ei ole mitenkään tavatonta, sillä suomalaisen kustannustoiminnan varhaisvaiheessa kirjallisten aikakauslehtien julkaiseminen kuului melko tyypillisesti kirjankustantamoiden toimintaan (ks. esim. Niemi 2000, 36). Toisaalta erilaiset amatöörijulkaisut kuuluvat olennaisella tavalla juuri scifi-harrastukseen. Hirsjärven mukaan fantasian harrastajat ovat läpi historiansa käyttäneet keskinäisiä julkaisujaan alakulttuurinsa omaehtoiseen kehittämiseen. (Hirsjärvi 2009, 125.)

Erityiseksi *Ursulan* tekee julkaisun ilmaisuus. Haasteltavat olivat jokseenkin erimielisiä *Ursulan* merkityksestä Osuuskumman toiminnassa. Kaksi haastateltavista korosti, että *Ursula* oli tavoittanut uusia lukijoita sekä antanut kustantamolle näkyvyyttä e-kirjasiakkaiden keskuudessa.³⁸ Toisaalta yksi haastateltavista epäili *Ursulan* markkinointivoimaa. *Ursulan* ajateltiin yleisesti tarjoavan matalan kynnyksen väylän tutustua spekulatiivisen fiktion alakulttuuriin. Ilmaiset julkaisut nähtiin Osuuskummassa alakulttuurille tyypillisenä piirteenä ja siksi myös luonnollisena osana kustantamon toimintaa.

³⁸ Haastateltavat korostivat *Ursulan* menestystä Elisa-kirja verkkokauppapalvelussa ja sitä kuinka näkyvyys Elisassa saattaisi tuoda uusia lukijoita myös muille kustantamon teksteille.

4.2. Osuuskunta Poesia: taiteellisista lähtökohdista

Poesia on vuonna 2010 perustettu runoutta kustantava osuuskuntamuotoinen kustantamo, jossa oli haastatteluiden aikaan noin kaksikymmentä jäsentä. Kustantamo oli osuuskuntana julkaissut noin kolmekymmentä teosta, minkä lisäksi kirjoja oli julkaistu myös osuuskuntaa edeltäneessä poEsa-sarjassa. poEsa-sarjan toiminta on poikennut monella tapaa nykyisestä osuuskunnasta. Myös sarjan taustalla oli pyrkimys julkaista taloudellisesti kannattamatonta runoutta, mutta keinona käytettiin tuolloin mahdollisimman alhaisia painatuskuluja eli tarvepainatustekniikkaa. poEsa-sarjaa kustansi *Kirja kerrallaan* -kustantamo yhteistyössä *Runoyhdistys Nihil Interitin* kanssa. Aloite osuuskunnan perustamiseen tuli runoyhdistyksen sisältä. Poesia koostui haastatteluiden aikaan lähinnä runoilijoista, mutta mukana oli myös muutama jäsen, jotka eivät itse kirjoittaneet tai kääntäneet tekstejä (mm. tutkija, graafikko). Myöskään Poesia ei ollut jäsentensä ensisijainen työnantaja, vaan jäsenet työskentelivät tahoillaan muun muassa opettajina, kriitikoina ja tutkijoina. Haastatteluiden aikaan noin puolet Poesian julkaisemista töistä oli muiden kuin osuuskunnan jäsenten kirjoittamia.

Seuraavaksi käyn läpi Osuuskunta Poesian toimintaa taustatietolomaketta ja haastatteluita apuna käyttäen. Haastattelin kolmea pitkäaikaista jäsentä, joilla kaikilla oli kokemusta sekä Poesian käytännön työskentelystä että osuuskunnan hallinnosta. Joukossa oli myös sekä Poesian kautta julkaisseita että kustannustoimittajana toimineita runoilijoita. Ainakin yksi haastateltavista oli julkaissut teoksia myös toisen kustantamon kautta. Poesia oli haastatteluiden aikaan julkaisumääränsä puitteissa jo melko vakiintunut toimija, mutta toisaalta toimintatapoja haettiin edelleen. Bourdieun (1993 47–48) kirjallisuuden kenttää koskevan teorian mukaan Poesia olisi juuri sellainen kustantamo, joka sijoittuisi vahvimmin kentän ytimeen, eli autonomisen kirjallisuuden kentälle. Voisikin kysyä, kuinka osuuskuntamuotoinen runokustantamo onnistuu sijoittumaan tarkoin vartioidulle kirjallisuuden kentälle. Käsitelen tässä luvussa myös Poesian harjoittamaa avoimen jakamisen periaatetta.

4.2.1. Poesia osuuskuntana

Osuuskunta Poesian perustaminen liittyi läheisesti osuuskuntaa edeltäneeseen poEsa-sarjaan. Sarjan kanssa toimineet kokivat, että kustannustoiminta olisi mielekkäämpää, mikäli se saataisiin järjestettyä suunnitelmallisemmin. Oman osuuskunnan toivottiin muun

muassa mahdollistavan kirjojen tarkoituksenmukaisemman levityksen ja markkinoinnin, eli näkyvyyden lisäämisen, sekä tuovan yhteisöllisyyttä sarjan ympärillä toimivien keskuuteen. Yksi haastateltavista kuvasi tilannetta seuraavasti:

oli sellanen tunne, että ne teki niin hyvää työtä, että haluttais jotenkin saada se toimimaan silleen, että ne pääsisi samaan asemaan kaikkien muitten julkaistavien kirjojen kanssa (P3)

Lisäksi tarvepainatukseen nojautunut Kirja kerrallaan ei täysin palvellut tekijöiden toivomuksia kirjojen laadusta sillä kirjoista haluttiin tehdä myös materiaaliensa puolesta laadukkaita ja viimeisteltäviä. Samalla myös kustannuskenttään vaikuttaminen ja uuden toimijan perustaminen runouden kentälle kiehtoi jäseniä. Oman kustantamon perustamisen taustalla olikin luottamus runoilijanäkökulmaan, eli runoilijoiden omaan asiantuntemukseen:

se oli se keskeinen ajatus, eli tavallaan tekijät ottaa ne tuotantovälineet haltuun ja meidän ajatus oli sellanen, että me pystytään vähintään samaan laatuun kun ne jotka tekee sitä palkattuna (P2)

Yksi haastateltavista kuvasi tilannetta näin:

meistä tuntui yksinkertaisesti, että muutamia ihan harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta, niin runouden kustantaminen oli jotenkin ehdollistunut hirveän paljon semmoselle aikakäsitykselle, joka ei vastaa runouden aikakäsitystä, kirjoja tehdään, toimitetaan liian nopeasti, niistä kirjoista tehdään tämmöstä suhteellisen nopeaa kulutusta ja nopeaa puheavaruutta mahdollistavia tuotteita, me haluttiin ikään kuin lähteä pohtimaan sitä, että jos unohdetaan taloudelliset realiteetit, millanen olisi ihan teellinen tilanne tehdä runokirjoja (P1)

Juuri runouden pelkistyminen kirjatuoannoksi, jolla ei ole juurikaan tekemistä itse runouden kanssa huolestutti haastateltavaa:

haluttiin löytää semmonen kustantamisen muoto, jossa kaikki osatekijät käsikirjotuksen valitsemisesta lähtien ikään kuin perustuu sen laadun tunnistamiseen ja luopuu nopean taloudellisen hyödyn ajatuksesta (P1)

Näin Poesian perustamisen taustalla oli tarve tuoda vaihtoehtoinen kustannusmalli kaupalliselle kustannuskentälle. Taloudellisista pakotteista olikin Poesiassa pyritty eroon eri tavoilla. Perinteisen kustannustoiminnan näkökulmasta ehkä erikoisinta on se, etteivät kustannustoimittajat ainakaan haastatteluiden aikaan saaneet palkkioita työstään. Kirjailijat toki saivat tavanomaiset tekijäpalkkiot kirjoistaan, minkä lisäksi joistakin käytännön töistä maksettiin niistä tehtävistä vastaavalle henkilölle palkkaa (esim. kirjakaupan ja toimiston hoito, kirjanpito, taitto, kansisuunnittelu). Vaikka myös Osuuskummassa toimittiin pitkälti harrastepohjalta, ero Osuuskumman ja Poesian välillä oli siinä, että Poesian tapauksessa kyse oli toimintaa määrittävästä linjauksesta. Rahan nähtiin jopa mutkistavan asioita ja yksi haastateltavista totesikin, ettei toimintaa haluttu:

altistaa sille, mikä tulee väistämättä mukana, jos johonkin liittyy raha, että aletaan katsoa aikatauluja, että mitä on realistista olettaa jotain tiettyä palkkiota vastaan (P1)

Yksi haastatelluista kuitenkin kyseenalaisti tämän linjauksen toteamalla, että käytäntö on jonkinlainen ”aikapommi” (P3), joka saattaa jossain vaiheessa purkautua.

Haastateltavat korostivat, että toiminta osuuskunnassa palkitsee aineettomalla tavalla, kuten onnistumisina ja kokemuksena siitä, että Poesian kirjallisella työllä on merkitystä runoudelle. Myös Poesiassa oppiminen ja itsensä kehittäminen nähtiin toimintaan motivoivana palkkiona. Haastatteluissa korostuikin, että poesialaiset näkivät kustantamossa toimimisen etuna oman kirjallisen työn kehittämisen sekä kustannustoimittajien että huolellisesta kustantamisesta nauttivien kirjailijoiden näkökulmasta:

toimittaminen on semmosta työtä, että jokainen oppii aina toisten käsikirjotuksista puhuessaan jotain ammattiinsa liittyvää, oli se ammatti tai taloudellinen toimeentulo kiinni opettamisessa tai kääntämisessä tai omassa kirjottamisessa, niin mä en tällä hetkellä keksi parempaa koulua kun esimerkiksi toimittaa semmosten runoilijoitte, kun Erkki Filander tai Olli-Pekka Tennilä runokokoelmia (P1)

Kustannustoimittaminen ei ollut Poesiassa yksipuolista, sillä sama henkilö saattoi sekä toimittaa toisen runoilijan kirjaa, että kirjoittaa omaa teostaan Poesialle. Poesian ilmapiiriä pidettiin haastatteluissa luovaan työhön innostavana ja kirjalliseen työhön uppoutumiseen kannustavana. Lisäksi Poesiassa toimimisen hyöty saattoi tulla esiin myös muuten, kuten erilaisina kontakteina, jotka näkyivät esimerkiksi luennoimispyyntöinä. Kuten Osuuskum-

massakin, myös Poesiassa kirjallisen verkoston laajeneminen nähtiin yhtenä tärkeänä hyötynä. Osuuskuntamuoto oli auttanut myös joidenkin apurahojen hakemisessa. Hyödyt olivat kuitenkin kaikille jäsenille erilaisia ja toisille konkreettisempia kuin toisille.

Myös Poesiassa toimiminen itsessään nähtiin jonkinlaisena ansioitumisen merkinä. Eräs haastateltava arvioi, että jäsenten motivaatio osuuskunnassa toimimiseen kasvoi tunnustuksen lisääntyessä, sillä työ koettiin menestyksen myötä kokoajan merkittävämmäksi. Myös jäsenten keskinäinen ammatillinen kunnioitus toisiaan kohtaan vaikutti olevan Poesiassa tärkeä motivaation lähde. Muiden kirjailijoiden vertaispaine toimi jäsenille myös positiivisena haasteena. Yksi haastateltavista kommentoi asiaa näin:

niin se tuntu vähän liian hienolta ollakseen totta, että ne samat tyypit on valmiita lähteen mukaan tälläseen projektiin, joka ei välttämättä taloudellisesti hyödytä ketään millään tavalla (P2)

Lisäksi työn merkitys sekä yhteisöllisyys korostuivat motivaation lähteinä:

niin en mä tiedä löytäisiks mä välttämättä itsestäni samaa energiaa, ellei se asia itsessään ois sellanen, joka kutsuu äärelleen (P1)

siinä on sellanen yhteiskunnallisen toiminnan luonne, että tehdään jotain uutta tässä maailmassa ja toisaalta sitten sellanen sosiaalinen yhteisöön kuuluminen, että tietysti se on aina hirveen yhdistävää, jos tehdään yhdessä asioita (P3)

Suhde rahaan vaikutti siis olevan Poesian toiminnassa toissijainen. Toisaalta myös Poesian haastatteluissa korostui, että tietyn tasoinen taloudellinen kannattavuus on kustantamolle sen toiminnan jatkumisen kannalta elintärkeää. Kirjojen myynnillä pyrittiin luonnollisesti kattamaan kaikki kustantamon pyörittämisestä koituvat kulut sekä turvaamaan uusien teosten kustantaminen. Näin jokaisen teoksen oli itsessään tarkoitus olla kannattava. Aloittelevan kustannustoiminnan ongelmiin kuuluu muun muassa se, ettei kustantamolla ole vielä vanhaa tuotantoa, joka toisi myyntituloa nykyiseen toimintaan. Siitä huolimatta, että runouteen viitataan tyypillisesti kannattamattomana julkaisutoimintana, olivat Poesian teokset haastateltavien mukaan kuitenkin niin kannattavia, että ne maksoivat itsensä sekä myös tulevaa tuotantoa. Vaikka Poesia suhtautui vakavasti taloutensa hoitamiseen, haluttiin se pitää selvästi erossa toimituksellisesta työskentelystä:

sille talousajattelulle pitää pystyy rakentaa muuri, niinkun tavallaan, toimituksen ja muun osuuskunnan väliin, eli toimituksen pitää toki olla tietoinen ja pitää tietoisena, mut siinä pitää olla muuri, taloudelliset asiat ei saa millään tavalla vaikuttaa toimituksen työskentelyyn, se on kokonaan toinen foorumi (P2)

Osuuskunnan talouden ehkä merkittävin ominaispiirre taiteellisen toiminnan näkökulmasta on se, ettei osuuskunnan tarvitse pyrkiä hyödyttämään ulkopuolista omistajaa. Rahapalkkioiden poisjättäminen ja voitontavoittelemattomuus nähtiin Poesiassa myös ideologisena motivaation lähteenä. Yksi haastateltavista kommentoi asiaa näin:

jos mennään niihin hyviin puoliin, niin se että meillä on ideologinen lupa olla ajattelemtta omistajan etua, eli se että omistajuus ei sinänsä ole osuuskunnassa merkittävä asia, eli me voidaan laittaa ne kaikki vähät rahat ja resurssit mitä meillä on suoraan siihen meidän omaan, siihen toimintaan mitä me halutaan tehdä, täysmääräisesti (P2)

Myös Poesiassa osuuskunnan etuna pidettiin omistuksen tasaisuutta siksi, että koska kukaan ei yksipuolisesti omista osuuskuntaa, on kaikilla mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan sen toimintaan ja tuomaan omia ajatuksiaan mukaan.

Poesiassa oli myös käyty sisäistä keskustelua siitä, onko kyse työosuustoiminnasta. Yksi haastateltavista kuitenkin korosti, että koska osuuskunnan tarkoitus ei ollut auttaa jäseniä elinkeinon harjoittamisessa, vaan pikemmin kehittää kustantamoaan kirjallisena toimijana, ei Poesiaa voinut lukea työosuuskunnaksi. Haastatteluiden perusteella vaikuttaisi siitä, että Poesiassa yhteistyö oli toimintaa korostuvasti määrittävä tekijä itsenäisen työnteon turvaamisen sijaan. Yhteistyö näkyi Poesiassa erityisesti käytännön tasolla eli kustantamo pyöritettäessä. Juuri yhteistyön nähtiin mahdollistavan sen, ettei toiminnasta tule yksittäiselle jäsenelle liian raskasta ja vastuut pyrittiin jakamaan tasaisesti. Tämän lisäksi yhteistyön ajateltiin liittyvän olennaisella tavalla myös kirjalliseen työhön:

mä katson, että nää niveltyy ja solmiutuu toisiinsa, et se mitä itse haluaa tehdä liittyy aika paljon myös siihen ymmärrykseen, mitä saa siitä mitä muut tekee ja liittyy ikään kuin siihen haluun kannatella sitä runouden aika hiljaista ja hidasta asemaa taiteenlajina, jolloin tavallaan se jo itsessään poissulkee sellasen perin narsistisen julkaisuhalukkuuden ja pyrkimyksen käyttää Poesiaa semmosena kynnyksenä, jonka kautta sylkee omia teoksia maailmaan (P1)

Toisaalta osuustoiminnallisuuteen liittyvää täydellistä demokratiaa ei nähty aina kustantamiselle ihanteelliseksi toimintatavaksi, sillä liian konsensushakuisessa ilmapiirissä hyvätkin ideat saatetaan sivuuttaa. Epäselvä toiminnankuva oli aiheuttanut myös osuuskunnan sisällä tietyntylaisia ongelmia, kun toiminnan tapoja oli toisinaan haettu jäsenille tutummasta yhdistystoiminnasta. Haastateltavat kuitenkin korostivat osuuskunnan ja yhdistysmuodon eroja painottamalla osuuskunnan jäsendemokratian merkitystä. Yksi haastateltavista kommentoi yhteisöllisen kustantamisen haasteita seuraavasti:

suurin haaste varmaan liittyy siihen, että monet runotoimijat on tottunut toimiin yhdistyksissä ja yhdistykset on luonteeltaan, niinkun pitääkin, hirmu avoimia ja demokraattisia, ja kirjoissa pitää olla tiettyä näkemyksestä diktatuuria mitä tulee laatuun, elikkä tavallaan niinkun, on äärimmäisen vaikea sanoa ystävälle, että tämä kirja ei ole tarpeeksi hyvä, se ois helpompaa sanoa, jos kustantamorakenteet ois kätkeymät tai anonyymimmät (P1)

Myös Poesiassa ongelmia aiheuttivat epäselvyydet siinä mielletäisiinkö osuuskunnan toiminta taloudellisesti tavoitteelliseksi liiketoiminnaksi. Yhdeksi osuustoiminnan haasteeksi muodostuikin haastatteluiden pohjalta kustantamon käytännön pyörittämisen, eli liiketoiminnallisuuden ja luovien päämäärien yhtäaikainen toteuttaminen. Lisäksi joidenkin tiettyjen tukimuotojen, kuten joidenkin apurahojen hakeminen ei ole liiketoiminnaksi mielletävissä osuuskunnassa mahdollista. Myös Poesiassa korostui osuuskunnan ulkopuolisten toimijoiden paikoin ristiriitainen suhtautuminen kustantamoon:

ihmiset ei sinänsä ehkä hahmota osuuskuntaa kauheen selvästi, jolloin sitä on sitten vaikea kommentoida, mutta on aika jännä, että meitä ajatellaan yrityksenä tiettyssä tilanteessa, yhteisönä, tai niinkun tämmösenä yhdistysmäisenä toimijana tiettyissä tilanteissa, ja se on vähän tapauskohtasta (P2)

Myös Poesiassa osuuskuntamuodon merkitystä kustantamon toiminnalle epäiltiin. Osuuskuntamuoto nähtiin Poesiassa kirjallisen työn tarpeita palvelevana, eikä niinkään toimintaa ohjaavana tekijänä. Yksi haastateltavista korosti osuuskuntamuodon toissijaisuutta toteamalla, että osuuskunta on aina lopulta jäsentensä näköinen, eikä muoto näin kerro vielä paljoakaan toiminnan laadusta. Toisaalta sama haastateltava näki osuuskuntamuodosta olevan myös etua:

osuuskuntamuoto auttaa asettamaan asiat järjestykseen sen toiminnan ja talouden välillä -- arvojen ja talouden välillä (P2)

Haastateltavat eivät nähneet osuuskuntamuodon itsessään olevan kirjallisuuden kentällä mitenkään radikaalia, vaikka Poesia toimi paikoin juuri vanhoja käytänteitä ja kaupallista konsensusta rikkoen. Osuustoiminnan arvoista Poesiassa nähtiin korostuvan demokraattisuuden, keskinäisen avun eli yhteistyön ja siihen liittyvän horisontaalisuuden. Haastateltavat arvioivat myös, että osuuskuntamuodolla ja osuustoiminnan arvoilla on symbolista merkitystä jäsenille. Yhden haastateltavan mukaan osuuskunta itsessään ei määrittele toiminnan päämääriä, vaan arvot tulevat jostain muualta:

teknisesti ottaen meille ei kauheesti oo merkitystä sillä, että ollaaks me juridisesti osuuskunta vai ei, mutta kun me sanotaan olevamme osuuskunta, niin me liitetään siihen jotain mielikuvia (P2)

4.2.2. Kirjallisuuden kenttä ja runouden edellytykset

Poesian taustalla oli siis pyrkimys kustantaa laadukasta runoutta. Kaikki haastateltavat nostivat esille suomalaisen runouden kentän heikon tilan, mikä näkyi erityisesti pieninä kustannusmäärinä ja esikoisteosten vähäisenä määränä. Runojulkaisujen asema oli haastateltavien mukaan kustannuskentällä niin huono, että pelkästään runojen kustantamisen ylläpito oli yksi toimintaa kantavista motiiveista. Onkin huomattava, että vaikka runous nauttii kirjallisuuden kentällä yleistä arvostusta ja sitä voidaan bourdieulaisittain pitää yhtenä kirjallisuuden kentän autonomisimmista lohkoista, on sen tilanne kaupallisen kustannustoiminnan puitteissa heikko (ks. esim. Bourdieu 1993 47–48). Poesialaisten näkemykset kentän autonomisen ytimen eli runouden heikosta asemasta saattaisivat Bourdieun (emt., 37–39 & 117) teoriaa mukailleen viitata kirjallisuuden kentän yleisen autonomisuuden heikkenemiseen.

Haastateltavat korostivat, että vaikka Poesiaa oli usein pidetty ensisijaisesti kokeellisen runouden kustantamona, edustavat sen julkaisemat teokset monia erilaisia lähestymistapoja runouteen. Poesialle oli erään haastateltavan mukaan pyritty jopa tietoisesti antamaan ”suunnannäyttäjän roolia” (P3). Toisaalta Poesian arvioitiin uudistavan kenttää uusilla toimintatavoillaan. Kuten Osuuskummassa, myös Poesian toiminnan taustalla olennaisinta vaikuttaisi olevan jaettu näkemys siitä, että omaa alakenttää tulisi kehittää

pidemmälle:

haluan olla mukana kehittämässä runouden julkasukenttää, ja runouden kenttää noin niinkun laajemmin, koska selvästi alko näyttään siltä, että runous ei pysy elinvoimaisena pelkästään isojen kustantamoiden voimin, vaan tarvitaan aktiivista kenttää ja erikokosia tekijöitä (P2)

Myös Poesian haastatteluissa kävi ilmi, että marginaalisuudesta huolimatta tarkoitus oli myös laajentaa runouden kenttää ja lukijakuntaa. Yksi haastateltavista kuitenkin korosti, että Poesian tarkoitus oli nimenomaisesti tuoda esille runoutta teoksina, eikä esimerkiksi mediaailmiöinä:

pyritään tekemään niistä teoksista niin laadukkaita, että ne tavallaan viettelee omien ominaisuuksiensa varassa runouden ystäviä vähitellen, että ikäänkun tän muotoisesti tehtyjen runokirjojen äärelle, ja se vaatii hitautta kaikessa, se vaatii meiltä hermoja, että se vähä vähältä löytyy se lukijakunta, niinkun puhuin aiemmin, että semmosella hype-tyyppisillä kuohunnoilla ei tuu oikeita lukijoita, että sen pitää olla rauhallista, luottaa siihen, että neljä vuotta sitten tehty kirja löytää perille (P1)

Sama haastateltava totesi, että pienenä toimijana Poesia oli edelleen jossain määrin piilossa yleisöltä. Haastateltava arvioi kuitenkin, että tunnettavuuden kasvun hitaus johtuu osaltaan runouden hitaasta ominaislaadusta, eikä sitä voi näin suoranaisesti edistää.

Kuten Osuuskummassa, myös Poesiassa osuuskunta oli muodostettu jo olevan ryhmittymän kesken. Haastatteluista kävi myös ilmi, että osuuskuntamuoto oli aiheuttanut Poesialle pienimuotoisia uskottavuusongelmia kustannustoiminnan varhaisessa vaiheessa. Tällöin toimintaa oli kritisoitu muun muassa kyseenalaistamalla jäsenten kyky pitää ystävyys-suhteet erillään kustannustoiminnasta. Toisaalta eräs haastateltava korosti, että jokaisella aloittelevalla kustantamolla on uskottavuusongelmia ja kyse on lopulta toimijoiden uskottavuudesta, eikä toimintamuodosta.

Muut kustannuskentän toimijat eivät olleet alun jälkeen juurikaan kommentoineet Poesian toimintaa osuuskuntana. Poesialaiset kokivat, että kustantamo itsessään herätti kirjallisuuden kentällä lähinnä mielenkiintoa ja muiden toimijoiden suhtautuminen Poesiaan oli ylipäätään positiivista ja kannustavaa. Poesian paikkaan kentällä vaikutti luonnollisesti myös se, että suuri osa Poesian kirjailijoista julkaisi teoksia myös jonkun toisen, vakiintuneem-

man kaupallisen kustantamon kautta. Haastateltavien mukaan suuremmat kustantamot eivät kokeneet Poesiaa kilpailijana, sillä Poesia toimi erilaisella sektorilla kuin kaupalliset kustantamot toimivat. Näin edes kustantamoiden listoilla olevien kirjailijoiden jäsenyys Poesiassa ei ollut muille kustantamoille ongelma, sillä varsinaista kilpailuasetelmaa ei päässyt muodostumaan. Muut kustantamot saattoivat nähdä Poesian toiminnan haastateltavien mukaan jopa positiivisena, sillä Poesian oli tunnustettu kehittävän runouden kenttää myös yleisemmän edun nimissä. Näin Poesia oli muille kustantamoille enemmänkin mielenkiintoinen seurattava kuin varsinainen kilpailija. Myös osuuskuntamuodolla arveltiin olevan vaikutusta, sillä osuuskuntaa ei mielletä yhtä helposti kilpailijaksi. Toisaalta Poesialle osoitetut palkinnot ja muu menestys saattavat erään haastateltavan arvion mukaan kiristää kilpailuasetelmaa ja lopulta myös välejä kentällä.

Poesian asema kentällä oli siis vakiintunut alun uskottavuusongelmien jälkeen. Yksi haastateltavista kommentoi Poesian suhteen kehittymistä runouden kentän instituutioihin seuraavasti:

institutionaalisesti on ihan selvä, että Olli-Pekan³⁹ Runeberg-palkinto muutti vii mestään kaiken, että se on kentän hyväksyntä sille, että me ei olla jotenkin et kyse ei oo siitä, että ois vaikka kirjailijoita, jotka ei saa kirjojaan muualla läpi -- sen takia kaikki ne palkinnot ja ehdokkuudet, joita me saadaan on hirveen hyviä ja tärkeitä institutionaalisessa mielessä, koska ne viimestäänkin sammuttaa semmosen puheen, joka vaikka joskus 2007, 2009 vielä liittyi Ntamon ja Poesian kaltasiin kustantamoihin, että ajateltiin, niinkun julkisessa keskustelussa aika yksinomaan, että nää ei edes oo kustantamoja ja täältä tulee semmosia käsikirjotuksia, jotka ei mee muualta läpi, ja sit, se miten paljon meidän kirjoista kirjoitetaan, miten loistavia kriitikkejä ne saa, miten paljon ne kuitenkin myy ollakseen runokirjoja, niin kaikki tää on näyttänyt vuosien saatossa, että toi onkin kaikesta huolimatta perustunut laatuun ja kykyyn nähdä sitä mikä on kiinnostavaa, ja se on myös ehkä helpottanut asemoitumista kentälle (P1)

Yksi haastateltavista kommentoi jäsenten kaksoisroolia kirjoittajina ja julkaisijoina toteamalla, ettei kirjallisten ryhmittymien omatoiminen kustantaminen ole kirjallisuushistoriassa kovinkaan poikkeavaa. Haastateltava myös totesi, että arvion ammattimaisuudesta tekevät lopulta kriitikot ja teosten lukijat.

³⁹ Haastateltava viittaa tässä Olli-Pekka Tennilän vuonna 2014 saamaan Runeberg-palkintoon.

Kuten on jo todettu, runous edustaa bourdieulaisittain tulkittuna autonomista kirjallisuuden kenttää ja juuri sitä aluetta, jolla taloudelliset tulokset karttuvat kaikkein hitaimmin. Autonomisella kentällä kustantaessaan teosta kustantaja ottaa suuremman riskin, sillä teoksen menestys käy tyypillisesti toteen vasta pitkän prosessin jälkeen kun tunnustus muulta kulttuurin kentältä on saavutettu. (Bourdieu 1993, 101.) Haastatteluissa korostuikin runon talouden hidas logiikka ja runokustantamisen heikko kannattavuus:

se on melkein mahdotonta saada runokirjat kannattamaan taloudellisesti, että se että miten pelkästään runoutta kustantava kustantamo voisi kannattaa, on hyvä kysymys, että siinä mielessä tää on niinkun kulttuuritoimintaa jotenkin (P3)

Yksi haastateltavista korosti myös runouden toimittamisen vaatimaa aikaa lajityypille ominaisena piirteenä ja huomautti, ettei tällaiselle hitaudelle ole kaupallisessa kustannustoiminnassa enää tilaa. Haastateltava kritisoikin runouden kustantamisen laatua kaupallisissa kustantamoissa nykyisellään riittämättömäksi. Haastateltava moitti suurten kustantamoiden kiireellistä kustannustoimittamista, mistä johtuen yksittäiseen teokseen käytettävä aika jää minimaaliseksi, eikä todellista toimittamista näin oikeastaan tapahdu. Nopeassa tuotannossa laatu siis kärsii, eikä teoksen ole edes tarkoitus kestää kirjakaupan myyntisykliä pidempää aikaa. Hidas toimitusprosessi antaa myös kirjailijalle aikaa panostaa työhönsä ja sama haastateltava arvioikin hitauden lopulta kannattavan:

runokirjaa ei ole talouden näkökulmasta mitään järkeä toimittaa vuotta, mutta sitten kun se saa Runeberg-palkinnon, niin sit se on kummasti, jotenkin vaikkei siitä saa sitä taloudellista korvausta, niin siitä tulee semmonen aika hyvä meininki (P1)

Myös Poesiassa pyrittiin kehittämään teosten levitystä ja jakamista ennakkoluulottomasti. Yksi syy siihen, että Poesia oli järjestetty osuuskunnaksi oli että organisoituneella toimijalla on helpompi pääsy laajempaan kirjalevitykseen. Toisaalta pelkkä kirjakauppoihin pääsy ei vielä takaa kirjojen myyntiä, ja yksi haastateltavista totesikin, että kirjamyynti alkaa vasta silloin kun kirja saa näkyvyyttä. Poesia oli haastatteluiden perusteella onnistunut pyrkimyksessään saada paremmat edellytykset levittää julkaisujaan. Yksi haastateltavista toi esille, että näkyvyys oli viime aikoina saavuttanut uuden tason juuri erilaisten palkintojen myötä.⁴⁰

⁴⁰ Haastateltava viittaa tässä Poesian vuonna 2013 saamiin tunnuksiin: Runeberg-palkinto (Olli-Pekka Tennillä 2013), Tanssiva karhu -palkinto (Jukka Malinen 2013), Katri Vala -palkinto (Teemu Manninen 2013) ja Helsingin Sanomien esikoisteos-palkinto (Erkka Filander 2013).

Jäsenet valikoituvat myös Poesiaan aiemman kirjallisen uransa perusteella. Koska Poesia pyrki välttämään hallitsematonta laajenemista, jäsenen valintaan oli vaikuttanut myös se, toiko kyseinen jäsen Poesialle jotain uutta osaamista. Osuuskunnan jäsenmäärän ei haastateltavien mukaan ollut tarkoituksenmukaista kasvaa, sillä jokainen uusi jäsen tuo toimintaan lisää haasteita. Liiallinen laajeneminen aiheuttaisi byrokratian lisääntymistä, mitä ei osuuskunnassa pidetä tavoitteenmukaisena. Yksi haastateltavista korosti, että taidetta tehdessä neuvottelu on tärkeää, mikä puolestaan ei liian suurella kokoonpanolla enää olisi yhtä helppoa. Toisaalta myös henkilökohtaisella sopivuudella on merkitystä, sillä osuuskuntatyö on tiivistä, eikä toimintaa haluta hankaloittaa henkilökohtaisilla ristiriidoilla. Myöskään toimettomia uusia jäseniä ei haluttu ottaa mukaan, sillä osuuskunta toimii parhaiten silloin kun kaikilla on siinä oma roolinsa. Lisäksi osuuskunnan liiallinen kasvaminen saattaisi erään haastateltavan mukaan johtaa myös tavoitteiden hajautumiseen ja alkuperäisen tavoitteen unohtumiseen.

Myös Poesiassa kustantamoalaan liittyvän hiljaisen tiedon puute aiheutti toisinaan ongelmia, ja tämä näkyi useimmiten kustantamon käytännön asioiden hoitamisessa. Ammattimaisuutta nakersi myös jäsenten sivutoimisuus. Toisaalta toiminnan rutinoituminen ja uusien asioiden haltuunotto vievät kaikissa uusissa kustantamoissa aikaa. Myös Poesiassa toimi muissa kustantamoissa sekä muunlaisissa kirjallisuuden kentän instituutioissa toimineita henkilöitä, mikä osaltaan turvasi kustantamon ammattimaisuutta. Kustannustoiminnan ydinalueella kustannustoimittamisessa haastateltavat puolestaan pitivät Poesiaa ammatillisesti täysin pätevänä. Kirjailijavetoisuus nähtiinkin Poesiassa positiivisena tekijänä ja yksi haastateltava kuvasi Poesiaa ”tekijöiden asiantuntijakustantamoksi” (P3).

Julkaisupäätöstä pohdittiin Poesiassa toimituskunnan ja kustannusjohtajan kesken. Myös Poesia antoi lupaaville teksteille tavanomaisia kustantamoita joustavimmat ehdot, mikä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kirjoittaja sai enemmän aikaa tekstinsä työstämiseen. Vaikka osuuskunta korostaa keskustelua, tehtiin toimituspäätös lopulta toimitusryhmän sisällä ja kustannuspäällikön toimesta. Kaikki haastateltavat arvioivat Poesian julkaisukynnyksen korkeaksi, eikä jäsenyys haastateltavien mukaan vielä tarkoittanut sitä, että jäsenellä olisi ollut automaattinen oikeus julkaista Poesian kautta. Vaikuttaisikin siltä, että Poesiassa osuuskunnan taiteellinen kunnianhimo ohitti jäsenten kirjalliset pyrkimykset, eikä osuuskunta näin toiminut niinkään kirjoittajien tukijana, vaan enemänkin kustantamon linjan toteuttajana. Juuri kustannustoimittamisen vapaaehtoinen luonne toimi haastateltavien mukaan yhtenä kirjallisen laadun kriteerinä:

mun mielestä meillä on taiteellista lopputulosta silmällä pitäen paras mahdollinen tilanne, koska kun meidän kustannustoimittajat tekee ilmaseks työtä, niin tavallaan -- kun ainoa palkkio on se, et voi ymmärtää jotain hyvästä runoudesta ja saada toimittaa maailmaan hyvän kirjan, niin se on mun mielestä paras palomuuuri sitä vastaan, että jotkut kaupalliset arvot alkais ohjailemaan meitä, tai muut tekijät (P2)

Haastatteluista tuli esille myös runoilijan häviävän pienet tekijäpalkkiot. Vaikka tekijäprosentti on runokirjoissa sama kuin esimerkiksi romaanikirjailijoilla, ovat myyntimäärät niin paljon pienempiä, että runoilijan kirjallisella työllä ansaittu toimeentulo on vielä keskiverto-kirjailijaakin huonompi (ks. esim. Grönlund 2011, 30). Eräs haastateltava myös totesi, ettei Poesian talous nykyisellään edes kestäisi toimituspalkkioiden käyttöönottoa. Vaikka Poesiassa oli alkuvaiheessa harkittu myös tekijäpalkkioiden poisjättämistä, korosti yksi haastateltavista tekijänoikeuksia toteamalla, että:

vaikka ne palkkiot on tietysti pieniä suhteessa siihen, että mikä on palkkioiden merkitys proosakirjallisuudessa esimerkiksi, mutta jos ajatellaan runon taloutta ja runouden taloutta, niin sitten se ei oookkaan enää pieni asia, ja mun mielestä Poesiaa pitää ajatella yhtenä luovan talouden solmukohtana, joka toimii kirjallisella kentällä, että ensinnäkin kirjailijoille on tärkeää, summista viis, että me maksetaan kirjailijaliiton kanssa sovittua virallista standardia (P2)

4.2.3. Poesia ja uudenlaisia toimintatapoja kirja-alalla

Myös Poesiassa työskentely oli järjestetty melko vapaasti. Poesiaa veti osuuskunnan valitsema hallitus, minkä lisäksi erilaisten toimintojen ympärille oli koottu tehtävistä vastavia ryhmiä. Ryhmien toimintaa oli erään haastateltavan mukaan virtaviivaistettu alkuvaiheeseen verrattuna huomattavasti ja erilaisia vastuita oli pyritty selkeyttämään. Toisaalta kaikki haastateltavat korostivat jäsenten risteäviä ja osittain päällekkäisiäkin vastuita ja toiminta-alueita todeten, että sopiva päällekkäisyys sujuvoitti ryhmän toimintaa. Vaikka haastateltavat kuvasivatkin Poesiaa ”notkeaksi” ja ”itseohjautuvaksi”, korostui haastatteluissa myös hallituksen merkitys keskitetyn päätöksenteon välineenä. Myös Poesia pyrki käyttämään hyväksi vertaisarviointia ja tuomaan kustannustoimittamiseen horisontaalisuutta, mikä tarkoittaa sitä, että suuremmista kustantamoista poiketen toimittamistyön eri vaiheisiin osallistuu useita henkilöitä, jotka pääsevät kertomaan näkemyksensä teoksesta.

Myös Poesiassa uudet toimintatavat liittyvät julkaisupolitiikkaan. Poesia julkaisee teoksen rinnakkain kahdessa eri muodossa: ilmaisina PDF-kirjoina kotisivuillaan sekä huoliteltuna perinteiseen tapaan myytävänä paperikirjoina. Poesian paperikirjat ovat oppikirja-esimerkki Juhani Niemen (2006, 24) usein toistamasta ennustuksesta, jonka mukaan kirja voi esineenä saada uusia merkityksiä myös tietynlaisen kasvojenkohotuksen muodossa (ks. myös Ekholm ja Repo 2012, 13). Paperisen kirjan on useissa yhteyksissä arvioitu saavan digitaalistuivassa ympäristössä erityisen nostalgisen merkityksen ja Poesia vastaa paperin kaipuuseen tarjoamalla huolella valmistettuja ja eettisesti kestäviä paperikirjoja, joilla on teosluonteensa lisäksi myös symbolista arvoa. Huomattavaa onkin, kuinka Poesia on yhdistänyt nämä kaksi kirjan muotoa, joiden tyypillisesti ajatellaan edustavan kirjaesineen vastakkaisia ääripäitä.

Miten rinnakkaisjakelu sitten vaikuttaa kirjojen myyntiin ja leviämiseen? Yksi haastateltavista arvioi ilmaisten kirjojen jakamisen edistävän Poesian kirjamyyntiä, todeten, että e-kirjojen selailu kannustaa lukijoita hankkimaan myös paperisen kirjan. Toinen haastateltavista puolestaan arvioi, ettei ilmainen levitys juurikaan vaikuttanut myyntimääriin ja epäili, että samat lukijat todennäköisesti tutustuivat sekä ilmaisiin e-kirjoihin että myytäviin paperikirjoihin. Toisaalta kaikkien lukijoiden ei edes oletettu hankkivan lopullista kirjaa, sillä ilmaisen jakamisen taustalla oli myös ajatus runouden vapaasta leviämisestä. Yksi haastateltavista halusikin nostaa teoksen leviämisen merkityksen taloudellisen hyödyn rinnalle korostaen, että tekijälle teoksen leviäminen on jo itsessään arvokasta. Näin myytävästä kirjasta saatava hyöty vertautuu runouden taiteelliseen arvoon ja ajatukseen siitä, että runouden tulisi olla kaikkien saatavilla. PDF-kirjojen jakamisen käytäntö periytyy poEsiasarjan ajalta ja on näin merkittävä osa kustantamon julkaisupolitiikkaa. Eräs haastateltava kommentoi avointa jakamista näin:

ihan sama niinkun vapaa lähdekoodi, tai tieteellinen tieto, runous ja siihen liittyvät ideat on vapaasti saatavilla, se suora taloudellinen hyöty on joka tapauksessa pieni (P1)

Toinen haastateltava kommentoi e-kirjalevitystä ja sen suhdetta osuuskuntamuotoon seuraavasti:

se mikä Poesian erottaa kaikista muista kustantamoista on se, että me ollaan suh-

tauduttu ennakkoluulottomasti tähän kysymykseen jakelusta, ja mun mielestä ideologisesti me jotenkin tullaan se sisältö edellä, eikä tuote tai kaupallisuus tai raha edellä, ja tavallaan, me ei haluta kätkeä runoutta kansien väliin, tai sanoa ihmisille, että teidän pitää toimia niinkun ihmiset on aina toiminut, eli teidän täytyy mennä kauppaan tai kirjastoon (P2)

Sama haastateltava liitti avoimen jakamisen myös keskusteluun paperisen kirjan merkityksestä:

kun sisältö laitetaan nettiin saataville, se on samalla kunnianosoitus fyysistä kirjan käyttöliittymää kohtaan, sen takia, että siinä se on netissä, mutta sä voit hankkia tän, jos sä pidit siitä teoksesta (P2)

Osuuskuntamuoto oli mahdollistanut Poesialle myös erilaisia materiaalisia ja muodollisia kokeiluja, joiden toteuttaminen ei olisi kaupallisen kustannustoiminnan puitteissa ollut mahdollista.⁴¹ Tällöin osuuskunta toimi tietynlaisena puskurina ja kokeilualustana jäsenilleen. Kirjailijavetoisuus ja osuuskuntamuodon vapaus vaikuttaisivatkin olevan juuri niitä tekijöitä, jotka vapauttivat Poesian kokeiluihin. Eräs haastateltava kommentoi asiaa näin:

kaikenlainen tekemisen ennakkoluulottomuus, mikä varmaan lähtee osittain myös siitä, koska menetettävänä ei ole suuria rahallisia resursseja, niin meillä on mahdollisuus olla vähän luovempia ja just niin ketteriä kun me halutaan (P2)

⁴¹ Tästä esimerkkinä voisi mainita esimerkiksi Henriikka Tavin 12-teossarjan, jonka aikana runoilija julkaisi yhden runoteoksen vuoden jokaisena kuukautena (ks. esim. Kokko 2012).

4.3. CrimeTime -osuuskunta: kirjailijan asialla

CrimeTime on vuonna 2010 perustettu dekkarikirjailijoiden keskinäinen osuuskunta, johon kuului haastatteluiden aikaan 14 jäsentä. Vaikka CrimeTime oli tarkastelluista osuuskunnista jäsenmäärältään pienin, oli se julkaisujen määrän puolesta samaa kokoluokkaa kuin Poesia. CrimeTime poikkeaa kahdesta edellä esitellystä osuuskunnasta monella tapaa, mutta merkittävin eroavaisuus on osuuskunnan tehtävä. CrimeTime ei muiden osuuskuntien tapaan ole varsinainen kustantamo, vaan kirjailijoiden yhteenliittymä, mikä tarkoittaa sitä, ettei CrimeTime itsessään toimita tai kustanna kirjoja. CrimeTime-nimike viittaa kahteen eri asiaan: se on sekä kirjailijoiden keskinäisen osuuskunnan nimi että tuotemerkki, jolle kirjailijat kirjoittavat. CrimeTime-osuuskunnan toimintaan läheisesti liittyvä Pulizer Oy puolestaan omistaa CrimeTime-nimisen tuotemerkin. Tuotemerkki oli olemassa ennen osuuskuntaa ja CrimeTime-osuuskunta perustettiin Pulizerin omistajien aloitteesta, mistä johtuen osuuskunta on alusta asti toiminut tiiviissä yhteistyössä osakeyhtiön kanssa. Toimijoiden väliseen sopimukseen kuului, että osuuskunta ostaa kustannuspalvelunsa kyseiseltä osakeyhtiöltä. Tämä tarkoittaa sitä, että osakeyhtiö on kustannustoiminnan käytännön asioiden järjestelijä ja osuuskunta on yhtiön rinnalla toimiva kirjailijoiden yhteenliittymä.

Suurin osa myös tämän osuuskunnan jäsenistä työskenteli haastatteluiden aikaan osuuskunnan ulkopuolella jonkinlaisissa ansiotöissä. Lisäksi osuuskunnan jäsenet julkaisivat teoksia myös muiden kustantamoiden kautta. Myöskään tällä osuuskunnalla ei ollut yhteistä työskentelytilaa, vaan kirjailijat työskentelivät tahoillaan kerääntyen kuitenkin säännöllisesti osuuskunnan toimintaa käsitteleviin kokouksiin. Koska CrimeTime-tuotemerkki oli ollut olemassa jo ennen osuuskunnan perustamista, käytettiin sitä edelleen myös muiden kuin osuuskuntalaisten teosten julkaisemiseen. CrimeTime levitti kirjojaan niin oman verkkokaupan kuin kaupallisen kirjalevityksenkin kautta, sekä e-kirjoina ulkopuolisen e-kirjakaupan kautta. CrimeTime ei kahdesta muusta osuuskunnasta poiketen jakanut materiaalejaan ollenkaan ilmaiseksi.

Käyn seuraavaksi läpi CrimeTime-osuuskunnan toimintaa taustatietolomakkeen ja tekemieni haastatteluiden perusteella. Haastattelin myös CrimeTimesta kolmea keskeistä henkilöä, joista kaksi oli varsinaisia kirjailijajäseniä ja yksi kuului perustajajäseniin ja oli mukana myös Pulizerin toiminnassa. CrimeTime kirjailijaosuuskuntana poikkesi huomatta-

vasti kahdesta käsittelemästäni kustannusosuuskunnasta ja näin se tarjoaa omanlaisensa esimerkin siitä, miten eri tavoilla osuuskuntamuotoa voi kustannuskentällä käyttää. CrimeTime on käsitellyistä osuuskunnista selvimmin jäsentensä elinkeinoa ja työskentelyä tukeva ja se on näin suorimmin verrannollinen tukemisosuuskuntiin, kuten työosuuskuntiin. Viittaamalla CrimeTimeen tarkoitan jatkossa sekä osuuskuntaa, että siihen liittyvää kustannustoimintaa, vaikka kaikki toiminta ei varsinaisesti tapahdukaan itse osuuskunnan sisällä. Tätä oikeuttaa esimerkiksi se, että Pulitzer Oy:n osakkaat kuuluivat osuuskuntaan ja olivat siinä merkittävässä asemassa, eikä osakeyhtiön toiminta ollut kirjallisen työn näkökulmasta erotettavissa itse osuuskunnasta. Vaikka viittaan käsittelemiini osuuskuntiin tutkielmassa yleisesti kustantamoina, on CrimeTimen erikoinen järjestäytymismalli hyvä pitää mielessä.

4.3.1. CrimeTime osuuskuntana

Haastatteluiden pohjalta CrimeTimen perustamisen keskeisiksi syiksi nousi kaksi tavoitetta: kirjailijan taloudellisen aseman parantaminen sekä dekkarikirjallisuuden kentän kehittäminen. CrimeTimessa kirjailijoiden tekijäosuudet olivatkin poikkeuksellisen suuria.⁴² Yksi haastateltavista kuvasi CrimeTimen toimintatapaa ”kirjailijakeskeiseksi” (C3) ja osuuskunta vaikuttaisikin toimivan melko selkeästi kirjailijoidensa työnteon apuna. Ajatus osuuskunnan perustamisesta oli syntynyt Pulitzerin omistajien kiinnostuksesta dekkarikirjallisuuden julkaisemista ja kehittämistä kohtaan. Osuuskunnan jäseniä ei erään haastateltavan mukaan oltu lähdetty varsinaisesti rekrytoimaan, vaan tietoa uudesta osuuskunnasta pyrittiin levittämään hienovaraisesti tarjoten uudenlaista kustannustapaa jo menestyneille dekkarikirjailijoille. Samalla perustajat ottivat vastaan kirjailijoiden palautetta ja pyrkivät muokkaamaan osuuskuntaa kirjailijoiden toivomaan suuntaan. Osuuskuntamuoto valittiin sen rakenteellisen keveyden vuoksi ja esimerkiksi osakeyhtiömuoto hylättiin siksi, että se olisi vaatinut toimijoilta suurempaa sitoutumista.

Näin kirjailijoille haluttiin tarjota mahdollisimman vapaa ja houkutteleva kustannusmalli. Kirjailijat keskittyivätkin CrimeTimessa muita osuuskuntia selkeämmin vain omaan työhönsä eli kirjoittamiseen. Osuuskunnan ja osakeyhtiön välinen side oli tiivis, mikä näkyi esimerkiksi siinä, että sama henkilö toimi haastatteluiden aikaan sekä osakeyhtiön toimitus-

⁴² Haastatteluissa kävi ilmi, että CrimeTimen perustettaessa on otettu mallia ruotsalaisesta Piratförlaget-kustantamosta. Myös Piratförlaget tarjoaa kirjoittajilleen suuremman tekijäpalkkion. Piratförlaget on perustettu vuonna 1999 ja se toimii osakeyhtiömuodossa (Piratförlaget-kustantamon kotisivu).

johtajana, että osuuskunnan hallituksen puheenjohtajana. Osakeyhtiön hoitamiin käytännön toimiin kuului mm. hallinnollisia ja laskutusasioita, graafikoiden, taittajien ja kustannustoimittajien hankkiminen sekä painattaminen, jakelu ja varastointi.

Kuten muissakin osuuskunnissa, myös CrimeTimen kirjailijat julkaisivat teoksiaan edelleen muiden kustantamoiden kautta. Aiemmista kustannussopimuksista huolimatta osuuskunnan nähtiin mahdollistavan muuten ehkä toteuttamatta jääviä projekteja ja turvaavan näin kirjailijoiden henkilökohtaista kirjailijanuraa. Yksi haastateltavista korosti osuuskunnan sisällä julkaisemisen etuna tietynlaista ”työrauhaa”, eli varmuutta siitä, että syntyvällä teoksella on julkaisukanava:

tuntuu hyvältä kirjottaa, että tietää että jos tästä tulee kirja niin se julkastaan ja että siellä on porukka joka arvostaa sitä ja että siitä saa hyvät rahat (C2)

Lisäksi toimintatapaan liittyi uutuudenviehätystä. Haastatteluiden perusteella osuuskuntaan liittyneitä kirjailijoita motivoikin erityisesti uudenlainen toimintamalli ja uuden kokeilu. Sama haastateltava korosti toistuvasti CrimeTimen vapautta ja ennakkoluulotonta asennetta yhtenä osuuskunnassa toimimisen motivaation lähteenä. Kirjailijaosuuskunnan nähtiin siis mahdollistavan sellaisia toimintatapoja, joihin ei perinteisissä kustannustaloissa olisi ryhdytty.

Itsenäisen työnteon turvaaminen korostui CrimeTimessa muita osuuskuntia selkeämmin ja osuuskunta vaikuttaisikin turvaavan ensisijaisesti juuri jäsentensä omaa kirjailijan uraa. Yksi haastateltavista arvioi, että CrimeTimessa osuuskuntamuoto mahdollistaa sekä yhteistyön että itsenäisen työn tukemisen jäsenen omia tarpeita mukailien:

osa kirjailijoista tarvii sellasta henkistä tukea, tai sellasta yhteisöä, jonka sisällä voi olla ja askarrella, ja toiset taas kavahtaa jo pelkästään sellasta ajatustakin, että joutuis olemaan jossain tiiviisti, vaan haluaa ikäänkun tämmösen perinteisemmän mallin, että istutaan omassa työhuoneessa ja kirjojetaan se oma juttu ja tuodaan sitten se näyttille kun se on omasta mielestä semmonen, että nää on ne ääripääät (C1)

Myös CrimeTimessa osuuskuntaorganisaatio oli pyritty järjestämään mahdollisimman litteäksi. Kahdesta muusta osuuskunnasta poiketen CrimeTimessa kirjailijat eivät osallistuneet juurikaan kustantamon pyörittämiseen, vaan tarkoitus oli nimenomaan vapauttaa

kirjailijat käytännön huolista:

me ollaan pyritty, ettei tää ois kauheen byrokraattista, koska kirjailijan kuvaan liittyy, että melkein kaikki kirjailijat kavahtaa sellasta byrokratiaa ja sellasta raskasta organisaatiota ja muuta, ja ne haluaa tehdä, siis se mitä kirjailijat haluavat tehdä on kirjoittaa, ja tässä on myös taka-ajatuksena se, että kirjailijoita ei rasiteta semmosilla asioilla, joista he eivät pidä tai joista he eivät ole kiinnostuneita (C1)

Näin osuuskunnan jäsenet olivat CrimeTimessa muita osuuskuntia huomattavasti vähemmän tekemisissä itse kustannusprosessin kanssa, eikä tässä osuuskunnassa myöskään käytetty muille osuuskunnille ominaista keskinäisen kustannustoimittamisen mallia. Osuuskunnan käytännön päätöksiä teki osuuskunnan hallitus, joka tukeutui toisinaan myös jäsenistöön. Merkittävimmistä asioista päätti luonnollisesti jäsenistö, eli muodollisesti kokoontuva osuuskunnan kokous. Myös CrimeTimessa oli käytössä muista osuuskunnista tutut työryhmät, mutta niiden avulla pyrittiin toteuttamaan lähinnä erityisprojekteja. Näin yksittäiset kirjailijat vaikuttivat olevan muita osuuskuntia vähemmän tekemisessä päivittäisen päätöksenteon kanssa.

CrimeTime oli jäsenten määrän puolesta kolmesta osuuskunnasta suppein ja se oli perustamisensa jälkeen hyväksynyt joukkoonsa vain kaksi jäsenhakemuksen lähettänyttä kirjailijaa. Uusien jäsenten valinnasta päätti hallitus ja myös kirjailijoiden tuli hyväksyä uudet kollegat mukaan. Vaikka osuuskuntaan olisi ollut tulijoita, oli kasvuun kuitenkin suhtauduttu CrimeTimessa varovaisesti. Yksi haastateltavista kuvasi tilannetta näin:

sen jälkeen ei olla otettu uusia jäseniä, vaikka hakijoita on ollut, siitä syystä että me katsottiin, että nyt täytyy vakiinnuttaa tää toiminta ennen kuin voidaan ottaa lisää -- ja kattoo miten tää kehittyy, meidän kasvu on ollut niin kauheen rajua, siis kirjojen julkaisumäärät ja kaikki tää tämmönen niinkun myyntimäärät ja kaikki tämmöset näin, on ollut niin vahvaa, että on pakko pitää suitsia tiukalla, ettei se lähde karkaamaan mihinkään semmoseen suuntaan, missä se on hallitsematonta (C1)

Haastateltavat arvioivat yleisesti, ettei osuuskuntamuodolla ollut ollut sen suurempaa vaikutusta kustantamon toimintaan ja sen suhteissa kirjallisuuden kentän muihin toimijoihin. Mitään erityistä osuuskuntamuodosta johtuvaa imago-vaikutusta ei CrimeTimessa oltu havaittu, mutta toimintamallin arvioitiin kuitenkin kiinnostavan ulkopuolisia jonkin verran. Haastateltavat uskoivat, että itse osuuskuntamuodon sijaan CrimeTime kiinnosti ulkopuoli-

sia erityisesti dekkarikirjailijoiden keskinäisenä yhteenliittymänä. Vaikka toimintamuodon merkitystä vähäteltiin, nähtiin malli kuitenkin toimivana ja kustannusmaailman nykyisiin haasteisiin hyvin vastaavana:

kyllä tää on sillä tavalla enemmän ajanmukaista, että tässä pyritään verkostoitumaan ja käyttämään ammattiosaamista tilanteiden mukaan ja välttämään niitä kustannuksia ja tarjoamaan, tekemään tää niinkun kevyellä rakenteella, jolloin se sen kevyen rakenteen ansioista on ketterä reagoimaan erilaisiin tilanteisiin ja vaihtamaan suuntaa, ja sitten toisekseen, se mahdollistaa sen, että siinä voidaan taata sitten erilaisia muita taloudellisia asioita (C1)

Myös CrimeTimen jäseniltä kysyttiin osuustoiminnan arvoista ja niiden merkityksestä osuuskunnalle. Haastatteluiden perusteella osuuskunnan arvoiksi korostuivat jäsenten itsenäisyys ja osuuskunnan jäsenten tukeminen. Lisäksi myös CrimeTimessa korostettiin yhteisöllisyyttä. Haastateltavat kommentoivat kysymystä osuustoiminnan arvoista seuraavasti:

yhteisöllisyys ja itsenäisyys ja tämmönen tasa-arvoisuus, ne on kaikki hyviä ja tavoiteltavia asioita, jotka on myös tässä meidän mallissa ihan keskeisiä, sen takia me ollaan tätä tarjottu kokeneille tekijöille, jolla on oma tapansa toimia ja tehdä, eikä tää millään tavalla pyri muuttamaan tai mukauttamaan heidän toimintaansa, päin vastoin (C1)

no ei siellä nyt oo hirveesti banderolleja levitetty, eikä hehketettu niitten puolesta, mutta ihan tohon alkuun mennäkseni, niin tää osuustoiminnallisuus just sen takia, että se jäsenille tuo ne mahdolliset edut aika tasapuolisesti, ja näin niin se on hyvä asia (C3)

Erään haastateltavan mukaan myös osuuskuntamuodolla itsellään oli merkitystä:

mä en tiedä onko muille, mutta tota, mutta kyllä se mulle on lisäarvo, ilman muuta, että musta on kiva olla osuuskunnassa (C2)

4.3.2. Kirjallisuuden kenttä ja dekkarikirjailijat

CrimeTime oli vastannut omalla tavallaan kustannuskentän muutoksiin. Huomattavin ero muihin kustantajiin oli, että se oli kyennyt osaltaan muuttamaan kustannustoiminnan tulonjakoa huomattavasti. Vaikka itse kustannustoimittamisen prosessi vastasi monella tapaa perinteisen kustantamon käytäntöjä, olivat kirjailijat kuitenkin osuuskunnassa erityisasemassa, sillä osuuskunnan jäseninä ne omistivat oman työnantajansa. Näin kirjailijakeskeinen osuuskunta haastoi sekä kustannuskentän tyypillisen vallanjaon että kirjailijoille epäsuotuisan tulonjaon (vrt. Bourdieu 1993, 76–77; Häggman 2008, 569). Haastatteluiden perusteella osuuskunnan perustamisella haettiin lisävaihtoehtoa perinteiselle kustannustavalle, eikä se näin ollen ollut täysin korvannut kirjailijoiden kustannussuhteita vanhoihin kustantamoihin. Yksi haastateltavista kuvaa perustamistilannetta seuraavasti:

koko kustannusala oli ihan myllerryksessä, että sehän on myllertänyt viisi vuotta, voidaan sanoa, eikä tiedetä mitä tapahtuu ensi vuonna esimerkiksi, niin kyllä siinä oli se, että tässä hallitsee omaa tonttiaan ja se että me oltiin kaikki tehty niin paljon jo tota näkyvää duunia, ja oltiin nimiä, niin haluttiin itsenäistyä jollain tavalla, mä en tiedä että kenelläkään olis mitään varsinaisia ongelmia näiden vanhojen kustantajien kanssa, että meillä on erittäin hyvät välit vielä (C2)

Kuten Osuuskunnassa, myös CrimeTimessa osuuskunta nähtiin vaihtoehtoisena julkaisukanavana epävarmojen kaupallisten kustantamoiden lisäksi:

vaikka on niin pitkä -- kohta kolmekymmentä vuotta -- kustannussuhde, niin ei voi koskaan pitää itsestään selvänä, että kun mä kirjoitan jotain, että se julkastaan -- se on niinkun näyttelijälle, että kun se menee lavalle, vaikka se ois tehnyt miten upeita rooleja, niin se on lähtöruudussa silloin kun se menee tekemään uutta roolia (C2)

Kirjailijoiden vanhojen kustantamoiden arveltiin suhtautuvan osuuskuntaan suopeasti, vaikka kilpailevaksi koetun uuden kustantamon perustaminen oli aluksi herättänyt epäilyksiä. Joitakin varsinaisia loikkauksia oli myös tapahtunut, jolloin kirjailija oli jättänyt vanhan kustantamon kokonaan. Yksi haastateltavista arvioi kustannussuhteisiin liittyviä jännitteitä seuraavasti:

kai siellä ollaan oltu vähän varuillaan, kuten äsken sanoin, kun jotkut nimekkäät teki jät joistakin kustantamoista on lähtenyt kokonaan pois, niin onhan se tietysti heil lekin

huolen aihe, jos on rakennettu kirjailijauraa vuosikaudet jonkun kautta ja sitten kirjailija lähtee pois, mutta musta se on ihan ok, et voi lähtee ja muuttaa taloa (C3)

Haastateltavat arvioivat CrimeTimen roolin kustannuskentällä pieneksi, mutta osuuskuntamuodon nähtiin tuovan kustannustoimintaan uudenlaisia ulottuvuuksia. CrimeTime nähtiin tietyllä tapaa vaihtoehtoisena, sillä sen arveltiin kykenevän kokonaan uudensuomalaisiin ja yllättäviin toimintatapoihin. Yksi haastateltavista kuvasi CrimeTimen roolia kustantamokentällä seuraavasti:

tottakai me ollaan haaste, mutta me ei oikein haasteta ketään sillä tavalla, että me tehdään asioita hyvin eri tavalla mitä ennen on tehty ja me ollaan tuotu uusi toimintamalli kokonaan tähän juttuun, ja sillä tavalla se on varmaan haaste tämmöselle perinteiselle kustannustalolle, mutta ei me kilpailijoita olla, ei me niin suuruudenhullu ja olla (C1)

Haasteena voisikin pitää sitä, kuinka CrimeTimen toimintamalli on tarjonnut dekkarikirjailijoille houkuttelevan kustannussopimuksen ja myös jonkinasteista itsenäisyyttä. Yksi haastateltavista kommentoi aihetta seuraavasti:

eihän ne iloisia asioita siellä kustantamossa ole, jos ne menettää hyvän ja näkyvän kirjailijan, mutta tää alahan on muuttunut niistä ajoista, jolloin kirjailijan ensimmäisen käsikirjoituksen läpi saatuaan on loppuelämänsä jonkun kustannustalon, kirjailija saattaa julkaista monessakin eri talossa kirjoja, riippuu vähän aiheesta ja tyyllilajista ja niin pois päin, mutta kyllä mä tietysti oon kuullut happamiakin kommentteja ja sitä, että me poimitaan rusinoita pullasta ja tän tyyppisiä, että ollaan markkinahäiriköitä tai jotain tämmöstä, mutta siis aika vähän (C1)

Rikoskirjallisuus on kustannuskentällä erityisessä asemassa juuri siksi, että se on yksi niistä kirjallisuusgenreistä, joka myy hyvin (ks. esim. Ruohonen 2008, 9–10). Näin pelkätään rikoskirjallisuuteen keskittyvä kustantamo on taloudellisesti huomattavasti muita erikoiskustantamoita paremmassa asemassa. CrimeTime eroaakin muista esimerkeistä siinä, että kyse ei ole vähälevikkisen tai harvinaisen kirjallisuuden kustantamisen mahdollistamisesta, vaan enemmänkin laajalevikkisen kirjallisuuden hyödyn ohjaamisesta suoraan kirjailijoille. Erään haastateltavan mukaan CrimeTime kustantaa juuri sitä kirjallisuutta, joka pitää perinteisen kustantamon pystyssä:

täyden palvelun kustannustalot, niin jotta he pystyy kustantamaan vaikeampaa ja vähälevikkisempää kirjallisuutta, runoutta tai tietokirjoja, tai kokeilevaa proosaa, niin kyllä heillä täytyy olla myyvää kirjallisuutta, ja myyvissä kirjallisuuden kategorioissa, siinä kaunokirjallisuuden osassa, joka myy, niin kyllä rikoskirjallisuudella on ihan merkittävä osuus (C1)

Näin rikoskirjallisuus kiinnostaa kustantajia erityisesti hyvinä myyntituloina. Vaikka CrimeTime jäisi koko kustannuskenttään verrattuna pieneksi toimijaksi, olivat kaikki haastateltavat yksimielisiä siitä, että kustantamon rooli oli dekkarikirjallisuuden piirissä huomattava. Yksi haastateltavista arvioi kustantamon asemaa seuraavasti:

suuri tekijä me ollaan tässä genren sisällä, me ollaan tälläkin hetkellä Suomen suurin dekkarikustantamo, että me tuotetaan enemmän kun kukaan muu, enemmän kun nämä isot kustantamot tuottaa nimikkeitä vuodessa, että -- tälläsen yhden kirjallisuudenalan sisällä me ollaan merkittävä toimija (C1)

CrimeTimessa arvioitiin, että kustantamon mahdollisuudet levittää kirjojaan perinteisen kirjakauppaketjun kautta olivat hyvät ja jälleenmyyjien vastaanotto oli ollut positiivista. Pitkän ja näkyvän uran tehneet kirjailijat eivät uskoneet, että kustantamon nimellä tai muodolla oli vakituisille lukijoille sen suurempaa merkitystä. Vähälevikkisestä kirjallisuudesta poiketen dekkarikirjailijoiden asema oli myös tällä tapaa kahta muuta esimerkkituotantamoa parempi, sillä kyseiset kirjailijat olivat vanhoina tuttuina tervetulleita myös kirja-kauppoihin. Lisäksi uudenlaisen toimintatavan nähtiin mahdollistavan yhä moninaisempia kirjanlevitystapoja, mistä johtuen tilanne arvioitiin erityisen positiiviseksi.

Kuten muualla kulttuuri- ja mediakentällä, myös kustannusmaailmassa lisääntyvä ulkoistaminen ja ostopalveluiden käyttäminen ovat herättäneet keskustelua. CrimeTime oli järjestänyt kustannustoimintansa alusta lähtien ulkoisten palveluiden ostamisen varaan, mikä tarkoitti käytännössä sitä, että Pulitzer osti muun muassa osan kustannustoimittamisesta freelancer-toimittajilta. Tämän toimintatavan hyödyksi osuuskunnassa laskettiin kustannussäästöt ja raskaan organisaation tuottamien haittojen karsiminen. Haastatteluissa nousi esille kuitenkin myös huomio siitä, ettei freelancer-toimittajien vuoksi osuuskunnan kirjailijoille päässyt välttämättä muodostumaan perinteisille kustantamoille tyypillistä kirjailija–kustannustoimittaja-suhdetta, mikä saattoi haitata joidenkin kirjailijoiden työtä. Eräs haastateltava totesikin, että kirjailijaosuuskunnan suhteellisen itsenäisen toimintatapa sopii parhaiten jo toimintatapansa vakiinnuttaneille kirjailijoille:

siksi tää on hyvä malli kokeneelle kirjottajalle tai kirjailijalle, joka tietää tyylinsä ja tapansa, joka on valmis ottaan uusia näkemyksiä vastaan, että tota, että jos ois kovin kokematon kirjailija, just joka haluaa palautetta, eikä oo ihan varma omasta työstään, niin sitten tää ois ehkä vähän huono toimintamalli (C1)

Kustantajan rooli onkin tyypillisesti merkittävä juuri kirjailijan uran varhaisessa vaiheessa, mistä johtuen vanhemman polven kirjailijat eivät enää odota kustantamolta yhtä paljon (ks. esim. Svedjedal 2000, 105). Haastatteluiden perusteella CrimeTimessa työskennellään muita osuuskuntia itsenäisemmin:

pitää kuitenkin sanoa, että tää työhän on tämmöstä aika yksinäistä nyhjäämistä, että se ei oo juuri muuttunut miksikään, että ei kukaan hirveesti mitään ideoita levittele, vaikka kuuluisi kuinka samaan osuuskuntaan, että sillä tavalla kuitenkin, jokainen on oman työnsä puurtaja (C3)

Haastateltavat korostivat, että kustannustoiminnan ammattimaisuus on CrimeTimessa isojen kustantamoiden luokkaa ja myös tässä osuuskunnassa jäsenistöön kuului jo kustannusalalla ansioituneita henkilöitä. Muiden osuuskuntien tapaan myös CrimeTimessa korostettiin julkaisukynnystä ja sen olemassaoloa, eikä jäsenyys haastateltavien mukaan tarkoittanut automaattista julkaisu-oikeutta. Toisaalta julkaisujen valikoimista ei nähty varsinaisena ongelmana, sillä haastateltavat luottivat siihen, että osuuskuntaan oli kokoontunut valmiiksi julkaisukelpoinen joukko kirjailijoita.

Vaikka itsenäinen kirjailijantyö korostui haastatteluissa, myös tässä osuuskunnassa vertaistuki ja saman genren sisällä toimiminen nähtiin kirjailijoiden kannalta positiiviseksi tekijöiksi. Yksi haastateltavista kommentoi yhteisöllisyyttä näin:

sellasta vertaistukea, että samassa asemassa olevia, saman kokemuspiirin kokeneita kirjailijoita, jotka on nähneet, mitä tää kirjan kirjoittaminen ja kustannusmaailma tarjoaa, niin niiden on mahdollista keskustella, luontevassa yhteydessä toisiinsa, tää on mutkattomampi malli, kuin perinteisessä kustantamossa, koska tässä on saman genren sisällä olevia kirjailijoita, että se kokemusten vaihto on tässä paljon helpompaa (C1)

Myös toinen haastateltava korosti sitä, että yhdessä toimimisen taustalla oli ajatus rikoskir-

jallisuuden genren arvon nostamisesta⁴³ ja alakulttuurin sisällä toimivien kirjailijoiden toimimisesta genren hyväksi:

rikoskirjallisuus on oma alueensa, niin se että me ollaan saman alan porukkaa, niin siinä syntyy synergiaa ja siinä on, me saadaan toisiltamme uskonvahvistusta, siitä ei edes tarvitse puhua, mut me puhutaan, jos käytetään tätä tuoretta ilmaisua, niin puhutaan samaa kieltä (C2)

Myös CrimeTimessa on tehty yhteisprojekteja, kuten yhteisiä novelliantologioita, vaikka kirjailijat työskentelivät pääosin omissa projekteissaan. Vaikkei yhteistyö ole yhtä elimellistä kuin muissa osuuskunnissa, myös CrimeTimessa kirjailijoiden yhteenliittyminen ja keskinäinen kunnioitus toisiaan kohtaan näytti toimivan yhtenä toiminnan motiivina. Yksi haastateltava kertoi motiiveistaan näin:

tää on niin hyvä porukka joka sen perusti, kaikki oli jo aika, siis suurin osa oli erittäin jo niinkun etabloituneita nimiä, siis tunnettuja nimiä, ja sitten oli pari kolme vähän tuoreempaa, mutta siis erittäin lupaavia, niin se porukka oli niin hyvä, niin mä halusin nähdä sen, et miten se toimii (C2)

4.3.3. CrimeTime ja uudenlaisia toimintatapoja kirja-alalla

Kuten aiemmin on jo tullut esille, CrimeTime on puuttunut kustannustoiminnan vakiintuneeseen arvoketjumalliin tietoisesti muuttamalla samalla kirjamyynnin tulonjaon päälaelleen. CrimeTime saikin Helsingin Sanomien kulttuurisivuilla julkaistun jutun perusteella *reilun kaupan kustantamon* lempinimen (Petäjä 2010). Reilun kaupan status yhdistyy mielenkiintoisella tavalla Kai Häggmanin aiemmin mainittuun vertaukseen kirjailijoista riistettyinä banaanipoimijoina (ks. Häggman 2008, 569). Haastateltavat kuvasivat toimintamallia seuraavasti:

varmaan perusidea oli se, että näiden vanhojen kustantamoiden kulurakenne on ikään kuin aika raskas, jolloin kirjailijalle sitten ittelleen jää siitä paljon vähemmän käteen siitä kirjan tuotosta, kuin tämmösessä osuuskuntatyypisessä jutussa, jossa pystytään karsiin näitä kuluja, eikä oo niin raskas se koneisto, että se on ihan huomattava ero siinä (C3)

⁴³ Esimerkiksi Voitto Ruohonen (2008, 9–11) on kirjoittanut rikoskirjallisuuden ristiriitaisesta asemasta kirjallisuuden kentällä.

me päätetään itse rahankäytöstä, eli toisin sanoen, tästä puuttuu kaikki väliportaot ja muut alihankkijat ja ison kustantamon organisaatio puuttuu, joka tietysti maksaa, se on aivan selvä (C2)

Väliportaita karsimalla osuuskunnassa toimivat kirjailijat olivat saaneet nostettua tekijäosuutensa huomattavan suureksi ja CrimeTime-osuuskunnassa kirjoista syntyvän tulon jakaminen kirjailijoille onkin aivan omaa luokkaansa. CrimeTimessa kirjailijan osuus kirjan myyntihinnasta oli jopa 75%, Pulitzerille eli varsinaiseen kustantamiseen meni 20% kirjan tuotosta ja loput 5% meni osuuskunnalle. Osuuskunnalle kertyvä tulo käytettiin haastatteluiden aikaan lähinnä osuuskunnan markkinointikuluihin, mutta sitä saatetaan ohjata myös muihin yhteisiin kuluihin tai ylijäämän kertyessä myös myyntitulojen mukaisessa suhteessa kirjailijoille. Nämä osuudet ovat päinvastaisia verrattuna tyypilliseen kustannussopimukseen, jossa kirjailija saa noin 20% kirjan myyntituotosta (ks. esim. Grönlund 2011, 14) ja loppu menee kustantajalle. Haastatellut korostivat myös, että osuuskustantamisen houkuttelevuutta lisäsi se, että tekijäpalkkiot tilitettiin kirjailijoille tavanomaisia kustantamoita huomattavasti nopeammalla aikataululla. Haastateltava kommentoi asiaa seuraavasti:

meidän laskelmien mukaan kirjailijan osuus on 2,5-3 kertaa suurempi kuin normaalimallissa, että kyllä meidän kaikki kirjailijat, jotka on olleet mukana, niin niille kirjan tulo tässä meidän osuuskuntamallissa on ollut huomattavan hyvä (C1)

CrimeTimessa kysymykseen kirjailijan ansiosta vastattiin siis käytännönläheisesti tarjoamalla kirjailijalle suurempaa tuloa kirjallisesta työstään. Näin osuuskunta hyödytti jäseniään taloudellisesti, mutta taustalla kerrotaan olevan myös toive kirjallisen työn laadukkuuden parantamisesta:

yksi semmonen peruslähtökohta on palauttaa sitä tuloa sinne juurille, siinä on taustalla se ajatus, että kun sää tienaat enemmän siitä tekemästä kirjailijan työstä, niin sulla on ehkä mahdollisuus käyttää sitä syntynyttä varallisuutta sitten ikäänkuin sen kirjallisen työn laadun parantamiseen, sää voit mahdollistaa sillä enemmän aikaa kirjallisuudelle -- se heijastuu sitä kautta rikoskirjallisuuden laadun vahvistamiseen ja kansainvälistämiseen ja tälläsiin kysymyksiin (C1)

Myös CrimeTimessa kustannustoimittamisen prosessille löytyi tarvittaessa enemmän aikaa. Vaikka muissa käsittelemissäni osuuskunnissa kustannustyö oli pääsääntöisesti

jaettu kirjailijoiden kesken, toimittiin CrimeTime siis päivittäin tavalla, antamalla kirjailijoilleen mahdollisuuden keskittyä pelkästään kirjoittamiseen. Tästä näkökulmasta kustannustoimittamisen malli ei tässä osuuskunnassa juurikaan eronnut perinteisestä kustantamosta.

4.4. Kolme erilaista osuuskuntaa – yhteenvetoa

Käyn tässä alaluvussa läpi edellä esittelemäni kolmen esimerkkiosuuskunnan merkittävimpiä yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Pysin tapausesimerkkien avulla muodostamaan kokonaiskuvan kustannusalan osuuskunnista sekä samalla tuomaan esille osuuskuntien erityispiirteitä sekä kirjallisuuden kentän ja kustannustoiminnan että osuustoiminnan näkökulmasta. Liitän tapausesimerkit tutkielmani teoreettiseen viitekehykseen päätäntöluvussa.

4.4.1. Kustannusalan osuuskunnat, kirjallisuuden kenttä ja kustannustoimittaminen

Esimerkkikustantamoita yhdistää erityisesti se, että niillä kaikilla on jonkinlainen erityisasema omalla alakentällään. Kaikissa kolmessa osuuskunnassa ajateltiin, että oman lajityypin sisäisen kirjallisen toiminnan kehittäminen oli yksi yhteenliittymisen tärkeimmistä motiiveista. Poesiassa ja Osuuskummassa korostui myös näkemys siitä, että pelkästään oman lajityypin kustantamon pyörittäminen oli jonkinlainen alakulttuurista edistävää kulttuuriteko. Poesiassa kyse oli niin kutsuttuun kentän ytimeen kuuluvan runouden ja runon kustantamisen elävöittämisestä, kun Osuuskummassa puolestaan pyrittiin tuomaan esille paikallisessa kontekstissa verrattain uudenlaista ja marginaalista kirjallisuuden lajityyppiä spekulatiivista fiktiota. CrimeTimessa tiedostettiin oman genren suosio populaarikirjallisuutena, mutta haluttiin myös tuoda rikoskirjallisuuden lajityyppiä esille uudella tavalla ja saada omalle lajityypille näin myös kirjallista arvonnousua.

Osuuskunnat eivät siis olleet syntyneet tyhjästä, vaan niiden kaikkien taustalla oli ollut jonkinlainen kirjallinen ryhmittymä tai yhteinen tavoite oman lajityyppinsä piirissä. Osuuskuntia voisikin kirjallisuusinstituution näkökulmasta kutsua jonkinlaisiksi kirjallisiksi ryhmittymiksi. Kirjallisen ryhmittymisen luonne tuli esiin erityisesti yhden Poesian jäsenen haastattelussa, jossa haastateltava vertasi kustantamon toimintaa suoraan historiassa tunnetuihin kirjallisiin etujoukkoihin. Toisaalta myös Osuuskumma pyrkimyksineen levittää ja kehittää omaa alakulttuuriaan muistuttaa paljonkin kirjallista liikettä tai ryhmittymää. Myös CrimeTimen haastatteluissa oman genren kehittäminen tuli esille, mutta koska kyseisen osuuskunnan toiminta oli selkeimmin yritystoimintaan verrattavissa, jäi kirjallinen ryhmittymisen ainakin osuuskunnan puitteissa jokseenkin toissijaiseksi.

Kaikissa osuuskunnissa korostui kirjailijoiden keskinäinen arvostus toisiaan kohtaan. Saman kirjallisuusgenren kirjailijat koettiin tärkeäksi tueksi omalle kirjailijuudelle. Tuen lisäksi kollegoista oli myös iloa ja saman genren kirjoittajista muodostui kaikissa osuuskunnissa jäsenten toimintaa tukeva kirjallinen piiri, johon kuulumisesta oltiin ylpeitä. Muut kirjailijat nähtiin myös positiivisina haastajina, jotka motivoivat jäseniä kehittämään omaa kirjallista toimintaansa. Osuuskunnan kautta syntyneitä tuttavuuksia eli kirjailijoiden keskinäistä verkottumista pidettiin myös suurena arvossa. Haastatteluiden perusteella voisikin väittää, että kirjailijoiden keskinäisillä sosiaalisilla ja ammatillisilla suhteilla oli huomattava merkitys osuuskuntien jäsenille. Näitä kolmea kustantamoa voisikin osuuskuntamuodon ohella tarkastella *kirjailijoiden keskinäisinä erikoiskustantamoina*.

Kirjailijavetoiset osuuskunnat rikkovat kustannuskentän tyypillistä hierarkiaa, jossa kustantaja on kirjailijasta erillinen portinvartija. Vaikka osuuskunnissa tämä portinvartija saatetaan näin sivuuttaa, joutuvat osuuskunnat kuitenkin tekemisiin kustannuskentän muiden portinvartijoiden kanssa, eivätkä ne näin ole kustannusinstituutioista täysin irrallisia. Poesian ja Osuuskunnan haastatteluissa tuli esille, että osuuskunnan perustaminen oli jo käytännön syistä ollut järkevää, sillä organisoituneemman kustantajan oli helpompi saada töitään esille ja vakuuttaa tiettyjä kirjallisuuden kentän toimijoita. Osuuskunnalla oli ollut eniten vaikeuksia portinvartijoiden kanssa, mikä selittynee sillä, että osuuskunta oli haastatteluiden aikaan ollut olemassa vasta noin vuoden verran, eikä toiminta ollut vielä vakiintunut niin, että kentälle olisi varsinaisesti päästy. Myös Poesian haastateltavat nostivat kysymyksen portinvartijoista esille, mutta Poesian menestys haastatteluiden aikaan vaikutti jo avanneen ovia kustantamolle. Pienkustantamon suurimmiksi esteiksi kustannuskentällä nostettiin molemmissa haastatteluissa kirjakauppojen sisäänostoon liittyvät käytänteet. CrimeTimen haastateltavat eivät olleet huomanneet ongelmia kirjakauppoihin pääsyssä. Tämän ajateltiin johtuvan muun muassa kirjailijoiden aiemmasta urasta ja julkisuudesta. Haastatteluiden perusteella kaikki osuuskunnat olivat ylittäneet omakustanteille tyypilliset kynnykset ja saaneet omalle työlleen huomiota kirjallisuusinstituution piirissä.

Haastateltavilta kysyttiin myös näkemyksiä kirjailijavetoisen osuuskunnan mahdollisuuksista laaduntarkkailuun. Osuuskunnat pyrkivät kertomansa mukaan järjestämään laaduntarkkailun osuuskunnan sisäisesti esimerkiksi siirtämällä vastuun julkaisukynnyksestä toimitusneuvostolle tai toimituspäällikölle. Erityisesti kirjailijavetoista kustannustoimintaa harjoitavissa Poesiassa ja Osuuskunnassa luotettiin siihen, että kirjailijoiden oma asiantuntemus oli kustantamon laatua kehittävä tekijä. Osuuskunnassa ja CrimeTimessä kirjailijoi-

den aiempi ansioituneisuus nähtiin myös jossain määrin osuuskunnan julkaiseman kirjallisuuden laadun takeena ja jäsenyys nostettiin laaduntarkkailun ensimmäiseksi vaiheeksi.

Vaikka haastateltavat näissä kahdessa kustantamossa myönsivät, että jäsenten oli osuuskunnan kautta tavallista kustannussopimusta helpompi saada töitään julkaistuksi, korostivat kaikki haastateltavat kuitenkin kustantamon korkeaa julkaisukynnystä. Poesiassa korostettiin kustannuskynnystä ja osuuskunnan sisäistä laaduntarkkailua muita kustantamoita selkeämmin. Haastatteluiden perusteella vaikuttaisi siltä, että siinä missä Osuuskumma ja CrimeTime tarjosivat jäsenilleen julkaisukanavan, oli Poesian päätarkoitus kehittää runouden kenttää ylipäättään, eikä se näin itsestään selvästi palvelut jäseniään julkaisualustana.

Osuuskunnat olivat siis valinneet jäsenensä kiinnittämällä huomiota heidän asemaansa omalla alakentällään. Haastatteluiden perusteella osuuskunnan jäsenten aiemmalla kirjallisella uralla sekä toiminnalla muissa kirjallisen kentän instituutioissa oli myös ollut vaikutusta siihen, millaiseen asemaan osuuskunta omalle kentälleen sijoittunut. Kaikki osuuskunnat arvioivat asemansa omalla alakentällään hyväksi, mutta laajemman kustannuskentän puitteissa marginaaliseksi. Osuuskunnissa ajateltiin, että kustantamo täytti tietynlaista aukkoa kustannuskentällä, eikä osuuskunnan ajateltu näin kilpailevan muiden kustantamoiden kanssa. Kirjallisuuden kentän legitimeettiä oli kustantamoissa ansaittu siitä tunnustuksesta jota osuuskunnalle oli annettu. Kaikki osuuskunnat olivatkin saaneet tunnustusta kirjallisesta työstään, mistä esimerkkinä voisi mainita Poesian, jolle haastatteluvuosi oli kirjallisuuspalkintoineen erityisen voitokas. Osuuskumman ja Poesian haastatteluissa kirjallisen tunnustuksen merkitys ohitti jäsenten arviossa selkeästi muut kirjallisesta työstä saadut hyödyt. Kirjallinen menestys itsessään siis koettiin näissä kustantamoissa palkitsevaksi.

Kaikille osuuskunnille oli ehkä hieman yllättäen yhteistä se, että niissä toimivat kirjailijat julkaisivat teoksia myös muiden kustantamoiden kautta. Aivan tyhjältä pöydältä ei siis oltu lähdetty liikkeelle. Missään osuuskunnassa ei myöskään pidetty muiden kustantamoiden kautta julkaisemista ongelmana, vaan näiden kahden julkaisumuodon nähtiin täydentävän toisiaan. Myöskään muut kustantamot eivät haastateltavien mukaan pitäneet järjestelyä ongelmana. Kaikissa osuuskunnissa koettiin, että osuuskunnan kautta pystyttiin julkaisemaan sellaisia teoksia, joita kaupallisten kustantamoiden kautta ei jostain syystä olisi ollut

mahdollista julkaista. Näin osuuskunta toi jäsenilleen vapautta. Julkaisukanavakysymys korostui vahvimmin Osuuskumman haastatteluissa, mutta se tuli esiin myös muiden osuuskuntien kohdalla. Haastatteluissa myös mainittiin toistuvasti kirjailijan huono asema suhteessa kaupallisiin kustantamoihin, joiden kanssa ongelmia aiheuttivat erityisesti epävarmat kustannussopimukset. Kaikissa osuuskunnissa kirjailijat myös joko työskentelivät tai opiskelivat osuuskunnan ulkopuolella.⁴⁴

Kustannustoimittamisen tapa poikkesi huomattavasti näissä kolmessa kustantamossa toisistaan. Osuuskumma oli ottanut käyttöönsä alakulttuurinsa foorumeilta omaksutun kollektiivisen ja keskinäisesti avoimen tekstien toimittamisen tavan. Poesiassa kustannustoimittaminen vaikutti perinteisemmältä, sillä teoksia toimitettiin selkeämmin kirjailija-toimittaja-pareina, siitä huolimatta, että myös Poesiassa teoksista käytiin yhteistä keskustelua. Molemmissa näissä kustantamoissa tekstejä työstettiin vertaisarviointina, Osuuskummassa paikoin laajemmin ja Poesiassa kahden runoilijan – kirjoittajan ja toimittajan voimin. CrimeTimessa puolestaan kustannustoimittaminen tehtiin tyypillisesti freelancer-työnä eli ulkopuolisen toimittajan avulla.

4.4.2. Kustannusalan osuuskunnat osuustoimintana

Itse osuuskuntamuotoa tai osuustoiminnan arvopohjaa ei kustantamoissa pidetty kovinkaan merkittävänä osana jäsenten jokapäiväistä toimintaa. Voisikin päätellä, että yhteistoiminnallisuus oli näissä kustantamoissa itse osuuskuntamuotoa merkittävämpi tekijä. Yhteistoiminnallisuus näkyi kustantamoissa tasa-arvoisuutena, demokraattisuutena, vertaistukena, yhteisinä päämäärinä ja yleisenä yhteisöllisen toiminnan arvostuksena. Myös kyseisiin piirteisiin liittyvät osuustoiminnan arvot (erityisesti yhteistyö, demokraattisuus, tasa-arvoisuus) nähtiin positiivisina ja niihin mielellään yhdyttiin.

Selkein osuustoiminnallinen piirre kustannusosuuskunnissa oli yhteistyö. Osuuskunnat toteuttivat yhteistyötä kuitenkin eri tavoilla. Selkeimmin itsenäistä työntekoa tukevaa mallia edusti esimerkkiosuuskunnista CrimeTime. Kirjailijaosuuskunta ei toiminut niinkään ensisijaisesti yhteisönä, vaan itsenäisten kirjailijoiden yhteenliittymänä, mikä tarkoittaa sitä, että vaikka kirjailijat hyötyivät yhteistyöstä esimerkiksi taloudellisesti, tekivät he kuitenkin lopulta kaikki omaa itsenäistä työtään toisistaan erillään. Jokseenkin vastakkaisen yhteistyömallin tarjosi Osuuskumma. Osuuskumman ja Poesian harjoittama vertaiskustantaminen

⁴⁴ Toisen työn tekeminen on kirjailijoille melko tyypillistä (ks. esim. Grönlund 2011, 21).

vaikutti toimivan tarkoituksenmukaisesti ja kirjailijat kokivat, että yhteistyöstä oli molemminpuolista hyötyä kustannusprosessiin osallistuneille. Myös jäsenten osaamista ja kontakteja pidettiin osuuskunnissa arvossa. Erityisesti Osuuskummassa ja Poesiassa jäsenten keskinäinen tiedon jakaminen, ammatillinen kehittyminen ja uuden oppiminen korostuivat toimintaan motivoivina tekijöinä. CrimeTimessa osuuskunta pyrki puolestaan tarjoamaan kirjailijoille mahdollisimman vapaan, taloudellisen ja houkuttelevan kustannusmallin.

Osuuskunnissa ei uskottu, että itse osuuskuntamuodosta olisi ollut haittaa kustantamon toiminnalle kustannuskentällä. Erinäisten kustannuskenttään liittyvien ongelmien nähtiin johtuvan enemmänkin niistä kynnyksistä, joita pienkustantamoiden toimintaan tyypillisesti-kin liittyy. Osuuskuntamuodosta ei myöskään nähty olevan varsinaista hyötyä kustannuskentällä. Osuuskuntiin oli suhtauduttu kentällä aluksi epäillen, mutta sittemmin toimintamuoto oli aiheuttanut lähinnä kiinnostusta. Mitään varsinaista kustantamon asemaan vaikuttavaa imagohyötyä ei näissä osuuskunnissa oltu myöskään huomattu. Osuuskunnan suurimmat hyödyt vaikuttaisivatkin kustannusosuuskunnissa olevan sen toiminnan rakenteessa. Haastatellut korostivat etuina osuuskuntien sisäistä avoimuutta ja joustavuutta. Kirjailijavetoisten osuuskuntien mukautumiskyky korostuikin haastatteluissa ja ennakkoloolttomuudesta nähtiin olevan hyötyä erityisesti uusia toimintatapoja omaksuttaessa.

Osuuskuntaan oli lähdetty mukaan erityisesti kokeilemaan uudenlaista kustantamista. Kaikki osuuskunnat myös tietyllä tapaa profiloituivat näiden uusien toimintatapojen kautta. Osuuskummassa oli tuotu alakulttuurille tyypillinen vertaisryhmän keskinäinen yhteistyö osaksi kustannustoimittamista. Myös Osuuskumman avoin e-julkaisupolitiikka, eli DRM-suojaamattomat e-kirjat, juontuivat pyrkimyksestä olla lähellä kenttää ja toteuttaa sen toiveita. Poesiassa oli nostettu taiteellinen työ palkkatyön ohi, eikä kirjojen kustantamista haluttu alistaa taloudellisille vaatimuksille. Poesia oli mennyt e-kirjojen julkaisemisessa vielä askeleen pidemmälle ja se julkaisi kaikki teoksensa sekä myytävänä paperisina kirjoina että ilmaisina ja vapaasti jaettavina e-kirjoina. Poesia perusteli avointa julkaisupolitiikkaansa toiveella runouden vapaasta leviämisestä. CrimeTimessa korostui selkeimmin uudenlainen tulonjako. Kirjailijoiden huomattavan suuret tekijämaksut olivat tulosta kustantamon rakenteen minimalisoinnista ja kulujen karsimisesta. Kaikissa osuuskunnissa uudet toimintatavat voisi nähdä jonkinlaisena irtiottona suhteessa vanhaan kustannuskenttään. Lisäksi kaikissa kustantamoissa osuuskunnalta haettiin työskentelyn tilaa, eli aikaa ja rauhaa kirjalliseen työhön. Nämä olivat niitä tekijöitä, joiden nähtiin parhaiten edistävän laadukkaan ja omaehtoisen kirjallisuuden julkaisemista.

5. PÄÄTÄNTÖ

Kaupallinen kustannustoiminta ja sen myötä kehittynyt horisontaalinen työnjako on pitkään ohjailnut sitä, miten kirja teoksena määrittyy. Teoksen syntyprosessia on pidetty arvoketjuuna, jossa jokaisella ketjuun liittyvällä toimijalla on osansa hoidettavana (ks. esim. Ekholm & Repo 2010, 36). Toisaalta on ollut kyse myös laajemmasta instituutiosta, johon kiinnittyesään teos saa statuksensa osana kirjallista kenttää (Bourdieu 1993, 76; Niemi 2000, 14). Kirjallisuussosiologiassa kirjallisuuden kentän valtarakenteet esitetään tyypillisesti annettuina, eikä niitä mielellään kyseenalaisteta myöskään kirjallisuutta koskevassa julkisessa keskustelussa. Bourdieuta (1993, 30) tulkiten, instituutiot turvaavat näin sitä rakennetta, joka kentällä on, eikä kentän tilaa ehkä edes haluta kyseenalaistaa.

Kuten muutenkin kulttuurin kentällä, myös kirjallisuuden piirissä teos on olemassa vasta kun se hyväksytään osaksi kenttää. Kustannustoiminnan tekee erityiseksi sen kaupallisuuden vahvasti kiinnittyvä historia. Käytännössä kirjailijaksi on voinut tulla vain kirjoittamalla kaupalliselle kustannustalolle (ks. esim. Bourdieu 1993, 76–77). Voidaan myös ajatella, että ero niin sanottujen omakustanteiden ja auktorisoitujen kustantajien (ts. amatöörien ja ammattilaisten) välillä on rakenne, joka osaltaan pitää kirjallisuuden kenttää ja sen sisäistä hierarkiaa kasassa, mistä johtuen vallan valuminen perinteisten portinvartijoiden käsien ulottumattomiin saattaisi olla kentän järjestystä kokonaisuudessaan horjuttava tekijä (vrt. emt., 30). Käsittelemäni kustannusalan osuuskunnat rikkoivat pitkään jatkunutta kaupallisen kustannustoiminnan ja kirjailijasta irrallisen kustantajan konsensusta. Tästä syystä osuuskustantamot liittyvät kustannuskentän vallanjaon sekä uudelleenjärjestymisen kysymyksiin. Osuustoiminnan perintöä jatkaen kustannusosuuskuntien jäsenet ovatkin ottaneet haltuun juuri niitä rakenteita, joiden varassa kirjailijoiden ura tyypillisesti on (vrt. Hansman 1999, 476–477). Toisaalta ne tarjoavat itselleen sen palvelun, jota jäsenille ei ulkoapäin ole kyetty tarjoamaan (vrt. Laakkonen & Laurinkari 1995, 29). Nämä osuuskunnat kykenivät siis haastamaan vanhan kustannusmaailman rakenteet jo pelkästään toimintaan ryhtymällä, mutta myös niillä ratkaisulla, joita osuuskunnissa oli tehty.

Osuustoiminta määritellään tyypillisesti osaksi yhteisötaloutta. Yhteisötalouden katsotaan puolestaan tarjoavan vaihtoehtoisen toimintamallin sellaisilla yhteiskunnan alueilla, jotka eivät kiinnosta muunlaisia toimijoita (Laurinkari 2007, 195). Myös käsittelemäni osuuskunnat toimivat näin, sillä ne olivat syntyneet paikkaamaan jotain tiettyä kustannuskentän

aukkoa. Toisaalta esimerkiksi Laurinkari (2007, 11) on todennut, että yhteisötalous voi tarjota taloudellisista pakotteista vapaan toimintakentän, eli tilan jossa toiminnan arvo on mahdollista määritellä muutenkin kuin vain voiton maksimoimisen ja kilpailun kriteereillä. Lisäksi osuustoiminnallisuuteen liittyy ajatus itsenäisyydestä ja mahdollisuudesta vaikuttaa siihen ympäristöön, jossa toimii (Laakkonen & Laurinkari 1995, 2 & 9). Olenkin liittänyt yhteisötalouden käsitteen ja osuustoiminnallisuuden ideaalin työssäni bourdieulaiseen kenttäteoriaan ja ehdottanut, että osuustoiminta voisi tarjota juurikin Bourdieun (1993, 163) kuvaileman omalakisien toimintaympäristön taiteen kentän toimijoille. Tekemieni haastatteluiden perusteella osuustoiminta oli todella vapauttanut kirjailijat ulkopuolisesta omistajasta sekä yksipuolisesta ja paikoin alisteisesta suhteesta kustantamoon. Näin osuuskunnat olivat vapaampia toimimaan omalla kirjallisella alakentällään, ja Bourdieuta mukailleen, keräämään myös omalle kentälleen tyypillistä pääomaa taloudellisen pääoman sijaan (vrt. Bourdieu 1993, 41, 75 & 101).

Osuuskuntamuodon vapaus oli siis antanut kirjailijoille mahdollisuuden erilaisiin kokeiluihin ja uusien toimintamallien omaksumiseen (vrt. Laukkanen 2000, 108–110). Kirjailijavetoisissa osuuskunnissa olikin ollut mahdollista kokeilla sellaisiakin toiminnan tapoja, jotka eivät perinteisen kustannustoiminnan puitteissa olisi olleet mahdollisia. Uudet toimintatavat liittyivät niin kustantamon organisoitumiseen ja hallintoon, itse kustannustoimittamiseen kuin julkaisemiseen ja teosten levittämiseenkin. Kirjailijavetoinen osuustoiminta esiintyy näin avoimempänä ja mukautumiskykyisempänä vaihtoehtona muuttuvalla kustannustoiminnan kentällä.

Esimerkitapaukset olivat sijoittuneet erikoisesta toimintamuodostaan huolimatta verrattain legitiimiin asemaan kirjallisuuden kentälle. Kaikki osuuskunnat nostivat esille oman marginaalisuutensa ja haastatteluissa korostuikin, että osuuskunnat olivat syntyneet täyttämään jotain kirjallisen toiminnan aukkoa. Kaikki käsitellyt kustantamot olivat saavuttaneet arvostusta omalla alakentällään, mutta jäivät laajemmalla kustannuskentällä verrattain pieniksi toimijoiksi. Kaikki haastateltavat myös korostivat, ettei osuuskuntien ollut edes tarkoitus kilpailla vanhan kustannusinstituution tai kaupallisen kustannuskentän kanssa. Omakustanteisuuteen liittyviä uskottavuusongelmia ei kustantamoissa oltu alun epäilyjen jälkeen havaittu. Voidaankin päätellä, että kirjailijavetoiset osuuskunnat olivat näin pystyneet rikkomään omakustanteisuuteen ja myös amatööriyteen liittyviä ennako-oletuksia.

Vaikka kustannusalan kriisi ei sisältynyt haastattelun teemoihin, ottivat haastateltavat sen

toistuvasti spontaanisti esiin. Tämä osaltaan kertoo siitä, että kustannusosuuskunnat todella ovat jonkinlainen vastaus kustannusalan kriisiytymiseen. Osuuskunnat vastasivat kriisiin omilla tavoillaan, joko keksimällä uudenlaisia julkaisutapoja tai muuttamalla käsitystä kirjan taloudesta ja kirjailijan asemasta kustantamon tulonjaossa. Bourdieu (1993, 84) on kirjoittanut, että kulttuurin kentällä vallankumous syntyy tyypillisesti pyrkimyksestä palauttaa kentän sisäisen pääoman merkitys, eli kulttuuriset arvot toiminnan keskiöön. Kenttää jatkuvasti muokkaavat kamppailut puolestaan ovat osa kentän rakennetta (emt., 30 & 34). Tästä näkökulmasta myös kustannusosuustoiminta näyttäytyy kentän valtaraakteita ravistelevana ilmiönä.

Osuuskunta oli siis tarjonnut kirjailijoille vapaamman toiminta-alustan toteuttaa erilaisia kirjallisia tavoitteitaan. Osuuskunnassa toimiminen oli kirjailijalle tyypillisesti kuitenkin vain yksi osa kirjailijan uraa, ja osuuskuntien jäsenet kirjoittivat edelleen myös muille kustantamoille. Vanhat kustantamot puolestaan hyväksyivät järjestelyn, eikä varsinaista kilpailuasetelmaa ollut päässyt syntymään. Vaikuttaisikin siltä, että osuuskunnan kautta täytettiin muunlaisia tavoitteita kuin muiden kustantamoiden kautta työskennellessä. Tämä näkyi esimerkiksi osuuskunnissa tapahtuvan kirjallisen toiminnan korostamisena ja osuuskustantamoiden pyrkimyksinä edistää oman kirjallisuudenkenttäänsä kehittymistä.

Vaikka itse osuustoiminnallisuus ei haastatteluiden perusteella korostunut esimerkkitapauksissa, ovat monet kustannusosuustoimintaan liittyvät piirteet liitettävissä osuustoiminnallisuuden yleisiin tarkoituksiin ja ihanteisiin. Yksi merkittävimmistä eduista osuuskuntamuodossa kustannusalalla vaikuttaisi olevan osuustoiminnallisuuden ytimeen kuuluva sidosryhmäkeskeisyys (Laurinkari 2004, 60–61). Kirjailijat muodostavat kustantamolle tyypillisesti yhden sen merkittävimmistä sidosryhmistä ja tämä kirjailija-kustantamo-suhde sai osuuskunnissa uusia ulottuvuuksia (vrt. Hansman 1999, 476). Kustannusalan osuuskuntia tarkastellessa on myös ilmiselvää, että osuuskunnan tarjoama jäsenarvo on paljon muuta kuin taloudellisia etuja (ks. Pöyhönen 2013, 42–43). Haastateltavien kuvaamia hyötyjä olivat muun muassa osuuskunnan kautta tapahtuva verkottuminen, tasa-arvoinen ja joustava työskentely-ympäristö, itsensä kehittäminen, kirjallisen kentän yleinen kehittäminen sekä kirjallisen työrauhan saavuttaminen. Nämä hyödyt noudattelevat hyvin esimerkiksi Tainion (2009, 11–12) ja Trobergin (2009b, 255–256 & 259) jo aiemmin esille tuomia osuuskunnassa toimimisen etuja. Haastateltujen korostamaa yhteistyötä on usein pidetty osuustoiminnallisuuden perustana (ks. esim. Laurinkari 2004, 64).

Valitsemani taustateoria ja tutkimusaineistolle asettamani kysymykset saivat siis tutkielmani puitteissa vastauksensa. Kaikki taustateoriaani liittyvät temaattiset painopisteet, kuten kustannusalan valtakamppailut ja osuustoiminnan arvot, eivät kuitenkaan korostuneet esimerkkitapauksissa aivan siinä mittakaavassa, kuin olisi voinut olettaa. Haastateltavat suhtautuivat osuuskuntien mahdollisuuksiin maltillisesti eikä myöskään osuuskuntien ja kaupallisten kustantamoiden välisiä eroja haluttu liiemmin korostaa.

Käsittelin kustannusalan osuuskuntia kirjallisuuden kentän käsitteen näkökulmasta, mutta tutkielmani perustuu kuitenkin pitkälti osuuskuntien jäsenten haastatteluihin, mistä johtuen myös tutkielman näkökulma on pitkälti osuuskunnan sisällä. Osuuskunnan sisäinen näkökulma vaikutti myös osuuskunnista tehtyyn analyysiin. Eniten työssäni korostuivat ne osuuskunnat, Poesia ja Osuuskumma, joissa osuustoiminnallisuus oli sisäistetty vahvasti osaksi toimintaa. Tutkimusaiheen huomioon ottaen olisikin ollut hyvä ottaa käyttöön myös esimerkiksi jonkinlainen mediaseuranta tai jokin muu osuuskunnan ulkopuolinen tutkimusmetodi. Paremman yleiskuvan saamiseksi olisikin voinut tarkastella myös sitä, miten kyseiset osuuskunnat oli otettu vastaan esimerkiksi lehdistössä, keskeisissä kirjallisuusalan julkaisuissa sekä kriitikoiden toimesta. Laajemman työn puitteissa myös muiden kustannusalan toimijoiden haastattelut olisivat saattaneet valaista osuuskuntien asemoitumista.

Tutkielman teoreettista osuutta olisi puolestaan ollut hyvä rajata selkeämmin. Monitieteisyys aiheutti analyysiin hajaannusta ja teoreettista aineistoa olisikin voinut kohdistaa keskeisten teemojen ympärille. Kirjallisuuden kentän käsitteen käyttäminen oli tutkimusaiheen näkökulmasta hyödyllistä, mutta se ei sopinut parhaalla mahdollisella tavalla itse tutkimuskohteeseen. Kirjailijavetoista kustannustoimintaa voisi olla hedelmällistä tarkastella myös kirjallisten ryhmittymien näkökulmasta.

Erityisestä toimintatavastaan huolimatta kustannusalan osuuskunnat ovat vain sivujuonne kustannuskentän nykyisessä järjestyksessä. Jatkotutkimuksen näkökulmasta kustannusosuuskunnat eivät täten tarjoa merkittävää tutkimuskenttää, mutta kulttuuriosuuskuntien tutkiminen laajemmin voisi olla kulttuuripoliittisesta näkökulmasta hedelmällistä. Osuuskuntateemasta irrallaan jo aiemmin esille tulleet suomalaisen kirjallisuussosiologian puutteet tarjoaisivat myös täytettävän tutkimusaukon. Toisaalta kirjallisuusinstituutio on juuri nyt sellaisessa muutoksen tilassa, ettei tarkempaan analyysiin kannata ehkä aivan vielä ryhtyä.

PAINETUT LÄHTEET:

Billis, David (2010) "Towards a theory of hybrid organizations". Teoksessa David Billis (toim.), *Hybrid Organizations and the Third Sector – Challenges for Practice, Theory and Policy*, s. 46–69. Hampshire & New York: Palgrave MacMillan.

Bourdieu, Pierre (1993) *The Field of Cultural Production – Essays on Art and Literature*. Toimittanut Randal Johnson. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, Pierre (1996) *The Rules of Art – Genesis and Structure of the Literary Field*. Alkuperäisteos *Les Règles de L'art* (1992), käänös Susan Emanuel. Cambridge: Polity Press.

Ekholm, Kai & Repo, Yrjö (2010) *Kirja tienhaarassa vuonna 2020*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Grönlund, Mikko (2011) *Kirjailijoiden taloudellinen asema Suomessa 2010*. Turku: BID Innovaatiot ja yrityskehitys, Turun yliopisto.

Hallila, Mika, Hosiaislouma, Yrjö, Karkulehto, Sanna, Kirstinä, Leena & Ojajärvi Jussi (toim.) (2013) *Suomen nykykirjallisuus 2 – Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Halme, Jukka (2006) *Uuskummaa? Modernin fantasian antologia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirjava.

Hansmann, Henry (1999) "Osuustoimintayritykset teoriassa ja käytännössä", käänös Jaakko Kiander, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 3/1999, 475–484.

Heiskanen, Ilkka (2002) "Kulttuuriteollisuus". Teoksessa Ilkka Heiskanen, Anita Kangas & Ritva Mitchell (toim.), *Taiteen ja kulttuurin kentät*, s. 141–185. Helsinki: Tietosanoma.

Helander, Voitto (1998) *Kolmas sektori – Käsitteistöä, ulottuvuuksista ja tulkinnoista*. Helsinki: Gaudeamus.

Henttinen, Annastiina (1999) "Kolmannen tien etsijät". Teoksessa Kuisma Markku (toim.), *Kansan Talous – Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899-1999*, s. 29–219. Helsinki: Pellervo-Seura ry.

Herkman, Juha & Vainikka, Eliisa (2012) *Lukemisen tavat – Lukeminen sosiaalisen median aikakaudella*. Tampere: Tampere University Press.

Hirsjärvi, Irma (2009) *Faniuden siirtymiä – Suomalaisen science fiction -fandomin verkostot*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, Jyväskylän yliopisto.

Häggman, Kai (2008) *Paras tawara maailmassa – Suomalainen kustannustoiminta 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Otava.

Häggman, Kai (2013) "Kustannusala – Tienhaarassa vai vapaassa pudotuksessa". Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiaislouma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus 2 – Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, s. 179–189. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Immonen, Niina (2006) *Yhteisötalous Suomessa – Sisäpiirin slangia vai uutta yhteistyön taloutta*. Tampere: Tampereen Seudun Osuustoiminnan Kehittämisyhdistys ry.

Jauhiainen, Jyrki (2013) "Uusi laki tuo yritystoiminnan pelisäännöt paremmin esille" *Osuustoiminta-lehti* 3/2013.

http://www.pellervo.fi/otlehti/ot3_13/uusi_laki_tuo_yritystoiminnan_pelisaannot_paremmiin_esiin.html

(viimeksi katsottu 10.4.2014)

Jerrman, Toni (2013) "Syntymän ja kuoleman lumoava sykli" *Helsingin Sanomat / Hs.fi* 5.7.2013.

<http://www.hs.fi/arviot/Kirja/Syntym%C3%A4n+ja+kuoleman+lumoava+sykli/a1372912887373>

(viimeksi katsottu 26.2.2014)

Jokinen, Elina (2013) ”Kirjailijoiden yhteiskunnallinen asema”. Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiaisuusluoma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus 2 – Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, s. 159–176. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kalmi, Panu (2002) ”Osuuskuntien erityispiirteistä” *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 4/2002, 377–393.

Kantokorpi, Mervi (2013) ”Kritiikki ja kirjallisuuspalkinnot osana kirjallista julkisuutta”. Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiaisuusluoma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus 2 – Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, s. 194–207. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kivioja, Kreetta-Maria & Koskela Niina (2013) ”Kaupallisuus lannistaa kirjailijoita – raha painaa sanaa enemmän” *YLE / yle.fi/kotimaa* 14.10.2013.
http://yle.fi/uutiset/kaupallisuus_lannistaa_kirjailijoita_ raha_painaa_sanaa_enemman/6876815
(viimeksi katsottu 27.2.2013)

Kokko, Karri (2012) ”Täysi tusina – Henriikka Tavi päätti kirjoittaa kaksitoista runokirjaa vuoden aikana” *Parnasso* 2/2012, 16–17.

Kontkanen, Anne (2013) ”Uusi osuuskuntalaki tulee voimaan aikaisintaan 1.7.2013” *Osuustoiminta-lehti* 4/2012.
http://www.pellervo.fi/otlehti/ot4_12/osuuskuntalaki.htm
(viimeksi katsottu 10.4.2014)

Koskimaa, Raine (2007) ”Digitaalisen kulttuurin ulottuvuudet”. Teoksessa Erkki Vainikkala & Henna Mikkola (toim.), *Nyky aika kulttuurintutkimuksessa*, s. 66–81. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, Jyväskylän yliopisto.

Kuisma, Markku (1999) ”Meillä ei ole mitään Rockefelleriä...mutta meillä on osuustoiminta”. Teoksessa Markku Kuisma(toim.), *Kansan Talous – Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899-1999*, s. 9–28. Helsinki: Pellervo-Seura ry.

Köppä, Tapani (2000) ”Yhteisö ja paikallistalous”. Teoksessa Tapani Köppä, Jarmo Laukkanen & Jaana Santala (toim.), *Enemmän kuin yritys – Yhteisöllisen yrittämisen menestystekijät*, s.11–54. Helsinki: Oy Edita Ab.

Laakkonen, Vesa & Laurinkari, Juhani (1995) *Uudistuva osuustoiminta*. Helsinki: Helsingin yliopiston osuustoimintainstituutin julkaisuja.

Laukkanen, Jarmo (2000) ”Osuuskunta yhteisöllisenä yrityksenä”. Teoksessa Tapani Köppä, Jarmo Laukkanen & Jaana Santala (toim.), *Enemmän kuin yritys – Yhteisöllisen yrittämisen menestystekijät*, s. 99–151. Helsinki: Oy Edita Ab.

Laurinkari, Juhani (2004) *Osuustoiminta. Utopiasta kansainvälisen yrittämisen muodoksi*. Kuopio: Suomen Graafiset Palvelut Oy.

Laurinkari, Juhani (2007) *Yhteisötalous – Johdatus perusteisiin*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Luukka, Teemu (2014) ”Kirja-ala ei tiedä miten sillä menee – Alan edunvalvojat julkaisivat myyntilukuja, jotka herättävät kustantajissa kummastusta” *Helsingin Sanomat / Hs.fi* 2.2.2014.

<http://www.hs.fi/kulttuuri/a1391232738216>

(viimeksi katsottu 21.2.2014)

Mäkinen, Ilkka (2012) ”Kirjasto”. Teoksessa Kaarle Nordenstreng & Osmo A. Wiio (toim.), *Suomen mediamaisema*, s. 255–274. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Mäkinen, Ilkka (2013) ”Kanavat natisevat - Kirjasto ja kirjakauppa”. Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiaislouma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus 2 – Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, s. 224–237. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Niemi, Juhani (1991) *Kirjallisuus instituutioina: Johdatus sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Niemi, Juhani (2000) *Kirjallinen elämä – Kirjallisuuden yhteiskuntasuhteiden kartoitusta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Niemi, Juhani (2006) "Mitä kirjalle tapahtuu?" *Kansalliskirjasto* 4/2006, 22–26.

Niemi, Juhani (2012) "Kirja". Teoksessa Kaarle Nordenstreng & Osmo A. Wiio (toim.), *Suomen mediamaisema*, s. 191–206. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Nordenstreng, Kaarle & Wiio, Osmo A. (2012) *Suomen mediamaisema*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Pettersson, Maria (2013a) "Uuskumma tuli Suomeen: Mystisiä tunneleita Jyväskylässä, Helsingistä löytyy Alistadi" *Helsingin Sanomat / Hs.fi* 11.8.2013.

<http://www.hs.fi/kulttuuri/Uuskumma+tuli+Suomeen+Mystisi%C3%A4+tunneleita+Jyv%C3%A4skyl%C3%A4ss%C3%A4+Helsingist%C3%A4+l%C3%B6ytyy+Alistadi/a1372912762832>

(viimeksi katsottu 26.2.2014)

Pettersson, Maria (2013b) "Nyt tulevat höyrypunkkarit" *Helsingin Sanomat / Hs.fi* 12.8.2013.

<http://www.hs.fi/kulttuuri/Nyt+tulevat+h%C3%B6yrypunkkarit/a1376189480269?ref=hsh-hitaat-e-1>

(viimeksi katsottu 26.2.2014)

Petäjä, Jukka (2010) "Kirjailijat saavat oman prime timen" *Helsingin Sanomat / Hs.fi* 31.8.2010.

<http://www.hs.fi/kulttuuri/artikkeli/Kirjailijat+saavat+oman+prime+timen/1135259762834>

(viimeksi katsottu 1.3.2014)

Pättiniemi, Pekka (2007) "Yhteisötalous Suomessa". Teoksessa Juhani Laurinkari (toim.), *Yhteisötalous – Johdatus perusteisiin*, s. 93–120. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press / Palmenia.

Pättiniemi, Pekka (2009) "Yhteisyrittäjyys ennen ja nyt". Teoksessa Merja Hiltunen, Jarmo Hänninen, Jaakko Ossa, Pekka Pättiniemi, Jukka Pötry, Jukka Tainio & Eliisa Troberg. *Henkilöstöomisteinen yritys – Yhdessä yrittämällä menestykseen*, s. 23–33. Helsinki: Tietosanoma.

Pääjärvi, Maaria (2013a) ”Kuka tekee töitä ja kenelle – Antavatko kirjailijat henkisen vapautensa pois vapaaehtoisesti?” *Parnasso* 4/2013, 39–42.

Pääjärvi Maaria (2013b) ”Niukkuuskaan ei jakaannu tasaisesti” *Parnasso* 5/2013, 8–9.

Pötry, Jukka (2009a) ”Hallituksen toiminta ja tehtävät”. Teoksessa Merja Hiltunen, Jarmo Hänninen, Jaakko Ossa, Pekka Pättiniemi, Jukka Pötry, Jukka Tainio & Eliisa Troberg. *Henkilöstöomisteinen yritys – Yhdessä yrittämällä menestykseen*, s.111–119. Helsinki: Tietosanoma.

Pötry, Jukka (2009b) ”Osakeyhtiön ja osuuskunnan eroja yhteisyrityksen kannalta”. Teoksessa Merja Hiltunen, Jarmo Hänninen, Jaakko Ossa, Pekka Pättiniemi, Jukka Pötry, Jukka Tainio & Eliisa Troberg. *Henkilöstöomisteinen yritys – Yhdessä yrittämällä menestykseen*, s. 129–133. Helsinki: Tietosanoma.

Pötry, Jukka (2009c) ”Yhteisesti omistetun yrityksen erityisongelmia”. Teoksessa Merja Hiltunen, Jarmo Hänninen, Jaakko Ossa, Pekka Pättiniemi, Jukka Pötry, Jukka Tainio & Eliisa Troberg. *Henkilöstöomisteinen yritys – Yhdessä yrittämällä menestykseen*, s.121–127. Helsinki: Tietosanoma.

Pöyhönen, Seppo (2013) *Osuuskunta ja osuuskuntalaki*. Helsinki: Talentum Media Oy.

Ruohonen, Voitto (2008) *Kadun varjoisalla puolella – Rikoskirjallisuuden ja yhteiskuntatutkimuksen dialogeja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ruohonen, Voitto (2011) ”Sosiologisen tekstintutkimuksen lähtökohtia”. Teoksessa Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen & Risto Turunen (toim.), *Paluu maailmaan – Kirjallisten tekstien sosiologiaa*, s. 76–99. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Santala, Jaana (2000) ”Yhteisölliset yritykset ja yhteisövaikutusanalyysi”. Teoksessa Tapani Köppä, Jarmo Laukkanen & Jaana Santala. *Enemmän kuin yritys – Yhteisöllisen yrittämisen menestystekijät*, s. 57–95. Helsinki: Oy Edita Ab.

Saukkonen, Pasi (2013) ”Kolmas sektori – vanha ja uusi” *Kansalaisyhteiskunta* 1/2013, 6–31.

Saresma, Tuija (2013) ”Suomalaiset lukemisen kulttuurit”. Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiaislouma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus 2 – Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, s. 238–250. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sevänen, Erkki (1994) ”Järjestelmätutkimuksen kohteesta ja metodologiasta”. Teoksessa Pertti Kuittinen, Erkki Sevänen & Risto Turunen (toim.), *TEKSTIN TAKAA – Tutkimuksia suomalaisesta kirjallisuusjärjestelmästä*, s. 7–22. Joensuu: Humanistinen tiedekunta, Joensuun yliopisto.

Sevänen, Erkki (2013) ”Nykykirjallisuuden yhteiskunnallinen kehys”. Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiaislouma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus 2 – Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, s. 11–34. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Svedjedal, Johan (2000) *The Literary Web – Literature and Publishing in the Age of Digital Production. A Study in the Sociology of Literature*. Tukholma: Kunliga Biblioteket.

Tainio, Jukka (2009) ”Johdanto”. Teoksessa Merja Hiltunen, Jarmo Hänninen, Jaakko Ossa, Pekka Pättiniemi, Jukka Pötry, Jukka Tainio & Eliisa Troberg. *Henkilöstöomisteinen yritys - Yhdessä yrittämällä menestykseen*, s. 11–14. Helsinki: Tietosanoma.

Takala, Tuomo (2004) ”Yrityksen yhteiskuntavastuu globalisoituvassa maailmassa”. Teoksessa Ilkka Kauppinen (toim.), *Moraalitalous*, s. 212–232. Tampere: Vastapaino.

Troberg, Eliisa (2000) ”Asiantuntijaosuuskunnat – Joustavia verkostoja tietoyhteiskunnassa” *Hallinnon Tutkimus* 1/2000, 76–85.

Troberg, Eliisa (2006) ”OSUUSKUNTA – Käyttämätön potentiaali pienyrittäjyyden innovatiivisuuden edistäjänä” *Liiketaloudellinen Aikakauskirja* 3/2005, 451–460.

Troberg, Eliisa (2008) "Co-operatives – Flexible Form of Self-employment in Competence-based Business" *The International Journal of Co-operative Management* 1/2008, 28–39.

Troberg, Eliisa (2009a) "Implications of Value-driven Entrepreneurship – in Finnish Employee-owned Co-operatives" *Journal of Co-operative Studies* 3/2009, 36–44.

Troberg, Eliisa (2009b) "Yhteisyrittämisen menestystekijöitä". Teoksessa Merja Hiltunen, Jarmo Hänninen, Jaakko Ossa, Pekka Pättiniemi, Jukka Pötry, Jukka Tainio & Eliisa Troberg. *Henkilöstöomisteinen yritys - Yhdessä yrittämällä menestykseen*, s. 253–269. Helsinki: Tietosanoma.

Troberg, Eliisa & Tainio, Jukka (2009) "Yhteisyrittäjäyys ennen ja nyt". Teoksessa Merja Hiltunen, Jarmo Hänninen, Jaakko Ossa, Pekka Pättiniemi, Jukka Pötry, Jukka Tainio & Eliisa Troberg. *Henkilöstöomisteinen yritys - Yhdessä yrittämällä menestykseen*, s. 17–20. Helsinki: Tietosanoma.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Uusitorppa, Harri (1996) "Against the grain – Teijo Makkonen, publishing director of the small co-operative press Vastapaino, interviewed by Harri Uusitorppa" *Books from Finland* 3/1996, 215–216.

Varis, Tuula-Liina (2013) "Henkisen vapauden edellytykset" *Parnasso* 5/2013, 6–8.

Wijkström, Filip (2011) "Charity Speak and Business Talk – The On-Going (Re)hybridization of Civil Society". Teoksessa Filip Wijkström & Annette Zimmer (toim.), *Nordic Civil Society at a Cross-Roads – Transforming the Popular Movement Tradition*, s. 27–54. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Wijkström, Filip & Zimmer, Annette (2011) "Introduction: Nordic Civil Societies beyond Membership and Movements". Teoksessa Filip Wijkström & Annette Zimmer (toim.), *Nordic Civil Society at a Cross-Roads – Transforming the Popular Movement Tradition*, s. 9–24. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET:

VERKKOSIVUT:

Creative Commons -tietosivusto.

<http://creativecommons.fi>

(viimeksi katsottu 27.2.2014)

Kustannusosuuskunta Länsirannikon kotisivut.

<http://www.lansirannikko.kpnet.com>

(viimeksi katsottu 16.2.2014)

Osuuskumma-kustannuksen kotisivut.

<http://www.osuuskumma.fi>

(viimeksi katsottu 27.2.2014)

Osuukunta Kuolleet sielut -kotisivut.

<http://www.kuolleetsielut.com>

(viimeksi katsottu 16.2.2014)

Osuuskunta Poesian kotisivut.

<http://www.poesia.fi>

(viimeksi katsottu 22.11.2012)

Osuuskunta Vastapainon kotisivut.

<http://www.vastapaino.fi>

(viimeksi katsottu 27.4.2014)

Patentti- ja rekisterihallituksen Virre-tietopalvelu.

<https://virre.prh.fi/portal/dt>

(viimeksi katsottu 27.2.2014)

Piratförlaget-kustantamon kotisivut.

<http://www.piratforlaget.se/>

(viimeksi katsottu 1.3.2014)

Turun Science Fiction Seuran kotisivut.

<http://www.tsfs.fi/atorox/tulokset/2013/>

(viimeksi katsottu 25.3.2014)

TIEDOTTEET:

Oikeusministeriön tiedote ”Osuuskuntalaki uudistuu ensi vuoden alusta”, julkaistu 13.6.2013.

<http://oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2013/06/osuuskuntalakiuudistuuensivuodenalusta.html>

(viimeksi katsottu 27.4.2014)

Osuuskumma-kustannuksen tiedote ”Kaiken yllä etana – spekulatiivista fiktiota romaanimuodossa Creative Commons –lisenssillä”, julkaistu 9.9.2013.

<http://osuuskumma.fi/kaiken-ylla-etana-spekulatiivista-fiktiota-romaanimuodossa-creative-commons-lisenssilla/>

(viimeksi katsottu 27.2.2014)

Osuuskunta Poesian tiedote ”POESIA ON NYT OSUUSKUNTA POESIA”, julkaistu 28.3.2011.

<http://www.poesia.fi/2011/03/poesia-on-nyt-osuuskunta-poesia/>

(viimeksi katsottu 16.1.2014)

Suomen kirjailijaliitto ry:n tiedote ”Kirjailijan sopimusasemaa tulee vahvistaa”, julkaistu 22.4.2013.

<http://www.kirjailijaliitto.fi/@Bin/3367156/Oksanen+22.4.2013.pdf>

(viimeksi katsottu 21.2.2014)

MUUT PAINAMATTOMAT LÄHTEET:

”Digital Rights Management at the Wayback Machine”-raportti, European Committee for Standardization, Information Society Standardization System, julkaistu 30.9.2003.

<https://web.archive.org/web/20080308232149/http://ec.europa.eu/enterprise/ict/policy/doc/drm.pdf>

(viimeksi katsottu 27.4.2014)

Hallituksen esitys eduskunnalle osuuskuntalaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 185/2012 vp 296247).

<http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asptunniste=HE+185/2012&base=erhe&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WORD>

(viimeksi katsottu 27.4.2014)

Kansainvälisen osuustoimintaliiton ICA:n arvot ja periaatteet.

<http://ica.coop/en/what-co-op/co-operative-identity-values-principles>

(viimeksi katsottu 27.2.2014)

Osuuskuntalaki 28.12.2001/1488.

<http://finlex.fi/fi/laki/smur/2001/20011488>

(viimeksi katsottu 7.4.2014)

Osuuskuntalaki 14.6.2013/421.

<http://finlex.fi/fi/laki/smur/2013/20130421>

(viimeksi katsottu 3.3.2014)

Suomen kirjailijaliitto ry:n lausunto 30.8.2012 ”Tekijänoikeuspolitiikka 2012, keskustelumuistio”.

<http://www.kirjailijaliitto.fi/@Bin/1741090/tekijanoikeuspolitiikka+2012+keskustelumuistio-skl.pdf>

(viimeksi katsottu 21.2.2014)

Suomen kirjailijaliitto ry:n lausunto 21.2.2013 ”Lausunto hallituksen esityksen luonnoksesta tekijänoikeuslain muuttamiseksi”.

<http://www.kirjailijaliitto.fi/@Bin/2938928/Tekij%C3%A4noikeuslainmuutoshelmi2013.pdf>

(viimeksi katsottu 7.4.2014)

Suomen kirjailijaliitto ry:n lausunto 16.1.2014 ”Luonnos hallituksen esitykseksi tekijänoikeuslain muuttamisesta”.

<http://www.kirjailijaliitto.fi/@Bin/5696200/Tekij%C3%A4noikeuslainmuutostammi2014.pdf>

(viimeksi katsottu 7.4.2014)

Suomen virallinen tilasto: Ajankäyttötutkimus. ISSN=1799-5639. Kulttuuri- Ja Liikuntaharrastukset 1981 - 2009 2009, 4. Lukeminen. Helsinki: Tilastokeskus.
http://www.stat.fi/til/akay/2009/03/akay_2009_03_2011-05-17_kat_004.fi.html
(viimeksi katsottu 13.4.2014)

LIITE 1

TAUSTATIETOLOMAKE

Pro gradu -työ

Outi T. Sivonen

Kirjallisuus/ Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma

Jyväskylän yliopisto

Tämän lomakkeen tarkoitus on kerätä taustatietoja osuuskunnastanne varsinaisten haastatteluiden ja niiden analysoimisen pohjaksi. Kysymykset liittyvät erityisesti osuuskuntamuotoon ja osuuskuntamuotoisen kustannustoiminnan harjoittamiseen.

1. **Osuuskunnan nimi:**
2. **Lomakkeen täyttäjä:**
3. **Milloin aloititte toiminnan?**
4. **Jäsenmäärä:**
5. **Millainen ryhmä osuuskunnan taustalla on? (esim. tuttavaporukka, kollegaryhmä, entisiä työkavereita)**
6. **Myyttekö julkaisujanne itse (esim. verkkokaupassa)?**
7. **Myyttekö julkaisujanne ulkopuolisten jälleenmyyjien kautta?**
8. **Jaatteko julkaisujanne ilmaiseksi, miten?**
9. **Saavatko osuuskuntalaiset palkkiota osuuskunnalle tehdystä työstä?**

10. **Onko teillä palkattuja työntekijöitä, jotka eivät ole osuuskunnan jäseniä?**
11. **Jos palkkiota maksetaan, maksetaanko palkkio suhteessa osuuskuntalaisen tekemään työpanokseen (esim. työtunnit, julkaisukohtaisesti)?**
12. **Jos teette voittoa, miten käytätte sen? (esim. osuuskuntalaisten palkitsemiseen, toiminnan kehittämiseen, toiminnan laajentamiseen)**
13. **Pyrkiikö osuuskuntanne kasvamaan? (esim. henkilöstö ja julkaisumäärät)**
14. **Työskentelevätkö osuuskuntalaiset ansiotyössä osuuskunnan ulkopuolella?**
15. **Millaisia jäseniä osuuskunnassanne on? (esim. kirjoittajia, taittajia, kustannustoimittajia, ym.?)**
16. **Onko osuuskunnallanne yhteinen työtila? (esim. työhuone, toimisto)**
17. **Työskentelettekö verkon välityksellä?**
18. **Tapaavatko osuuskuntanne jäsenet toisiaan säännöllisesti?**
19. **Etsittekö uusia jäseniä?**
20. **Julkaisetteko muiden kuin osuuskuntalaisten töitä?**

LIITE 2

HAASTATTELUIDEN KYSYMYSPOHJA

Yleisemmät kysymykset:

- Miksi osuuskuntanne aloitti toiminnan?
- Miksi itse lähdit mukaan?
- Ovatko toiminnan motiivit muuttuneet perustamisen jälkeen?
- Mitkä ovat osuuskuntanne tavoitteet tällä hetkellä?

Osuuskunnan käytännön toiminta ja työnjako

- Mitä hyötyä osuuskuntalaisille on jäsenyydestä?
- Miten kuvailisitte osuuskuntanne sisäistä työnjakoa?
- Miten kuvailisitte osuuskuntanne päätöksentekoa/johtamista/hierarkiarakennetta?
- Miten kuvailisitte osuuskuntanne työskentelyä?
- Kumpi on olennaisempaa osuuskunnallenne: yhteistyö vai itsenäisen työn teon turvaaminen?
- Mikä on osuuskuntamuotoisen julkaisutoiminnan suurin haaste?
- Onko julkaisujenne tarkoitus olla taloudellisesti kannattavia?
- Millainen merkitys rahallisilla palkkioilla tai palkalla on toiminnassanne?
- Pyrkiikö osuuskuntanne kasvamaan?

Kustannuskenttä ja kirjallisuusinstituutio:

- Millainen rooli kustantamollanne on suhteessa muihin kustantamoihin?
- Miten arvioisitte asemaanne oman alakulttuurinne/kenttänne piirissä?
- Onko teillä kilpailijoita kustantamoalalla?
- Miten muut kirjallisuuden kentän toimijat ovat kommentoineet toimintaanne osuuskuntana?

Toiminta kustantamona:

- Kuinka valikoitte osuuskuntanne jäsenet?
- Miten arvioisitte toimintanne ammattimaisuutta?
- Saavatko kaikki osuuskuntanne jäsenet julkaista tekstejä kustantamonne kautta - ja miten julkaisemisesta päätetään?
- Miten kuvailisitte osuuskuntanne julkaisukynnystä?

- Eroaako kustannustoimittaminen osuuskunnassa kustannustoimittamisesta perinteisessä kustantamossa, miten?
- Miten arvioitte osuuskuntanne mahdollisuutta levittää julkaisuja / tavoittaa yleisöjä?
- Millainen rooli sähköisillä julkaisuilla (e-kirjoilla) on toiminnassanne?

Osuuskuntamuoto:

- Onko osuuskuntamuoto haitannut toimintaanne kustantamokentällä?
- Onko osuuskuntamuoto edistänyt toimintaanne kustantamokentällä?
- Onko osuuskuntamuodosta imago-hyötyä kustantamokentällä?
- Millainen merkitys osuuskuntamuodolla on kustantamonne kirjallisen toiminnan kannalta?

Osuustoiminnan arvot:

- Osaatteko kertoa millaisia arvoja osuustoimintaan tyypillisesti liitetään?
- Onko osuustoiminnan arvoilla symbolista merkitystä osuuskunnallenne?
- Onko osuustoiminta kustannusalalla mielestänne radikaalia?